

Small white rectangular label or sticker on the bottom left corner of the cover.

IN SAKSISCH ZWITSERLAND.

Lith. Emrik & Binger.

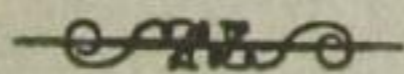
DE PREBISCHTHOR.

DE ПРЕБИШЧТНОР

In Saksisch Zwitserland,

DOOR

H. WITTE.

TE HAARLEM, BIJ
DE ERVEN F. BOHN.
1871.

1890 * 3926
351.13

1781

1781

I.

De tijd dien wij beleven, inzonderheid de tweede helft der 19^e eeuw, is rijk aan gebeurtenissen van verschillenden, vaak lijnrecht tegen elkander inloopenden aard; rijk inzonderheid ook aan vorderingen op industriëel gebied, ten gevolge waarvan het maatschappelijke leven in onderscheidene opzigten, zelfs in betrekkelijk korten tijd, aanzienlijk gewijzigd werd. Dit is zelfs in die mate het geval, dat onze handelingen, ja de geheele rigting van ons leven, zoozeer verschillen van die van het geslacht, dat ons onmiddellijk voorafging, dat wij zelf, hoezeer van de waarheid daarvan overtuigd, ja, niettegenstaande we die veranderingen voor een grooter of kleiner deel als onder onze oogen zagen plaats grijpen, de ééne uit de andere zagen ontspruiten, zooals aan den boom de jonge twijgen uit de takjes des vorigen jaars, wij ons daarvan somwijlen maar een schemerachtig begrip kunnen vormen.

Daaronder reken ik ook het reizen. Was toch eene reis door België nog vóór omstreeks vijf en twintig jaar voor

gewone menschen een évènement, waarvan de geheele familie weken, zoo niet langer, vooraf vervuld was, terwijl zij, die Parijs of Londen bezochten, bepaald tot de uitverkorenen gerekend werden te behooren; zag men toen met eene soort van kinderlijke nieuwsgierigheid, waar zich wel wat jaloezie onder mengde, de troepjes Engelschen na, die, begeleid van een tolk uit het Rotterdamsche Bath-hôtel, vlugtig drie of vier der voornaamste steden van ons land bezochten; tegenwoordig reist, dank zij de door stoomkracht geheel gewijzigde communicatie, letterlijk iedereen, die maar in de zomermaanden een beetje vrijen tijd, plus wat geld daartoe beschikbaar heeft; en zoo komt het dat nu ook de anders zoo aan huis en haard gehechte Nederlander hoe langer zoo meer cosmopoliet begint te worden. Een onverwachte inval, een gesprek is dikwijls voldoende, het handvalies wordt in haast van de noodzakelijkste benoodigdheden voorzien, ge vertrekt zonder voorafgaande kennisgeving aan familie, vrienden en bekenden, die morgen met verwondering hooren dat ge op reis zijt gegaan, op het oogenblik dat gij in een der wereldsteden: Brussel, Londen, Parijs of Berlijn, na een weinig vermoeijenden togt, u reeds op uwe kamer geïnstalleerd hebt.

Werden dan ook vroeger de Hollanders door de groote hôtelhouders in den vreemde, die zich overigens zoo goed op de classificatie der verschillende volkeren verstaan, niet onder de periodiek terugkeerende trekvogels gerangschikt, maar, zoo ze er al nu en dan eens een te zien kregen, deze als een afgedwaalde beschouwd van een volkje, dat volgens sommigen daar ergens aan de Noordzee, aan de Zuid(er)zee volgens anderen, wonen moest, dat eene taal sprak, waarvan

men niets begreep, of waarvan men slechts zooveel verkoos te begrijpen als met de bijzondere belangen strookte, maar dat mooie en vooral goede gouden muntstukjes bezat; sedert ze meer in de gelegenheid kwamen hen te bestudeeren en hunne verwantschap met anderen te leeren kennen, zijn ze tot het besluit gekomen, dat de Hollanders eene vrij constante variëteit van den „homo sapiens“ zijn, blijkbaar van Duitsche afkomst, maar in vele gevallen zich tevens door een zonderling mengelmoes van het Engelsche en Fransche karakter kenmerkende.

Onder die natiën, die tegenwoordig jaarlijks haar geregeld contingent leveren aan spoorwegen, stoombooten, hôtels, enz., behoort dan ook, de uitgever der roode boekjes te Coblenz kan 't getuigen, de Hollandsche. Een niet gering aantal familiën begint na Pinksteren aan het periodiek reisplan te denken; velen, die 't geheele jaar door zitten te blokken, cijferen na of ze het benoodigde bijeen kunnen krijgen voor eene grootere of kleinere reis in den vreemde; maar velen ook, wier voortdurend inspannende werkzaamheden zulk eene ontspanning eigenlijk noodzakelijk maken, doch wier beperkte inkomsten de buitensporige uitgave van een paar honderd gulden niet toelaten, slaan niet zonder afgunst die toebereidselen gade, zien hunne vrienden met weemoed vertrekken, en zijn gedoemd hun, door geenerlei noemenswaardige afwisseling afgebroken werk voort te zetten. Deze leven door, zonder dat de drijfveër van hun leven en werken nu en dan eens opgewonden wordt. Is 't wonder, dat die ten laatste verslapt, zoodat ze alleen door kunstmatige óverspanning aan den gang kunnen blijven, eene overspanning die vermoeit en afmat, van welke afmatting

hun werk eindelijk de onmiskenbare blijken draagt. Dezen, en ze zijn zeer talrijk, verdienen inderdaad meer medelijden dan velen, die hun toestand niet kunnen of willen begrijpen, zich wel voorstellen. —

Het is intusschen op verre na niet hetzelfde hoe en met welk doel men reist, en zeker hebben zij 't meeste genot van hunnen togt, die zich daarbij althans eenig doel, op wetenschap of kunst betrekking hebbende, voor oogen stellen. Daartoe behoeft men juist geen geleerde of kunstenaar te zijn; immers juist dezen missen dikwerf; voor zooverre ze alleen gevoel hebben voor het vak hunner predilectie, veel van wat anderen een onbeschrijfelijk genoegen geeft. Men kan intusschen zeer goed voor eene zaak ingenomen zijn, en daaraan dan zijne bijzondere opmerkzaamheid wijden, zonder daarom onverschillig te wezen voor al het andere. Welk beschaafd mensch heeft niet iets, wat inzonderheid zijne belangstelling wekt. Zij het schilderkunst, beeldhouwkunst, bouwkunst; zij het de natuur in 't algemeen, of het dieren- of plantenrijk in 't bijzonder; de toestand van rotsen of gebergten, de kleederdragten en gewoonten van andere volken; zij het fabriekwezen of nijverheid of wat ook. Deze zal nimmer onvoldaan thuis komen; immers, na allereerst aan zijne nieuws- of weetgierigheid voldaan te hebben, blijft hem, zoo hij tijd overheeft, nog datgene over, wat voornamelijk den gewonen tourist lokt, en zoo zal er geene groote stad en zullen er zelfs maar weinig kleine zijn, die hem niet in een of ander opzigt bevredigen, ook waar de tourist al spoedig over verveling klaagt. —

Het genot eener reis is gewis mede voor een groot deel afhankelijk van de stemming waarin men verkeert. Terwijl

toch de één zich door de minste regenbui in zijne plannen laat dwarsboomen, en verschillende kleine ongemakken hem wrevelig maken, neemt de andere, vóór hij van huis gaat, als 't ware eene goede dosis zonneshijn in zich op, ten einde daarvan ook voorraad te hebben als de lucht eens betrokken mogt zijn; — hij smult — althans hij tracht zich dit wijs te maken — aan eene slechte table d'hôte, de mogelijkheid inziende, dat die morgen op eene andere plaats nog slechter kan zijn, en slaapt, moê van inspanning, even lekker onder een niet zeer geparfumeerd dekbed, als thuis onder zijn zuivere dekens. De één ziet niets anders dan datgene waarop zijn reisboek of zijn gids hem opmerkzaam maakt, en, spoedig door dat eigenlijk toch doellooze zien van al dat moois vermoeid, ziet hij eindelijk maar half en van dat half geziene is, bij zijne thuiskomst, meer dan de helft weêr aan zijne herinnering ontsnapt; de andere daarentegen ziet overal en overal iets wat hem stof tot nadenken of vergelijken geeft; hij neemt zooveel mogelijk alles in zich op, noteert onderweg niet teveel, maar alleen dat wat hij meent ook ter herinnering aan andere zaken noodig te zijn; is altijd bezig, altijd tevreden; komt overal tijd te kort en.... geeft in evenredigheid doorgaans het minste geld uit.

Inzonderheid echter hij, die een beminnaar is van de vrije natuur en zich een weinig met de beschouwing daarvan gemeenzaam heeft gemaakt, vindt overal iets nieuws, of, zooal niet iets nieuws, dan toch steeds wijzigingen, voor hem nieuwe combinatiën, die nieuwe toestanden teweegbrengen. De natuur, als geheel, wordt daardoor voortdurend schooner en grootscher in zijne schatting en de indrukken, die ze heden hier in haar liefelijk gewaad, morgen elders door

haar imposant voorkomen op zijn gemoed maakt, gaan nimmer verloren; ze dragen het hunne bij tot zijne intellectueele ontwikkeling niet alleen, maar dringen tot zijn gemoed door en wekken daar gewaarwordingen, die niet altijd even goed in woorden zijn terug te geven.

Ik herhaal 't nog eens, hiertoe behoeft men in geen deele natuurkundige te zijn; een paar open oogen en een gezond oordeel, ziedaar alles.

Misschien kunnen de volgende mededeelingen dezen of genen te gelegener tijd in dit opzigt nuttig of aangenaam zijn.

In den nazomer van 1869 ondernam ik, in gezelschap van een jong kruidkundige, eene reis door een vrij groot gedeelte van Duitschland.

Ik heb mij de vaste gewoonte eigen gemaakt om bij dergelijke gelegenheden geregeld 's avonds, of, als de gelegenheid zulks dán niet toelaat, 's morgens vroeg, mijne dagelijksche opmerkingen of de indrukken die ik ontving, niet maar vlugtig en verward met potlood te noteeren, maar die zeer geregeld ten papiere te brengen, en zoo kwam ik dan ook van deze reis terug met een vrij uitgebreid en goed geordend journaal.

— „Dat moet je publiceeren,“ zei de één die 't zag. „Geef 't mij ter uitgave,“ zeiden een paar uitgevers, en ik zei vriendschappelijk: „ik doe 't niet,“ zoowel tot den een als tot den anderen.

Wat, in 's hemels naam, toch zou 't anderen kunnen interesseeren, te weten wat ik hier gezien en hoe ik elders

mijn tijd doorgebracht heb; welken indruk de kerken in de ééne, de theaters in de andere stad op mij maakten; hoe mij „Faust“ bevallen is op de ééne of „die Judin“ op de andere plaats, behalve een groot aantal bijzonderheden van speciëelen of persoonlijken aard? Trouwens, ik was niet uitgegaan met het doel om later eene reisbeschrijving te leveren; mijne reis had bovendien eene zeer bepaalde strekking, die mij niet genoeg tijd overliet om al die dingen te gaan zien, waar de meesten belang in stellen; tijd genoeg echter om op onderscheidene plaatsen de natuur nader te leeren kennen, en menige opmerking te maken, vooral ten opzichte van den plantengroei in een, om zijne buitengewone en tevens zeer eigenaardige natuurschoonheden, meest beroemd gedeelte van het groote Deutsche rijk. Veel zag ik daar wat mij verklaring gaf van zaken die mij tot hiertoe niet regt duidelijk waren, veel ook wat mij ruime stof tot nadenken en latere nasporing gaf, veel wat op mijn gemoed een onschatbaren indruk maakte, veel ook wat mijne vermeende natuurkennis op eene zware proef stelde en mij op nieuw tot de overtuiging bragt dat hij, die in de verschillende omstandigheden waarin hij geplaatst kan worden, regt genot van zijn leven wil hebben, geen enkel vak van natuurkunde geheel veronachtzamen, maar van alles zooveel meênenemen moet op de reis door 't leven, als hij zonder te groote inspanning verkrijgen en dragen kan.

Daarom durf ik ook veronderstellen, dat de lezer omtrent dit laatste misschien gaarne cenige bijzonderheden vernemen zal, vooral waar deze betrekking hebben op een bezoek in eene streek, aan sommigen niet onbekend en welke anderen zich alligt voorstellen te leeren kennen; waar de eersten

mogelijk 't een en ander opmerkten, wat trouwens hunne opmerkzaamheid onmogelijk kón ontgaan, waarover zij zich verwonderden zonder het te begrijpen, en waaromtrent ik misschien in de gelegenheid ben hun iets ter opheldering mede te deelen, 't welk aangename herinneringen wekt, of voor de laatstgenoemden aanleiding kan zijn om er meer genot te smaken dan anders welligt het geval zou zijn.

Daarom stel ik mij voor hier juist dátgene, wat niet in het daareven genoemd journaal voorkomt, wat uitvoeriger uit te werken dan ik zulks zoude gedaan hebben ware 't alleen voor mijne eigene herinnering geweest.

Daarin komt namelijk eene gaping van twee dagen voor, met de aantekening:

„Woensdag 15 September 's morgens te 7 uur van *Dresden* vertrokken, met het doel om eene excursie van twee dagen te maken in de Sächsische Schweiz.“

Ik was namelijk voornemens om, op den avond van den volgenden dag, na onze terugkomst te *Dresden*, datgene, wat op die twee dagen betrekking had, bij te schrijven, en had daarom niets anders meêgenomen dan een klein notitieboekje, ten einde slechts vlugtig 't voornaamste op te teekenen.

Toen ik terugkwam was dit boekje echter geheel volgekraabbeld, zoodat er geen beginnen aan was om dat onmiddellijk uit te werken, waarom ik besloot dit liever later thuis te doen. Gewoonlijk echter wordt zulk een plan niet spoedig verwezenlijkt, tenzij er bijzondere redenen bestaan om daar gevolg aan te geven. Zoo ook hier; tot ik op het denkbeeld kwam dit gedeelte voor de pers te bewerken, waartoe 't mij niet geheel ongeschikt scheen te zijn.

Reeds in den namiddag van den vorigen dag waren we, langs den „Berlin-Anhaltischen Bahn“, in Saksens hoofden hofstad gearriveerd, na een paar dagen in *Berlijn*, volgens de echte Noord-Duitschers het „Paris der Zukunft,“ te hebben doorgebracht, vooreerst en voornamelijk met het bezoeken der voornaamste plantencollecties en vervolgens zoo als ieder ander daar zijn tijd doorbrengt.

Na een zeer vervelend traject van nagenoeg vijf uren komt men te *Dresden* aan. Hij die moê is of lust tot slapen heeft, kan werkelijk, van *Berlijn* tot aan het station *Röderau*, niet beter doen dan zich met Morpheus te verstaan; immers het landschap levert daar letterlijk niets bezienswaardigs op, zoodat men er zich spoedig zat aan gezien heeft. Bij afwisseling heide of wat weiland, en dan weêr hei, terwijl hier en daar enkele Dennen en Berken vruchteloze pogingen doen om er wat leven aan te geven. Bij *Röderau*, waar men ongeveer $\frac{4}{5}$ van weg afgelegd heeft, begint het landschap echter een veel fraaijer voorkomen te krijgen, zoodat de oogen zich hier wat belangstellender openen, tot men, in niet veel meer dan ééne minuut, door een tunnel van 870 voet lengte snort, waardoor men weêr geheel wakker wordt en tot zich zelve komt.

Dat is maar goed ook, want die berg scheidde ons nog slechts van een waarlijk liefelijk tooneel. De trein gaat hier aan den voet van het gebergte voort, 't welk zich ter linkerzijde glooiend verheft, schier overal met wijnstokken, hier en daar door opgaande boomen afgewisseld, beplant, tusschen welke een aantal verstrooid staande huisjes een levendig gezicht opleveren. Ter rechterzijde heeft men de aangenaamste vergezigten over den hier wat flauwer, dáár

wat sterker golvenden grond, allerwege in akkers verdeeld en met landbouwgewassen bezet, die zelfs nog thans, hoewel op vele plaatsen slechts de gele stoppels van het afgemaaide koren overgebleven waren, een schilderachtig gezigt opleverden.

Tot *Dresden* toe levert het landschap nu, hoewel het hoofdkarakter hetzelfde blijft, voortdurend de aangenaamste verscheidenheid op, en geniet men reeds als 't ware een voormaak van het natuurgenoet, 't welk men inzonderheid in dit gedeelte van Duitschland in zoo ruime mate smaken kan.

Toen de trein straks te *Röderau* stilhield en we begonnen te begrijpen dat het tijd werd om eens na te zien wáár we te *Dresden* een onderkomen zouden zoeken, wierp, juist van pas, een gediensstige geest een „Zettel“ in ons compartiment, niets minder behelzende dan eene aanbeveling van.... „Kaisers hôtel“ am Markt, waar 't zoo goed is en zoo zindelijk, dat zoo „billig“ is en zoo welgelegen; we sloegen Baedeker op en, ja, 't was wel niet het eerste, maar er stond toch een sterretje voor en de opmerking er achter: „wird gelobt;“ wat wil men meer? Naar Kaiser's hôtel dus. —

Ik zie er geen heil in om te klagen over de hôtels in den vreemde; over het algemeen zijn ze in Duitschland zeer goed, en met jeremiaden verbetert men de slechte niet; maar dat neemt niet weg, dat ik iedereen aanraad om niet al te veel op die in de treinrijtuigen geworpen aanbevelingen te vertrouwen. Hier b. v. moge het indertijd keizerlijk geweest zijn — het gebouw droeg nog de kennelijke sporen van vroegere grootheid en welvaart — dit behoorde dan toch gewis tot de dagen van olim, en, in de stad rondwandelende, zagen we spoedig dat men gelukkiger keuze doen

kan, al heeft men dan ook niet overal het uitzigt op het kolossale koperen ruitersstandbeeld van den sedert 1733 zaligen Saksischen Keurvorst AUGUST de STERKE, die midden op de markt staat, omgeven en ontsierd door een aantal voertuigen van allerlei vorm en grootte, afgebroken en opeengehoopte fragmenten van kramen en stalletjes, en wat meer tot de stoffeering van een marktplein in rust behoort.

Terwijl we ons zaten te verdiepen in gissingen, uit welke bestanddeelen toch de soep, waarmede we ons kort na onze aankomst verkwikten, wel mogt bestaan, daar zoomin 't gezigt, als de reuk, of zelfs de smaak ons dit raadsel verklaren kon, kwam het mij in de gedachten, dat dit welligt de eenige avond zou zijn, waarop wij gelegenheid hadden het theater te gaan zien, en, daar de voorstelling dezen avond reeds te zes ure aanving, bespoedigden wij onzen maaltijd en togen derwaarts; trouwens de weg was niet ver, en het langste gedeelte was nog de „Alte Elbbrücke“, van welke we ons slechts eenige schreden verwijderd bevonden.

Dresden wordt, zooals de lezer welligt weten zal, door de Elbe in tweeën verdeeld; het ééne gedeelte, waar wij ons bevonden, wordt de „Alt-“ en het aan de overzijde der rivier gelegene gedeelte de „Neustadt“ genoemd. Deze beide helften zijn door twee kolossale bruggen met elkaâr verbonden, waarvan de hier genoemde, als in het centrum der stad gelegen, de voornaamste is, terwijl de andere, de „Mariënbrücke“, aan de westelijke grens der stad, voor de helft tot spoorwegbrug dient aan onderscheidene lijnen. De „Alt-“ of „Augustus-Brücke“ bestaat uit zestien bogen en is naar mijne bevinding 548 schreden lang. Baedeker zegt 550, die twee geef ik er gaarne op toe. Deze reeds in 1727 gebouwde

brug maakt een niet veel minder grootschen indruk als de London-bridge over de Theems.

Daar we ons op die brug wat langer opgehouden hadden dan onze tijd toeliet, waren er, toen we aan het Theater kwamen, tot ons leedwezen geene andere dan staanplaatsen op een der bovenste rangen meer te krijgen, vanwaar men, naar men ons verzekerde, niet goed in het gebouw kon omzien; we zagen er daarom van af, hopende over een paar dagen nog wel gelegenheid te zullen hebben er heen te gaan. Toen kwamen we echter te laat en te moê in de stad terug, en zoo gebeurde het, dat we te Dresden geweest zijn en het Dresdener Theater, een der beroemdste van geheel Duitschland, alleen van buiten zagen.

Toen ik, acht dagen later, op de terugreis, te Arnhem de N. R. courant kocht, las ik daarin een telegram uit *Dresden*, luidende: „Het Theater staat in brand; het gebouw is reddeloos verloren.“

In verschillende tijdschriften zijn sedert dat noodlottige voorval uitvoerige beschrijvingen van dezen prachtigen muzentempel gegeven, waarop *Dresden* zich slechts 29 jaren beroemen mogt (het theater werd in 1837—41 gebouwd en in 1864 gerestaureerd), het zij daarom voldoende hierbij te voegen, dat door dien brand niet alleen het bij uitstek prachtige gebouw vernield werd, maar tevens een aantal meesterstukken van beeldhouwkunst, eene unieke verzameling echte wapens van verschillende tijden en een groot aantal kunstvoortbrengselen van allerlei aard en meestal van hooge waarde verloren gingen.

Zoolang het daglicht ons begunstigde, namen we dezen omtrek op, waar een aantal prachtige gebouwen als om strijd

de opmerkzaamheid zelfs van ons, leeken in dit opzigt, trokken. Inzonderheid was zulks het geval met het „Museum” en de „Katholische Hofkirche”, beide in de onmiddellijke nabijheid van het Theater en bij de „Elbbrücke” gelegen; daarna bestegen wij het „Brühlsche terras”, waarheen een zeer breede en gemakkelijke trap van 41 treden voert, en hetwelk zich aan de linkerzijde, onmiddellijk nevens de brug, langs de rivier uitstrekt; vandaar heeft men een prachtig uitzigt over de Elbe vrij diep beneden zich, en de boschrijke omstreek in 't verre verschiet.

Daar 't inmiddels donker geworden was, traden we het op het terras gelegene, zeer elegant ingerigte, maar op dit oogenblik zeer eenzame „Café Reale” binnen, om, na het gebruik van eene kop koffij, ons hôtel op te zoeken.

Ziedaar, om niet met de deur in huis te vallen, u eerlijk ons wedervaren, na onze aankomst in deze stad, mededeeld. —

Morgen ochtend gaan we naar de Sächsische Schweiz!

Ik zal thans zoo vrij zijn, Lezer, — natuurlijk met uw goedvinden, — u in ons gezelschap op te nemen. We reizen dan prettiger; immers: hoe meer zielen hoe meer vreugd. Vooraf echter, daar het nog te vroeg is om ons te bed te begeven, het een en ander van algemeenen aard, dat op de streek, die we gaan bezoeken, betrekking heeft.

De benaming *Sächsische* — ook wel, en meer terecht, als 't niet zoo lang was, *Sächsisch-Böhmische Schweiz* —, heeft eigenlijk geenerlei geographische waarde, maar geeft alleen de overeenkomst in schoonheid te kennen der wilde natuur dier streek met die van Zwitserland; wèl beschouwd is 't niet anders dan een touristenterm, die echter reeds lang

geijkt is, en waaronder dit gedeelte van Deutschland, zoowel in de nabuurschap als door geheel Europa, beter bekend is dan bij den waren naam: „das Meiszner Hochland.“

Dit Saksisch-Boheemsch Zwitserland, om nog eens, ten einde aan beide landen gelijkelijk regt te doen wedervaren, die lange vlag te doen waaijen, strekt zich van het Noorden naar het Zuiden uit van *Liebenthal*, bij *Pirna*, in Saksen tot *Tetzchen* in Bohemen, over eene lengte van circa $4\frac{1}{2}$ geographische mijlen, en wordt in die rigting door de Elbe in tweeën gedeeld; van het N. Oosten naar het Z. Westen van den *Falkenberg* bij *Neustadt*, eveneens in Saksen, tot den *Schneeberg* in Bohemen, ongeveer over eene gelijke breedte, en wordt gerekend eene oppervlakte van ongeveer 25 vierk. geogr. mijlen te beslaan, waarbij echter op te merken valt, dat die grenzen tamelijk willekeurig zijn en eigenlijk alleen betrekking hebben op het meest bezochte gedeelte daarvan. Dit neemt echter niet weg, dat de onder deze algemeene benaming bekende streek voor verre het grootste gedeelte tot Saksen behoort, namelijk het Zuid-Oostelijk deel van den „Dresdener kreits“ en vervolgens een Noordelijk stukje van Bohemen, 't welk misschien, naar willekeur, in de rigting van Praag en dus in Bohemen nog eenige mijlen verlengd kan worden.

't Is een bergland bij uitnemendheid, al kenmerken die bergen zich niet, even als die van Zwitserland, door hunne buitengemeene hoogte; immers de hoogste, de *Schneeberg* namelijk, verheft zich niet meer dan 2225 voet boven de Elbe. De meeste dezer bergen echter, beter gezegd rotsen, zijn inzonderheid merkwaardig om hunne zonderlinge vormen en zeker niet het minst om de vele daartusschen

gelegene, meestal in de hoogste mate liefelijke dalen, zoo mede om den digten, op de vreemdste wijzen met het gesteente contrasteerenden plantengroei, zoodat het geheel, nú een grootsch en indrukwekkend, dan weder een zeer bekoorlijk en rustig voorkomen bezit, waaraan de Elbe, die kronkelend haren weg tusschen die gesteenten gezocht heeft, niet weinig afwisseling bijzet.

Hij, die niet tevreden is als hij bij zijne tehuiskomst niet vertellen kan, dat hij op zóóveel duizend voet hoogte zijn handen in de sneeuw gewasschen heeft, kou en gebrek heeft geleden, tienmaal en meer op 't punt was den hals te breken, en schier overal op fatsoenlijke wijze afgezet werd, blijve hier gerust vandaan. Maar die begrijpt, dat er niet minder genot in ligt hoogten te bestijgen, die iedereen, zonder dadelijk gevaar en te groote inspanning, bereiken kan; waar de frissche berglucht hem even goed tegenwaait als drie- of vierduizend voet hooger, maar waar die alleen wat minder koud is; waar men zich hoog genoeg bevindt om het oog in de prachtigste vergezigten te verlustigen, en niet te hoog om de voorwerpen beneden in het dal nog met genoegzame juistheid te kunnen onderscheiden; die zich vermeijen wil in de beschouwing der natuur in hare oorspronkelijke wild- en niet door menschelijke tusschenkomst gewijzigde en vaak bedorvene schoonheid, zal over den tijd dáár doorgebracht, dubbel tevreden zijn, en de geringe kosten, daartoe gevorderd, gewis onder die uitgaven rekenen, waarvan hij 't meeste, ja, waarvan hij eene blijvende voldoening heeft.

Het bezoek van vreemdelingen in deze streek, met het bepaalde doel om er de natuur te leeren kennen en te

bewonderen, dagteekent eerst van het begin dezer eeuw, en hun getal groeide inzonderheid in de laatste jaren gestadig aan. In vroeger tijd schijnt het eene lievelingsschuilplaats geweest te zijn van zoogenaamde roofridders, arme of verarmde edellieden, meestal van niet zeer strenge zedelijke begrippen, die alleen leefden en brasten ten koste van 't goed aan anderen ontnomen, waaraan Duitschland weleer rijk was, en die tusschen de rotsen, in de kloven en holen, veelal alleen bereikbaar voor hen die goed met den weg vertrouwd zijn, uitmuntende gelegenheid hadden om zich in hinderlaag te leggen, en een bespiedend oog te houden op de rivier en wat daar op- en afvoer, ten einde hun leeuwenregt in praktijk te brengen, als de gelegenheid daartoe gunstig was. Zij die goed zoeken, vinden er van het verblijf dier adellijke struikroovers, naar men wil, nog talrijke sporen; stelt men daar bijzonder belang in, dan heeft men het maar aan een der gidsen, die bereid zijn de reizigers te vergezellen, te zeggen, en hij zal onderscheidene bergspleten en holen aanwijzen, waarvan de overlevering verschillende met het leven dezer edellieden in verband staande bijzonderheden bewaarde, terwijl natuurlijk de verbeelding het ontbrekende aanvult.

Sedert dat edele handwerk dier heeren uit de mode geraakte, schijnt dit bergland niemands bijzondere opmerkzaamheid getrokken te hebben, tot eindelijk, heel in 't begin dezer eeuw, een tweetal geesteijken, GÖTZINGER van *Neustadt* en NICOLAÏ van *Lohmen*, begrijpende dat, wanneer men de reizigers hierheen lokken kon, zulks voor de bewoners der hier verspreide dorpen aanzienlijke voordeelen afwerpen zou, pogingen aanwendden en er werkelijk in

mogten slagen, om meer algemeen de opmerkzaamheid op de verrassende schoonheden dezer fantastisch gevormde rot-
sen en liefelijke valleijen te vestigen, en sommige reizigers,
wie 't om natuurschoon te doen is — wat men tot op dien
tijd en zelfs nog tegenwoordig alleen in Zwitserland zocht
en zoekt — tot het bezoeken ervan uit te lokken. Deze
kwamen, hoewel alles er toen op verre na nog niet zoo goed
op ingerigt was als thans om 't den reizigers gemakkelijk te
maken, en gevaren, waar die bestonden, weg te nemen, zeer
voldaan terug, en moedigden anderen er toe aan, zoodat
weldra dit land een der lievelingsstreken geworden is voor
touristen niet alleen, maar in vele opzigten ook voor na-
tuurkundigen.

Dit neemt echter niet weg, dat nog aan velen ten onzent,
die, wanneer er sprake was van een schilderachtig bergland,
nooit anders dan aan Zwitserland dachten, deze streek ge-
heel en al onbekend is, en toch valt er niet aan te twijfelen,
dat zij, voor wie eene reis naar de „Schweiz“ te veel tijd
vordert of te kostbaar is, zich reeds lang naar Saksens
hoofdstad, die bovendien zooveel bezienswaardigs bevat, zou-
den begeven hebben, wanneer ze slechts geweten hadden,
dat men van daaruit in twee, hoogstens drie dagen, op eene
weinig kostbare wijze, in de gelegenheid is om kennis te
maken met natuurtafereelen, die het, naar sommiger bewe-
ren, in schilderachtige schoonheid zelfs van de Zwitsersche
in enkele opzigten winnen.

Ik ken Zwitserland niet, maar mijn reisgenoot bragt daar
in den vorigen zomer verscheidene weken door, en herhaal-
delijk betuigde hij dat, mogen ook de bergen in de „Säch-
sische Schweiz,“ wat hunne hoogte betreft, op verre na niet

met de Alpen vergeleken kunnen worden, dit land een veel aangener, op sommige plaatsen niet minder grootschen, en, inzonderheid om de eigenaardige vormen der alleenstaande rotsen, waarin de verbeelding vergelijking zocht en vond met de meest verschillende voorwerpen, welker namen zij in den mond des volks dan ook dragen, overal veel eigenaardiger indruk op den bezoeker maakt.

Het bestijgen dier bergen — beklimmen is het eigenlijk niet te noemen — moge hier en daar een weinigje vermoeijend zijn, de bergwegen zijn er toch overal gemakkelijk en goed ingerigt, zonder dat zulks in 't minst een storenden invloed uitoefent op de oorspronkelijke wildheid van 't geheel; terwijl van regeeringswege op de meest loffelijke wijze voor de veiligheid der reizigers, waar dit noodig mogt zijn, gezorgd is. Eigenlijk gezegd gevaarlijk vond ik het nergens; ja, zelfs zij die aan duizelingen onderhevig zijn, kunnen zich gerustelijk daarheen begeven.

't Is wel is waar geen kunst om er den hals te breken, maar hij, die daar niet op gesteld is, behoeft geen enkel behoorlijk bereikbaar punt onbezocht te laten. Overal is, op afstanden die niet te groot zijn, gelegenheid om zich te ververschen en.... nergens legt men het er op toe de vreemdelingen te plukken; iets wat in de gegeven omstandigheden waarlijk te verwonderen is.

Nog wil ik hier de opmerking maken, dat men, *Dresden* tot uitgangspunt nemende, togtjes kan maken van één, twee of drie dagen. Wil men er langer verblijven, ook goed; ik voor mij zou 't wel gewenscht hebben; maar drie dagen zijn zonder eenigen twijfel voldoende om al de schoonste punten, zoowel in Bohemen als in Saksen, te bezoeken en

onderweg de landstreek te leeren kennen. Wij bragten er twee dagen door, en hebben reden om te gelooven dat we er een zeer goed denkbeeld van verkregen hebben. Hierbij volgt nu de één deze, de andere die rigting, en 't zou mij derhalve niet verwonderen, wanneer een vroeger of later bezoeker, dit boekje lezende, de opmerking maakte, dat we een beteren weg hadden kunnen kiezen en meer hadden kunnen zien; zoo toch gaat het altijd. Ik zou daarop echter antwoorden, dat ik daar geenszins aan twijfel, maar dat ik het met dat al onmogelijk acht, dat we in die twee dagen meer zouden hebben kunnen genieten, dat we beter voldaan hadden kunnen zijn. Ik houd mij dan ook overtuigd, dat ieder, 't zij hij voor zoodanige excursie één of drie, of, gelijk wij en zeer velen, twee dagen bestemt, mits hij zijn tijd *goed besteedt* en derhalve niet te lang op dezelfde plek vertoeft, *welke rigting hij ook kiest*, hetzelfde zeggen zal.

Wanneer ik dan ook anderen met de meeste gerustheid de door ons gevolgde weg en wijze van reizen durf aanbevelen, wil dit daarom volstrekt niet zeggen, dat dit de eenige, maar wel dat het eene zeer goede is; mij dunkt dat is voor de meesten al wat zij wenschen kunnen.

Wij hebben daarbij gebruik gemaakt van Baedeker's *Mittel- und Nord-Deutschland*, 14^e Ausgabe, 1869, en den weg daarin, op bladz. 246 van onderen tot 250 van boven aangeduid, vrij geregeld gevolgd. De aanwijzingen daarin zijn zoo duidelijk en naauwkeurig, dat we den eersten dag, geheel zonder gids en zonder ander gezelschap, uitnemend goed terecht kwamen, en dat wel niettegenstaande wij ons van tijd tot tijd de vrijheid veroorloofden om van den beganen weg min of meer af te wijken, wanneer we, hier

tusschen het kreupelhout of het geboomte, of dáár tegen of op het gebergte, eene plant zagen, die onze opmerkzaamheid trok, of ons vergewissen wilden uit welke gewassen de vegetatie daar hoofdzakelijk bestond. Had het toeval ons niet den tweeden dag in aanraking gebragt met een alleraangenaamst reisgezelschap, 't welk door een gids geleid werd, we zouden, zonder den minsten twijfel, ook dán even goed terecht gekomen zijn.

Dit bewijst dat het waar is wat ook Baedeker zegt, dat een gids *nicht durchaus nöthig* is. Hij echter, die alleen belang stelt in de door zulk een geleider aangewezen gezichtspunten, die nieuwsgierig is naar de nietsbeteekenende namen, door het volk aan die rotsen gegeven, of die wat bang uitgevallen is en wiens genoeg bedorven zou worden door de vrees van nu en dan even het spoor te verliezen, doet wijs zich van een wegwijzer te voorzien; is men echter niet geheel alleen, en stelt men er meer belang in om overal naar goetvinden rond te zien, hier in een hol te kruipen, dáár eene hoogte te beklimmen, elders tusschen 't geboomte of het kreupelhout te dringen of zich al naar 't lust op 't mos neêr te vlijen, dan om langs den kortst mogelijken weg, zonder oponthoud, van het eene rustpunt naar het andere gevoerd te worden, luisterende naar de vanbuiten geleerde les van zijn leidsman, waarvan eene menigte namen van rotsen, veelal op bespottelijke vergelijkingen berustende, schering en inslag zijn, verlate zich veel liever op den gids in het roode bandje, dien hij in zijn zak steken kan; daar de andere een ontevreden gezicht zet als men even van den weg afwijkt of ongeduldig heen en weêr of een eindweegsvooruitloopt, wanneer men zich wat telang naar zijn zin

ergens bij ophoudt wat niet tot *zijne* traditionele merkwaardigheden behoort. In één woord: men is dan vrij, en kan doen en laten wat men wil, zonder steeds op de handen gekeken of tot voortgang aangespoord te worden, en dat verhoogt het genot niet weinig.

Met deze kennis, die ons zonder twijfel dienstig zal kunnen zijn, toegerust, vangen we thans gezamenlijk onzen togt aan.

Voor eene voetreise, zoo als wij denken te ondernemen, is zeker niets meer gewenscht dan mooi weêr. Intusschen schijnt het lot ons in dit opzigt thans niet gunstig te zullen zijn; immers dikke wolken zitten elkaâr in hollende vaart na, en, al ontlasten ze zich op dit oogenblik nog niet van hun natten overvloed, 't ziet er toch wel naar uit dat dit spoedig het geval zal zijn.

Met dat al laten we onze parapluie's rustig in ons hôtél staan, nemen slechts een overjas meê, hangen een klein taschje om, waarin alleen de allernoodzakelijkste benooidigheden, ten einde er ook nog eenige plaats in overblijve om onderweg iets te bergen, waarvoor onze jaszakken eene minder geschikte gelegenheid bieden, en rijden naar het station van de Böhmischer-bahn, om op den trein die te 7 ure naar *Praag* vertrekt plaats te nemen tot *Wehlen*, eigenlijk het station *Pötscha*.

Reeds van het eerste oogenblik waarop we *Dresden* verlaten, boeit ons het uitzigt, zoowel aan de ééne als aan de andere zijde. De rijtuigen, althans die der tweede klasse, waarin wij plaats genomen hebben, zijn zeer ruim, doelmatig

en gemakkelijk ingerigt, daar de zitplaatsen in de niet in compartimenten verdeelde wagens ter wederzijde meest alle uit afzonderlijke fauteuils bestaan, benevens eenige in 't midden, zoodat, zelfs al is het ruime rijtuig geheel bezet, men zich gemakkelijk en zonder iemand te hinderen, van de ééne zijde naar de andere begeven kan, wat met het oog op de schoonheid van dit traject velen en onder dezen ook ons, zeer welkom is.

Na verloop van omstreeks een half uur bereikt de trein, bij het station *Pirna*, de Elbe, welke rivier hij, aan den westelijken oever, in al hare krommingen en bogten, langs een afstand van 12 à 14 geogr. mijlen, tot aan *Lobositz* in Bohemen vervolgt. Hier reeds begint men eenig begrip te krijgen van het physionomisch karakter dezer landstreek.

Schonk de lucht ons straks bij het vertrek uit ons hôtel het vooruitzicht van regen en guur weêr, de wolken, die straks zoo dreigend opeenpakten, zijn inmiddels lichter geworden, er zijn doorzigtige plekken in gekomen, die grooter en grooter werden, zoodat, nu de trein te *Pirna* stilhoudt, de zonnestrallen levendig van de witte huisjes tegen de roode worden teruggekaatst, wat de *Pirnaërs* en *Pirnaëringen*, die met een lagchend gezicht den trein begluren, en schertsend een paar woorden met het dienstpersioneel wisselen, blijkbaar niet minder plezier doet dan ons, wie het een vooruitzicht geeft op een vrij wat schooner dag dan we een uur geleden durfden verwachten.

Het stadje *Pirna* is, aan den westelijken of, in de rigting welke wij thans opgaan, den regteroever der Elbe, allerlieftst terrasgewijs tegen het gebergte gelegen, en slechts zóóver van de rivier verwijderd, dat er breedte genoeg overbleef

voor den aanleg der spoorbaan (waarschijnlijk is voor dien weg hier en daar nog wel wat op te ruimen geweest), terwijl het gebergte aan de tegenovergestelde zijde op vele plaatsen onmiddellijk de rivier begrenst. De voor een groot deel witte en, althans op eenigen afstand gezien, zindelijke huizen — misschien heeft de zonneschijn daar wel wat schuld aan — leveren een inderdaad zeer opwekkend en vrolijk gezigt en een aangenaam contrast op met de woeste streek aan den tegenovergestelden rivieroever.

De trein stoomt spoedig door. 't Is een genot, 't is een feest, door zulk eene prachtige natuur gevoerd te worden, al is 't ook jammer dat de machinist te veel haast maakt naar onzen zin. De tafereelen toch wisselen elkander te spoedig af, want geen minuut gaat er voorbij dat niet, 't zij ter regter- of ter linkerzijde, meestal aan beide te gelijk, iets bijzonders onze aandacht trekt. Inzonderheid aan de rivierzijde, waar wij toevallig gelukkig genoeg zijn plaats genomen te hebben, is de afwisseling zóó gestadig en het uitzigt zóó heerlijk, dat we niet moede worden onze bewondering in goed Hollandsch lucht te geven, zoodat de in onze nabijheid zittende medereizigers nú eens met verwondering ons, dan weder vragend elkander aanzien, bij 't hooren van eene taal, die geheel anders klinkt dan Fransch en Engelsch, en dus denkelijk Russisch wezen zal ¹⁾.

Na ongeveer drie kwartier gespoord te hebben is het kleine

¹⁾ De woordelijke betuiging van iemand die mij later, toen hij, mij in een Duitsch blad ziende lezen, begreep dat ik ook zijne taal verstond, vroeg wat voor landsman ik toch was, daar hij ons met verwondering had hooren spreken, en ons, ondanks zijne kennis van 't Fransch en Engelsch, maar niet kon verstaan.

station *Pötscha*, een dorp of liever vlek, mede aan den regteroever der Elbe gelegen, bereikt.

Ongeveer een twintigtal reizigers verlaten hier, even als wij en blijkbaar met dezelfde bedoeling, den trein, die onmiddellijk voortspoedt, ons achterlatende alsof we niet meer bestonden. De kleine karavaan van heeren en dames, waarbij de in zulke gevallen onmisbare kinderen Albions natuurlijk niet ontbreken, zet zich zonder dralen in beweging, den langzaam glooienden breeden rivieroever af, naar de plaats waar eene boot, of liever een vaartuig van aartsvaderlijken vorm, gereed ligt om ons de Elbe over te zetten.

Vooraf hebben we echter een duchtigen aanval te weêrstaan van eenige met fiksche stokken gewapende barrevoeters. Hunne bedoeling is evenwel zoo kwaad niet, want ze bieden ons om strijd die stokken te koop aan; 't zijn gewone ongeschilde berkenstokken, vernist, van boven krom gebogen en op de snijvlakte van de eene of andere zinspeling voorzien, ongeveer zooals we die op onze kermiskoeken of op de „mooije“ porseleinen kopjes gewoon zijn te zien, b. v. „Stütze für Reizende“, „Erinnerung a/d Sächs.-Schweiz“, „zum Andenken“, enz., en die van onderen van eene spitse ijzeren punt voorzien zijn. Mij is die aanbieding thans te meer welkom, daar ik toevallig mijn stok vergeten heb. In elk geval echter doet men wijs er een te koopen, daar deze stokken, waarvoor men slechts een paar groschen geeft, wel is waar niet, zooals op de Alpen, noodzakelijk gevorderd, maar toch, bij 't bestijgen der bergen, zeer gemakkelijk zijn.

Nadat allen, de dames niet uitgezonderd, zich daarvan voorzien en we zoo goed mogelijk in de schuit plaats geno-

men hebben, drijven we naar het aan de overzijde der rivier gelegen stadje *Wehlen*.

Naauwelijks hebben wij voet aan wal gezet, of we zien ons op nieuw omsingeld door eene partij jongens met stokken, die maar niet schijnen te kunnen begrijpen dat we elk aan één zoo'n steunsel genceeg hebben.

Daar dit stadje onze nieuwsgierigheid niet genoeg gaande maakt om er ons op te houden, en we bovendien den na-jaarsdag vermoedelijk wel noodig zullen hebben, om, met inachtneming van de welligt onderweg noodzakelijke rust, vóór den avond de stad *Schandau*, waar we voornemens zijn te overnachten, te bereiken, volgen we onmiddellijk het voorbeeld van een ander reiziger, blijkbaar een Duitscher, die, met eene groene plantenbus op zijn rug, ons reeds vooruitgestapt is, en slaan, na voor het aanbod van gidsen en paarden, die hier gereed staan, bedankt te hebben, links af, den als van zelf aangewezen bergweg in, die ons na weinige minuten te midden van Gods vrije en schoone natuur voert.

De weg van *Wehlen* naar de *Bastei*, een der meest gerenommeerde (touristen-term) bergplateaux, moge, wat groot-sche schoonheid betreft, in sommige opzigten door andere, die we later zullen leeren kennen, overtroffen worden, toch kan ik mij onmogelijk iemand voorstellen, koud en gevoelloos genoeg, om hier niet, reeds gedurende het eerste half uur van zijn togt, in opgetogenheid te geraken. Niet langzamerhand toch wordt hier het gordijn opgeheven en ons het vrije gezicht gegund op de indrukwekkende schoonheid der natuur, maar plotseling, en, hoe goed we ons hierop ook voorbereid hebben, onverwacht zien we er ons vóór —,

hebben we er ons in geplaatst, en worden we als aangegrepen door een indruk, die een letterlijk betooverenden invloed op ons gemoed heeft en ons bij wijlen verstommen doet; ja in de eerste oogenblikken grijpt eene gewaarwording ons aan, alsof de Schepper zelf zich hier plotseling vóór ons plaatste, in al zijne grootheid, al zijne majesteit.

Nú rijzend, dan weer dalend om spoedig op nieuw te rijzen, is de bij afwisseling bredere of smallere weg ter regterzijde meestal door vervaarlijke, soms aanzienlijk overhangende rotsen begrensd, waarvan er sommige op brutale wijze in tegenspraak zijn met de wetten van evenwigt en zwaartekracht, en die letterlijk bij de minste beweging, de ligste dreuning van den grond, hen die 't wagen durven er onder door te gaan dreigen te verpletteren. Aan den linkerkant wordt onze weg door eene flaauwe helling begrensd, naar eene ondiepe, met allerlei lage kruiden begroeide sleuf voerende, en daarachter hooge en lagere bergmassa's, alle digt met houtgewas bezet.

Wat hier, even als overal in de Sächsische Schweiz, zeker niet het minst opmerking verdient, is de welige plantengroei, zoowel op de toppen en in de sleuven en spleten der rotsen, ja daar tegenaan, als inzonderheid in de lager liggende gedeelten. Dennen, Sparren en Berken komen hier in overvloed, nú afzonderlijk, dan bij groepen of tot uitgestrekte bosschen vereenigd, dikwijls ook met elkander vermengd, voor. Hier en daar treft men ook Beuken aan, zelfs ziet men er somwijlen enkele van vrij aanzienlijken omvang, blijkbaar achterblijvers van vroegere bosschen dezer boomen, somtijds zelfs nog wel een beukebosch (zooals b. v. op den grooten Winterberg), maar over 't algemeen zijn deze boomen

hier toch veel schaarscher dan de eerstgenoemde. Tusschen de struiken heerschen inzonderheid de gewone Heide¹⁾ en Boschbeziën²⁾, die men overal in menigte aantreft, terwijl de grond schier allerwege met een dicht kleed van Bladmossen bedekt is. Korstmossen van verschillende soorten en in verschillende kleuren, vooral geel, maar ook bruin, wit, enz., zitten overal als groote rondachtige plakaten tegen de rotsen aangeplakt, ja overtrekken die op vele plaatsen geheel, en geven daaraan, vooral op eenigen afstand gezien, een schilderachtig voorkomen.

Deze beide laatste gewassen spelen, hoewel ze tot de lager ontwikkelde behooren, in de natuur, en inzonderheid in streken als deze, eene voorname rol; we zullen ongetwijfeld weldra aanleiding vinden om daar nog nader over te spreken.

Waar de steen zeer vochtig is en minder gelegenheid bestaat voor het afspoelen door slagregens, is die eveneens met verschillende Bladmossen begroeid. Zoo zien we hier b. v. van onderen tegen eene overhangende kolossale rotsmassa een dicht, donzig, zacht en zeer licht groen kleed van het Veenmos³⁾, eene plant die eigenlijk in moerassen thuis behoort, en daar veel bijdraagt tot de vorming, ja eigenlijk een hoofdbestanddeel is van het veen. Deze plant hier aan te treffen en dat wel zeer plaatselijk en volmaakt goed ontwikkeld, met een legio sierlijke zaaddoosjes op de tengere steeltjes, die uit de toppen dezer lage plantjes te voorschijn komen, regtvaardigt inderdaad wel de vraag: Hoe drommel komt die hier verdwaald? — Ook voor het nader bespreken van soortgelijke verschijnselen zullen we gewis straks ongezocht nog wel nadere aanleiding vinden.

¹⁾ *Calluna vulgaris*. ²⁾ *Vaccinium Vitis Idæa*. ³⁾ *Sphagnum*.

Na ongeveer een half uur voortgewandeld te hebben, steeds onze bewondering lucht gevende, nú over het anorganische, dan weder over het organische gedeelte der schepping, meestal over beide te gelijk, zijn we den *Zscherregrund* genaderd. Steeds woester wordt de natuur, en hare ongetemde schoonheid maakt een indruk op ons gemoed die in stede van te verflaauwen, gestadig dieper wordt. Zie b. v. eens hier wat een vreemd verschijnsel. Daar ligt een rotsbrok van vele centenaars zwaarte, en boven dat losliggende stuk steen, 't welk op zich zelf wel is waar niets bijzonders oplevert, behalve dat het ons de overtuiging geeft dat wat eens vast was, eindelijk verbrokkelt, daar het duidelijk zichtbaar is dat het, vóór vele jaren gewis, van bovenneer tuimelde en dus weleer een geheel uitmaakte met een der ons omringende rotsen, staat waarachtig een boom, een Sparreboom, die met zijne wortels over den steen heenkroop, en er overal stevig aan vast zit. Ware dat steenbrok vervoerbaar, dan zou men het, met boom en al, zonder dat deze daar iets van wist, van de ééne plaats naar de andere, ja, van het ééne land naar het andere kunnen overbrengen. Gebrek lijdt hij met dat al niet, want hij is zoo frisch en gezond als de beste uit den omtrek. 't Is voorzeker een vreemd gezicht, en de uitroep: hoe is 't mogelijk! ontsnapt hier ons allen te gelijk. Hebt intusschen nog maar een kort poosje geduld, en we zullen weldra nog vreemder vertooningen zien.

Ongeveer een uur nadat we van *Wehlen* vertrokken zijn, bereiken we een breeden en zeer gelijken weg, waar een der Engelschen, die ons weldra te paard achterhaald en voorbij gereden waren, nu bezig is om, met chevaleresken zwier, proeven van zijne rijkunst te geven, tot niet geringe ver-

wondering van hun gids, en waartoe het stijve bergpaard zich blijkbaar niet dan met weêrzin leent. Zoo dikwijls hij ons voorbijdraaft roept hij ons toe „dat 't mooi weêr is.“ De Duitscher echter, die ons aanvankelijk vooruit was, zit ginds in eene diepte, voor drie vierden tusschen de struiken verborgen, waar hij met zijne loup Flora's verborgen schoon begluurt. In dit opzicht zijn de Duitschers veel indiscreter dan wij. Ze zeggen echter dat zij de beste partij kozen. Of 't waar is? —

De eersten hebben van hun gids gehoord dat ze hier nabij de *Bastei* zijn; dáár is 't hun om te doen, en de rest is hun tamelijk onverschillig, ze amuseeren zich dus op hunne manier zoo goed mogelijk; de laatste daarentegen is misschien al half vergeten waar hij heen wilde, mogelijk is hem dat ook tamelijk onverschillig, mits hij maar voorwerpen vindt die zijn lust tot waarneming en onderzoek bevredigen kunnen. Zie maar, zijne plantenbus ligt naast hem en zijn hoed en stok er bij, ten bewijze dat hij geen plan heeft om haast te maken.

— 't Is zeker een natuurkundige.

— Ei, denkt ge dat? Daar zoudt ge u toch hier zeer in kunnen vergissen. 't Kan even goed een schoolmeester of een gewoon stadsbewoner, een kantoorklerk, b. v. een winkelier of wat ook zijn.

— Maar loopen die dan hier met een plantenbus op den rug; bemoeijen die zich met planten en dat nog wel met in 't wild groeiende planten?

— Ja, wel zeker. En waarom zouden ze dat niet. Ze hebben reeds van kindsaf een open oog gekregen voor de schoonheden van het plantenrijk, overal en onder alle toe-

standen; ze hebben de natuur, dikwijls zelfs meer dan oppervlakkig, leeren kennen, al wist men ook dat die kennis voor hunne toekomstige maatschappelijke betrekking niet direct noodig was. Maar, wist men dat, men wist ook nog iets anders, en wel dat natuurkennis, en inzonderheid die van het plantenrijk, niet alleen de intellectueele vorming en ontwikkeling zeer bevordert, maar dat ze uitnemend voedsel geeft ook voor den geest, en dat liefde voor de natuur niet alleen den schoonheidszin doet ontwaken en ontwikkelen, maar tegelijk de vatbaarheid doet ontstaan voor de liefelijkste indrukken, die den mensch als 't ware geschiktheid geven om te leven in edeler zin en vooral om het leven te waardeeren, en onder min gunstige omstandigheden ook welgemeed te dragen, indrukken waarvoor anderen in die mate onvatbaar zijn.

Daarom legde men het er in Duitschland reeds sinds lang op toe om de jeugd, onverschillig van welken stand of tot welke bestemming geroepen, het oog te openen voor wat haar buiten omgeeft; en dat werd niet gedaan op werktuigelijke of onverschillige wijze, maar door mannen die, hoezeer hun stand ook in dat groote rijk gedrukt moge zijn, zelf goed op de hoogte en hoogelijk ingenomen zijn met wat ze aan hunne leerlingen mededeelden. De liefde voor de natuur en voor het plantenrijk inzonderheid zogen zij op hunne beurt als 't ware met de moedermelk in, ontleenden ze aan hunne dichters en prozaschrijvers, namen ze over van hunne leermeesters.

Vandaar dat innige gevoel voor natuurschoon, waardoor de Duitscher zich zoozeer van de meeste zoo niet van alle andere Europeesche volken onderscheidt, en die, hoe zou

't anders kunnen, de oorzaak is en moet zijn van een karaktertrek, waardoor de geheele natie zich kenmerkt.

Er zijn menschen die dáár alles beter, anderen die er alles minder goed vinden dan bij ons; beiden plaatsen zich bij hunne beoordeeling op een standpunt van waar ze zaken en toestanden slechts aan ééne zijde kunnen waarnemen. Ik zag er nu en vroeger wel wat, waarin de Duitschers bij ons een lesje kunnen komen nemen, maar in sommige opzichten hebben ze — vooral op intellectueel gebied — niet weinig op ons voor. Intusschen zijn ook wij in de laatste jaren eene groote schrede voorwaarts gegaan. De goede pogingen echter stuiten hier nog bij velen af op kortzigtigheid en bekrompenheid, alleen 't gevolg van onkunde in dit opzicht. De zucht naar kennis, ook van zaken waarbij men geen dadelijk materiëel belang heeft, openbaart zich evenwel ook hier in klimmende mate en de zegenrijke gevolgen daarvan zullen wel niet lang meer uitblijven. —

Zoo pratende, want dit gedeelte van den weg levert, in vergelijking althans van dat 't welk we straks doortrokken, niet zóóveel belangrijks op, dat we, rondziende, niet tegelijk onze gedachten haar loop zouden kunnen laten, zijn we ongemerkt het eerste doel van onzen togt genaderd, de beroemde *Bastei*.

De *Bastei*, waarvan de hoogte volgens Baedeker 939 voet; volgens anderen eenige voeten minder, bedraagt, wordt door velen voor dat punt van de Sächsische Schweiz gehouden, vanwaar het uitzigt het schoonste is. Verschil van meening kan hier van ligte wijzigingen in den smaak, ook van oogenblikkelijke, mindere of meerdere vatbaarheid voor indrukken afhangen. Zonder nu dat gevoelen omtrent de *Bastei* geheel te kunnen deelen, aarzel ik toch geen oogenblik om

toe te stemmen dat het eene van die bergvlakten is, vanwaar het uitzigt het schoonste mag genoemd worden, daar men hier aan alle zijden den blik kan laten weiden over natuurtafereelen van een grootsch en verheven karakter. De raad, in onderscheidene reisboeken aan hen gegeven, die, te *Dresden* vertoevende, slechts weinig tijds ter hunner beschikking hebben, om althans een halven dag te besteden — natuurlijk een halven zomerdag — ten einde deze plek te bezoeken, is daarom dan ook allezins behartigenswaard.

Men vindt hier een goed logement, het *Basteihaus*, waarin 't zomers vrij druk moet zijn, doch waar we thans slechts enkele reizigers aantreffen, en waar, voor 't geen wij thans behoeven, wat brood met vleesch en bier, niet meer in rekening gebracht wordt dan billijk is.

Daar het uitzigt op den omtrek door het geboomte grootendeels belemmerd is, werd hier op de rots een houten toren of belvédère gebouwd, met een trap van binnen van 70 treden, en waarop men, boven de toppen der boomen staande, van één punt den geheelen omtrek overzien kan; bovendien is daar een verrekijker geplaatst, waarvan men zich tot dat einde desverkiezende bedienen kan. Maar ook, en ik zou zeggen inzonderheid, zonder dat middel is het uitzigt hier onbeschrijfelijk schoon.

Vlak beneden ons zien we de Elbe, zich als eene slang in allerlei bogten wringende, haar togt tusschen het gebergte voortzetten. Het rivierdal, hier wat breeder, dáár weêr smaller, is aan den tegenovergestelden oever in een aantal beeelde akkers verdeeld, die, van boven gezien, het voorkomen hebben van even zooveel regelmatige stukken wei- en teel-land, aan een frissche wetering gelegen, en door hooge,

grootendeels digtbegroeide bergen begrensd. Overigens aan alle zijden, van verre en nabij, hooge, veelal alleenstaande rotsen, welker ten deele met Korstmossen bedekte wanden hier en daar tusschen het geboomte, waarmeê ze bezet zijn, uitsteken, of wier grijze toppen zich daarboven verheffen.

Terwijl we ons best doen om den wind, die zich hier krachtig doet gevoelen, het hoofd te bieden, luisteren we half afgetrokken naar den wachter van dien toren, die, met den vinger de voornaamste gebergten achtereenvolgend aanwijzende, ons vertelt dat die hooge berg daar ginds de kleine en die daarachter de groote Winterberg is; regts: Königstein, Lilienstein.... Krak, krak, zeî de toren, en één onzer grijpt mij vrij onzacht bij den arm, want, zoowel op 't gehoor als op 't gevoel afgaande, zijn we ééne seconde van meening dat we met toren en al.... brr.... 't is om er kippenvel van te krijgen. Bedenk nu maar eens dat dit houten gevaarte op de uiterste punt van eene rots staat, en dat ge u met geene mogelijkheid begrijpen kunt, hoe men dien toren en die rots goed met elkaâr heeft kunnen verbinden; voorts dat er nu en dan rukvlagen komen, die u hier bijna beletten op uw beenen te blijven staan, eindelijk dat bij iedere vlaag het houten gevaarte kraakt, en daarbij op eens zoo sterk schudt dat we omver dreigen te tuimelen. Die wachter, blijkbaar aan dit schudden en kraken gewoon, glimlacht om onze vreesachtigheid en leunt met de meeste gerustheid tegen de borstwering, maar ik moet erkennen dat ik er niets tegen heb om zoo spoedig mogelijk naar beneden te gaan, en eindelijk blij ben althans weêr vasten grond onder de voeten te hebben. Het eenige wat we door onzen aftogt missen zijn de verschillende namen van al die

bergen; de Engelschen, die den trap opklimmen nu wij beneden komen, zullen 't er zeker heel prettig vinden; die goede man daarboven kan dus tegen hen zijn hart lucht geven.

Digt bij het Wirthshaus bevindt zich een ander, zeer vooruitstekend punt van de *Bastei*, een aan ééne zijde geheel open steenen plateau, dat van eene stevige balustrade voorzien is. Dit laatste trouwens is hier wel noodig; immers nu we, ons daaraan vasthoudende, er overheen naar beneden zien, blikken we in eene duizelingwekkende diepte, door rotsen van allerlei zonderlinge vormen begrensd, overal met Sparren, en hoogerop met Berken en Dennen begroeid.

Wilde men van die rots- en boschgezigten, van dit zamenvloeyen als 't ware der levenlooze met de levende natuur, van die verbazende steenmassa's, die, hier als reusachtige paddestoelen opeengehoopt, elkaâr verdringen, dáár als spookachtige gedaanten tusschen de donkere toppen van het geboomte, dat men diep onder zich heeft, oprijzen, eene althans eenigzins met de werkelijkheid overeenkomende — of beter die van verre nabijkomende — beschrijving geven, dan zou men dit moeten doen op de plaats zelve, geheel onder den invloed der als betooverende uitwerking, welke dit tafereel op ons uitoefent, en zich niet vergenoegen met daar enkele vlugtige notities te maken. Wanneer men dáár een paar uren rustig zat, omgeven van die ontzagwekkende gewrochten der schepping, dan zou 't gewis niet aan woorden, dan zou 't allerminst die voorstelling aan gloed ontbreken. Waar men echter zóóveel tegelijk ziet en waar alles, letterlijk álles, de kleinste bijzonderheden niet uitgesloten, indrukwekkend is in de hoogste mate, mag het eene

onmogelijkheid geacht worden dat alles zoodanig in zich op te nemen, dat men later in staat zou zijn om, naar aanleiding van die onzamenhangende aantekeningen, en met behulp van zijn herinneringsvermogen, een getrouw beeld te schetsen van het geheel, inzonderheid wanneer dat gedurende een paar dagen nog door zoovele andere, soms nog indrukwekkender tooneelen werd opgevolgd.

Deze eerlijke bekentenis van onvermogen zal den lezer welligt een beter denkbeeld geven van de *Bastei* dan wanneer ik 't waagde, ook met behulp mijner aantekeningen, wat daarvan in een of ander reisboek wordt medegedeeld aan te vullen.

We rusten hier een kwartiertje uit, langer niet, want vooreerst zijn we daartoe nog niet moê genoeg en we kunnen trouwens nog dikwijls genoeg rust nemen. 't Is lief, onuitsprekelijk lief hier, maar we kunnen hier toch niet blijven en moeten ook weten hoe het er elders uitziet. Vooruit dus!

Met zulke of dergelijke redenen trachten we elkander aan te sporen om de *Bastei* te verlaten. Eindelijk hebben we allen onze blikken van dat bekoorlijk tafereel losgemaakt en stappen we langzaam voorwaarts, deze in een vloed van woorden zijne opgetogenheid lucht gevende, een ander stil en in zich zelf gekeerd. We gaan thans naar het stadje *Hohnstein*, en hebben weldra de steenen *Bastei*-brug bereikt, die, over eene vervaarlijke diepte, de *Mardertelle*, twee rotspunten met elkaâr verbindt. Deze in 1850—1851, op last van koning FREDERIK AUGUST, zooals met gulden letters in een der rotsen gegrift is, herbouwde brug — in 1829 werd de eerste gebouwd — bestaat uit verscheidene,

op alleenstaande rotspunten rustende bogen en wordt — teregt naar ik meen — als een kunstwerk beschouwd, bij welks zamenstelling groote moeilijkheden te overwinnen waren, en 't welk tevens getuigt van de koenheid der werklieden. Men moet er op staan en over de steenen borstwering naar beneden zien om daarvan een goed denkbeeld te hebben. Het uitzigt van deze brug regts op de Elbe in de nabijheid, links in de diepte, op de toppen der Sparren en de spookachtig daartusschen uitstekende rotsgevaarten, is alweder van dien aard dat we hier op nieuw eene sterke neiging voelen om tijd en doel te vergeten; immers, wendt men eindelijk zijn blik van de ééne zijde af, dan wordt die als vastgeketend door het grootsche tooneel aan den anderen kant, en dat gaat zoo herhaaldelijk heen en weêr. In den rotswand der regterzijde van de brug leest men eene inscriptie ter herinnering aan de beide straks genoemde geestelijken, wie 't gelukken mogt deze streek eene wolverdiende vermaardheid te doen verkrijgen.

En als we nu meenen aan beide zijden lang genoeg naar beneden getuurd te hebben en willen voortmaken, zie, dan is daar weêr wat anders, thans bóven ons, wat de opmerkzaamheid trekt, niet van dezen en genen, maar van allen, zonder onderscheid.

Wat we reeds enkele malen ter loops zagen, maar waarvan onze blik toen weêr afgeleid werd door iets anders, springt hier — later zal dat nog vaak het geval zijn — op eene zóó merkwaardige wijze in het oog, dat we, zelfs al hebben we er eenig begrip van, toch niet nalaten kunnen onze verwondering erover te uiten. Dat hebben gewis reeds duizenden vóór ons gedaan en duizenden zullen 't ook ná ons doen.

Zijn de hier en daar op de uiterste spitsen van steile rotsen alleenstaande Denneboomen, schildwachten gelijk, op de hoogste punten geplaatst om den omtrek vrij te kunnen overzien.

't Is inderdaad een hoogst eigenaardig verschijnsel, bevreemdend inzonderheid, ja geheel onverklaarbaar voor hen, die met het leven en de eischen der planten geheel onbekend zijn. dáár door die boomen zulke eenzame posten ingenomen te zien, terwijl nu en dan een Berk hen op die zeer verhevene, maar met dat al weinig benijdbare plek gezelschap houdt.

Waarom zijn dat altijd juist Dennen en Berken? — Hoe, in 's hemels naam, komen ze dáár, waar met geene mogelijkheid iemand ze gezaaid of geplant kan hebben? — Hoe is het mogelijk, dat ze er zelfs maar weinige dagen kunnen leven, laat staan, dat ze er blijven leven en groeijen?

Dit zijn geen gezochte vragen, ten einde eene geschikte gelegenheid te vinden om ze te beantwoorden, maar ze zweven iedereen op de lippen, men doet ze elkaâr, al is men veelal ook zoo goed als zeker, dat ze onbeantwoord zullen blijven.

Het verschijnsel toch is te frappant om iemands opmerkzaamheid te ontgaan, zelfs al is hij nog zoo onverschillig; het is inzonderheid voor deze streken karakteristiek, en niemand keerde van hier terug wien dat niet levendig in herinnering bleef. Het is werkelijk of die boomen op zeer vele plaatsen de hoogste, de uiterste toppen en spitsen, de alleen voor de vogels genaakbare plekken uitgezocht hebben, waar de harde steen volkomen naakt, waar geen zweem van losse stof aanwezig of mogelijk is, aangezien wat er door

verwering langzamerhand van 't gesteente afslijt, onmiddellijk weggespoeld wordt door den regen of wegstuift door den wind; zoodat dan ook de dikke wortels dier boomen in alle rigtingen over dien genoegzaam ijzerharden bodem uitgespreid liggen, wat men zelfs van verre gemakkelijk onderscheiden kan.

Die boomen dáár zijn dan ook als ware gebreklijders onder de planten te beschouwen, maar tevens toonen ze duidelijk aan van hoe weinig middelen de natuur zich slechts behoeft te bedienen om haar doel, de bekleeding der aarde met den schoonen plantentooi, te bereiken. En komt hunne positie ons zelfs thans, bij mooi weêr, en in de opgewekte stemming waarin wij verkeeren, in vergelijking met die der in de dalen groeiende, reeds alles behalve benijdenswaardig voor, hoe moet het dan wel zijn in den winter, als de stormwind, met eene ons onbekende vaart over die rotsen giert, en al zijne krachten aanwendt om in zijne vernielingswoede dat kommervolle leven, zoo wanhopig verdedigd, te vernietigen, hen van die in der tijd moeilijk veroverde standplaats af te rukken en in de diepte te slingeren.

Ziet men ze daar zoo staan, dan zou men zeggen dat de eerste rukwind de beste een einde aan hun bestaan maken moet; immers onmogelijk kunnen ze stevig genoeg met hunne wortels aan dien steen verbonden zijn om daaraan weêrstand te bieden. Maar juist dát ze er staan, bewijst genoegzaam dat ze ook een goeden stoot verdragen kunnen. 't Zijn dan ook geen jonge boompjes, die daar welligt pas een jaar, drie, vier geleden ontkiemd zijn; neen, 't zijn oude knapen; veteranen, gehard in den strijd tegen den storm, vijftig, zestig jaar oud welligt, ja nog ouder.

En dat ze zich stevig vastgehecht hebben aan dien steen, en dat ze hun leven wanhopig verdedigen, kunt ge hier en daar zien, waar er ten laatste een enkele voor de vernielende kracht van den orkaan bezweken is. Niet *ontworteld* is hij, gelijk men vermoeden zou, neen, *afgebroken*, een stam van een voet dikte of meer zelfs; hooger of lager is hij dwars door midden gebroken, afgeknakt als een hennepstengel, terwijl zijne wortels zich goed hielden.

Dit ziende — en 't is geene zeldzaamheid in deze streken — behoeft men niet meer te vragen of 't daar somtijds ook spoken kan.

Geen enkele ziet men er — ik spreek van die welke op de toppen der hoogste rotsen staan — die geheel onbeschadigd is. Kan de stormwind hen niet op ridderlijke wijze uit den zadel ligten, dan slaat hij een verraderlijken weg in om zijn doel te bereiken, en hij plukt den boom als 't ware langzamerhand, tak voor tak, uit elkander, tot deze eindelijk zoodanig gehavend is, dat hij er het leven bij inschiet.

Een bijzonder grooten omvang verkrijgen ze dus nooit, en ze bereiken evenmin een zeer hoogen ouderdom, als ze een sierlijk en krachtvol voorkomen kunnen verkrijgen; maar die bezwijken worden weder door andere opgevolgd, en hunne aanwezigheid op die plaatsen is vooral dáárom hoogst merkwaardig, vooreerst wijl ze aantoonen hoe de natuur verschillende krachten in beweging stelt, ten einde het uiterlijk volkomen der aarde gestadig te doen afwisselen, en tevens hoe haar middelen ten dienste staan, die we zeker niet zouden vermoeden, om onze planeet te tooijen met het sierlijke kleed dat men het plantenrijk noemt, ook dáár waar men zulks eene volslagene onmogelijkheid achten zou, en dat

wel door sommige planten uit te rusten met bijzondere middelen, vooreerst om plaatsen te *bereiken*, behalve voor de gevleugelde schepselen, alleen voor haar toegankelijk, vervolgens om ook dáár te *leven* en er gedurende eene lange reeks van jaren te blijven leven, waar dit voor andere gewassen onmogelijk zou zijn, en eindelijk om er weêrstand te bieden aan eene vernielingskracht, zóó sterk dat op onze vlakten alles er voor bezwijken zou.

Nog eens dus: hoe kwamen ze daar?

Wilde men al vermoeden dat de mensch, ten einde de plantengroei in die streken te onderhouden, er nu en dan met milde hand de zaden van boomen en heesters uitstrooit, wat misschien, hoewel dan slechts zeer plaatselijk, in de dalen, om en nabij de woningen 't geval mag zijn, maar daarom toch als uitzondering te beschouwen is; dáár, op die uiterste toppen van loodregt tot eene hoogte van vele honderden voeten oprijzende rotsen, kan zulks onmogelijk het geval geweest zijn. De oplossing van het raadsel is echter niet ver te zoeken; ze wordt ons gegeven door die boomen zelf.

Waarom ziet men die hooge posten nimmer ingenomen door een onzer andere woudboomen, b. v. een Eike-, een Beuke- of een Lindeboom; waarom zijn 't juist altijd Dennen en Berken, en dat wel Dennen op den top en Berken veelal iets lager of slechts nu en dan in elkanders meer onmiddelijke nabijheid?

Omdat verschillende planten ook met verschillende eigenschappen zijn toegerust, en de eerste het vermogen missen om die hoogten te bereiken, hetwelk juist de laatstgenoemde bij uitnemendheid bezitten.

De zaden der Dennen en Berken zijn namelijk van vliesachtige uitbreidingen voorzien, die men zeer teregt gewoon is *vleugels* te noemen, zoodat die zaden ook als *gevleugelde zaden* onderscheiden worden. Aanvankelijk, zoolang ze nog niet volkomen rijp zijn, zitten deze zoowel aan den Berk als aan den Den, vast besloten tusschen schubben, die gewoonlijk een min of meer zuiver eivormig ligchaam vormen, 't welk bij de verschillende boomen soms aanzienlijk in grootte verschilt; die kegels — zoo noemt men ze — van den gewonen Den ¹⁾ toch hebben ongeveer de grootte van een hoenderei, die van den Berk ²⁾ zijn aanzienlijk kleiner, welk verschil ook de zaden opleveren ³⁾. Zoolang die nu nog niet volkomen rijp zijn, houden ze de zaden vast omsloten; zijn ze echter rijp, dan droogen die schubben in, krimpen derhalve en wijken vaneen, ten gevolge waarvan de zaden bloot komen te liggen. Nu komt de stormwind en zweept de takken en slingert de kegeltjes tegen elkander, zoodat de zaden er uitgeworpen worden, wegvliegen, en....

Op den grond vallen, zoudt gij denken. Zeker, ook die zaadkorreltjes, klein of groot, zijn even als alle lichamen, het lichtste veêrtje niet uitgesloten, onderworpen aan de wet der zwaartekracht, maar ze vallen maar niet zoo terstond neder. Ze hebben toch geen vleugels gekregen, om ze niet te gebruiken op het eenige oogenblik dat deze hen van dienst

1) *Pinus sylvestris.* 2) *Betula alba.*

3) Eigenlijk bestaat er nog een ander verschil tusschen de vruchtkegeltjes van den Berk en die van den Den, zoowel als in beider zaden; wilde ik ook dit, wat trouwens meer van kruidkundigen aard is, hier ter sprake brengen, dan zou mij dat veel te ver leiden.

kunnen zijn. Neen, ze vliegen nu weg, ze vliegen op en rond, bereiken daarbij vaak eene aanzienlijke hoogte en een verren afstand, tot ze eindelijk, moê geworden, neêrstrijken, of in hunne blinde vaart door 't een of ander voorwerp, waar ze tegen aanvliegen, worden vastgehouden.

Zoo komen er dan ook enkele bovenop die rotsen teregt. Die nu, welke, in verhouding tot hunne zwaarte, de grootste en lichtste vleugels hebben, vliegen het hoogste, en zoo laat het zich gemakkelijk verklaren dat Dennen en Berken zulke aanzienlijke hoogten kunnen bereiken. De zaden vliegen er naar toe. Nu is het wel waar dat deze niet bij magte zijn hunne vleugels naar willekeur te ontplooijen en ze te bewegen, maar, terwijl de natuur daaraan die eigenschap onthield, brengt ze eene andere kracht in beweging om daarin te gemoet te komen. De luchtstrooming namelijk die wij wind noemen, en die, hoe lastig en onaangenaam, ja onheilbrengend ook vaak plaatselijk voor den mensch, in vele andere opzigten een belangrijk middel is voor de natuur, ter instandhouding van het geheel. 't Komt er niet op aan hoe ze haar doel bereikt, mits ze daarin maar slaagt en goed slaagt; dat doel is in dit geval plantengroei te doen ontstaan, overal waar die nog maar met eenige mogelijkheid bestaan kan, en dat ze dat doel niet mist, daarvan hebben we hier allerwege de levende getuigen vóór ons.

Nu stelle men zich daarom niet voor dat er op die rotsen geene andere zaden teregt komen dan juist die van Dennenboomen of van enkele Berken. Integendeel, wanneer men weet hoe talrijk de soorten van planten zijn, welker zaden op verschillende wijzen tot luchtreizen geschikt zijn, mag men aannemen dat zulks met vele en zeer verschillende

't geval zal wezen, maar eerstens kunnen verreweg de meeste dáár niet ontkiemen, terwijl er bovendien maar zeer weinige hiertoe lang genoeg daar stil blijven liggen. Ze waaijen er weêr af. De zaden der Dennen echter zijn niet zoo uiterst licht, en kunnen alleen door een hevigen storm zoo hoog opgevoerd worden, terwijl deze ook, als ze eenmaal daar neêrgevallen zijn, niet zoo gemakkelijk meer wegwaaijen of door den regen weggespoeld worden. Dit zal eer het lot van de lichtere zaden der Berken zijn, terwijl die der Sparren¹⁾, welke nog grootere vleugels hebben, daaraan natuurlijk nog meer blootgesteld zijn; reden waarom men de Sparren, hoe overvloedig ze in deze streken voorkomen, nimmer op de toppen der hooge rotsen ziet, maar deze altijd veel lager staan, ofschoon ze, we hebben er straks een sprekend voorbeeld van gezien, ook zeer goed op dien steen tot ontwikkeling kunnen komen.

Bij dit alles moet nog in aanmerking genomen worden dat, wanneer zulke gevleugelde zaden met den vochtigen bodem, 't zelfde of die uit steen of aarde bestaat, in aanraking komen, de vleugels, die dán hunne dienst verrigt hebben, spoedig verrotten, zoodat er dan voor 't wegwaaijen der betrekkelijk zware korrels niet veel vrees meer bestaat; wegspoelen door slagregens kunnen ze echter altijd nog zeer licht.

Die zaden nu, welke in eene spleet of sleuf, of welke ondiepe holte ook, teregt komen, onverschillig of dit óp de rots of tégen den loodregten wand is, blijven daar liggen, maar ook alléén deze; de andere worden door wind of regen

1) *Pinus Abies* of *Abies excelsa*.

weggevoerd. Om te ontkiemen is er voor de zaden niets anders noodig dan eene toereikende hoeveelheid vocht en een zekeren warmtegraad. Men kan alle zaden, die niet al te groot zijn, doen ontkiemen op vochtigen steen, zeer fijne zelfs op glas. Welnu, het eerste krijgen ze, van het oogenblik af dat ze daar neêrvielen, den langen winter door, in overvloed, en warmte hebben juist de zaden dézer boomen, die hoog in het Noorden of op de gebergten, tot zelfs dicht bij de sneeuwgrens nog, ja zelfs bij uitnemendheid thuis zijn, al zeer weinig noodig. Wat wij nog kou noemen is reeds warmte genoeg, om het in die omhulsels sluimerende leven te doen ontwaken. Zoodra de ontkieming plaats heeft, dringt het dunne, maar spoedig zich in een aantal nog dunnere worteltjes splitsende hoofdworteltje in de poriën of in de eene of andere genoegzaam onzichtbare spleet van het gesteente. Die opening moge naauw zijn, de wortels weten er zich naar te schikken, en zoo naauw kan eene rotsspleet niet wezen, of ze wordt weldra, door den invloed van vocht en temperatuurswisseling, wijder en dieper, en verleent dus aan de worteltjes vrijer toegang. Een deel daarvan kruipt over den steen heen, overal spleetjes zoekende om er met de zijworteltjes in te dringen, die langzamerhand dikker worden en eindelijk zóó vast aan en in den steen bevestigd geraken, dat ze er met geene mogelijkheid van los te maken zijn, tenzij het gesteente verbrokkelt.

Wanneer men nu zulk een volwassen boom, die op een steenbrok of eene rots staat, waarop geen zweem van aarde te vinden is, van nabij ziet, waartoe hier veelvuldige gelegenheid is, dan ziet men ook dat de soms vrij dikke wortels

deels over den steen uitgespreid en deels plaatselijk daarin gedrongen zijn, waardoor de boom met de rotsmassa letterlijk vereenigd werd.

Het vreemdste van de zaak is in veler schatting echter dit, dat die boomen daar voedsel genoeg kunnen vinden om er te blijven leven en zich gestadig te ontwikkelen. Dat de zaden daar ontkiemen kunnen, nu ja, goed, daartoe zal wel zooveel voedsel niet noodig zijn, maar zulk een boom heeft toch nog al wat noodig. Waar haalt hij dat van daan?

In den regel vormt men zich echter van de wijze waarop de planten zich voeden een verkeerd denkbeeld. Eilieve, Lezer, hoe zoudt ge b. v. dit verklaren: Eenige jaren geleden hing ik eene tropische plant met een aantal bladeren, die elk genoegzaam een meter breed waren, nadat ik die uit de tobbe, waarin ze tot op dat tijdstip groeide, genomen had, doodeenvoudig in de kas op. De wortels hingen in de lucht te bengelen, ze zouden hebben moeten verdroogen, zou men zeggen, en de plant, vooral zulk eene zware plant, weldra sterven. Intusschen stierf deze niet, verdorden zelfs de bladeren niet, maar ze groeide even goed voort als ze dat vroeger deed.

Ze leeft nog, is nog altijd frisch en fleurig en men kan het dus zelf komen zien.

Ik haast mij echter hierbij te voegen, dat zulks op verre na niet met alle planten zou gaan; 't lijkt er zelfs niet naar, en zoo iets mag wel niet als eene zeldzaamheid, toch gewis als eene uitzondering op den gewonen regel gelden. Het bewijst intusschen wat ik reeds een paar keeren opmerkte, dat namelijk niet álle planten met gelijke eigenschappen toegerust zijn.

Evenwel is en blijft dit voor alle geldig dat ze het grootste en voornaamste gedeelte van haar voedsel door middel harer bladeren aan de lucht ontleenen. Dáárin bevindt zich ook koolstof, en dat wel met zuurstof tot koolzuur verbonden. Dit gaz nemen de bladeren overdag, door middel van tallooze, voor het oog onzichtbare openingetjes, huidmondjes genaamd, op; ze scheiden er, onder den invloed van het zonnelicht — het daglicht dus — de zuivere koolstof uit af, waardoor de zuurstof, die er mede vermengd was, weder vrij geworden, door de planten uitgeademd en dus aan de lucht teruggegeven wordt: welk levensproces der planten tevens met ons leven in een zeer naauw verband staat. Die koolstof nu is het hoofdbestanddeel van het plantenvoedsel. Alléén daarmede zouden ze 't echter onmogelijk kunnen stellen; ze moeten ook, en wel door middel der wortels, uit den bodem in de eerste plaats water en voorts eenige anorganische stoffen putten, het eerste als voermiddel om het voedsel van het ééne plantendeel naar het andere te verplaatsen, het laatste voornamelijk om, door scheikundige verbindingen met die uit de lucht opgenomene koolstof, deze geschikt te maken voor het doel waartoe ze dienen moet.

Hierover zou nog heel wat te zeggen zijn, maar 't is voor ons doel thans niet noodig dit in den breedte te bespreken; trouwens we zijn hier, omringd van die schoone natuur, wel gestemd om wat te keuvelen, vooral als dat betrekking heeft op de verklaring van de zonderlinge verschijnselen, welke we om ons heen zien, maar niet voor afgetrokken redeneeringen. Genoeg zij het dus voor 't oogenblik, als we weten dat de planten, door middel der wortels, aan den grond hoofdzakelijk slechts water, benevens eenige anorga-

nische stoffen behoeven te ontleenen, en dat dezer doel vervolgens is de plant of boom in den bodem te bevestigen.

Of ze aan dit laatste vereischte hier goed voldoen, daaraan behoeven we, als we maar om ons heen zien, niet lang te twifelen.

Dat de ééne plant nu behoefte heeft aan deze, de andere aan andere anorganische stoffen, laat zich, hare verschillende eigenschappen in aanmerking genomen, dunkt mij, gemakkelijk begrijpen, zoodat b. v. de grond, waarin de ééne plant welig tiert, ongeschikt kan zijn voor eene andere; en dit is inzonderheid het geval wanneer die, zooals hier, in een zeer exceptionelen toestand verkeert. Meest alle andere planten zouden het op dien steenigen bodem, zelfs al verstonden ze even goed als deze de kunst er zich stevig aan vast te houden, zeker al zeer slecht maken; de Berk, de Den en de Spar vinden er echter wat ze behoeven, al is 't ook niet overvloedig; en, zou men oppervlakkig zeggen, dat aan hunne behoefte aan water met geene mogelijkheid genoegzaam kan worden voldaan, de ondervinding leert het tegendeel. — Zelfs in dorre woestijnen voedt de verzengde bodem, die nimmer of hoogst zeldzaam door regen gedrenkt wordt, toch nog hier en daar enkele planten, en in vergelijking daarmede is deze groeiplaats nog ruim gezegend.

Maar al blijven ze daar leven, die boomen, al groeijen ze daar en al nemen ze ieder jaar in omvang en hoogte toe, daarom is dít nu juist hunne groeiplaats bij uitnemendheid niet; daarom versmaden zij geene betere. Integendeel, hun leven dáár is in de hoogste mate armelijk en nooddruftig, en ten gevolge daarvan is hunne ontwikkeling

veel trager, dan van die welke onder gunstiger omstandigheden verkeerren; maar ze leven er toch en dragen aanzienlijk veel bij tot de schoonheid dezer streek, zoo zelfs, dat deze, zonder die gebreklijders daar in de hoogte, dat eigenaardige, dat bij uitnemendheid schilderachtige, wat er nu zoozeer aller bewondering wekt, voor een goed deel missen zou.

Maar ze beteekenen hier ook nog iets anders. Zonder twijfel toch zijn deze boomen voor een niet gering deel de oorzaak van de in de hoogste mate zonderlinge vormen dier rotsgevaarten en dragen ze nog voortdurend veel tot de gestadige, zij 't ook langzame, vormsverandering daarvan bij.

Ze verwijden met hunne immer snuffelende en borende wortels, die ieder jaar in dikte toenemen, de sleuven en spleten in het gesteente, en geven alzoo aan regen- en sneeuwwater vrijer toegang; de vorst doet dat water bevrozen, waarbij het zich uitzet, en de openingen alweêr wijder worden, waarna in den zomer op hare beurt de zich verlenkende wortels het werk van regen, sneeuw en vorst ijverig voortzetten; zoodat eindelijk van rotsbrokken, somtijds van verbazende zwaarte, weleer stevig aan de massa verbonden, dit verband verbroken wordt, waardoor ze losraken, naar beneden smakken en aan het karakter van het dal waarin ze teregtkomen, zoowel als aan dat van de rots, waarvan ze aftuimelden, een geheel ander karakter, somtijds, door plaatselijke verstopping, aan den loop van eene beek of een riviertje eene geheel gewijzigde rigting geven, waardoor — hierover spreken we zoo aanstonds nog wel — tevens de vegetatie en eveneens het physionomisch voorkomen der streek aanzienlijk veranderen kan.

Zulke vroeger en later naar beneden getuimelde gevaarten ontmoeten wij dikwijls op onzen togt, en we denken er dan onwillekeurig wel eens aan, dat datgene, wat voor eenige maanden plaats had, en gewis, hier of elders, na eenigen tijd zich herhalen zal, ook thans mogelijk is. In den regel echter hebben zulke steenvallen alleen in den winter of vroeg in 't voorjaar plaats. —

Voordat we de *Bastei-brug* verlaten, slaan we terloops nog een vlugtigen blik op de rotswanden, die haar begrenzen, en die zóó vol geschreven staan met namen van bezoekers uit alle landen, dat er letterlijk geen plaatsje meer vrij is, en de ééne naam den anderen verdringt en onleesbaar maakt. 't Gaat wel eens meer zoo in de wereld!

Niet ver zijn we voortgegaan of we zien, ter rechterzijde van den weg, een andere inscriptie, met flinke, gulden letters in een vlakken, loodregten, hoogen rotswand gebeiteld; niet zooals ginds het uitvloeisel van welwat belagchelijke ijdelheid, maar veeleer als de uiting te beschouwen van erkentelijkheid en hoogachting, door vrienden en vereerders aan een afgestorvene gebragt; ze luidt: *zur Erinnerung an TIEDGE, den Sanger der Urania.*

Wie was die Sanger TIEDGE? vraagt de een den ander, op risico van zijne geringe literarische kennis te verraden. Toch is juist het gedicht, waarvan hier sprake is, door een Nederlandsch zanger, en dat wel vermeerderd en uitgebreid, in onze taal overgebragt ¹⁾; vermoedelijk echter had het

¹⁾ *Urania*: Bespiegelingen over God en den mensch, in zes zangen. Vrij naar het hoogduitsch van C. A. Tiedge, door J. C. Schimsheimer, Amsterdam, bij L. van der Vinne, 1832, 2 dln. — Ik geef

in het oorspronkelijke meer waarde dan de vertaling. Uit de voorrede van dit lijvige leerdicht blijkt dat de schrijver in 1752 te *Gardelegen* in het hertogdom Maagdenburg geboren werd, aanvankelijk de regtsgeleerdheid beoefende, daarna huisonderwijzer bij eene adellijke familie werd, en vervolgens, nu hier dan daar vertoevende, een vrij ambulans leven leidde. —

Langzaam afdalende vervolgen we onzen weg, in 't genot van de prachtige en gestadig afwisselende rotsgezigten, tot we een Lindeboom aantreffen, wiens stam wel drie voet diameter heeft.

Behalve dat de Linde hier verre van algemeen is, zijn boomen van die zwaarte in deze streken eene zeldzaamheid; trouwens zulke worden gewoonlijk niet anders dan bij uitzondering aangetroffen.

Kon die oude spreken, wat tal van bijzonderheden op de gedaantewisseling der hem omringende rotsen en van den geheelen omtrek betrekking hebbende, zou hij niet meê te deelen hebben! Van alles wat daar leefde om hem heen, toen hij reeds een kloeke boom was; van alles wat daar ontkiemde, wat geboren werd toen zijn zware stam reeds eene kroon torschte, die eene breede schaduw wierp op den omtrek: planten, dieren en menschen, is niets meer in leven; alles om hem heen wisselde van gedaante, of maakte plaats voor andere schepselen; menschen die jong waren gelijktijdig met hem, zijn meerendeels lang reeds vergeten, zelfs hunne kinderen zijn reeds grijsen, zoo ze al niet reeds voorlang op hunne beurt

dezen titel hier op voor die er belang in stellen. Het werk ligt thans nevens mij, maar 't ontbreekt mij aan den moed om het geregeld door te lezen.

ten grave daalden, en altijd staat hij daar nog in het dal en, zij ook zijn kruin gehavend door den storm, nog altijd ziet hij als 't ware met spotachtigen blik op naar die hooge rotsen, die, hard als ze zijn, door den tijd als onder zijne oogen verbrokkeld werden, terwijl hij, veel weeker en zachter van zelfstandigheid, bleef bestaan niet alleen, maar zelfs gestadig toenam in omvang, en dat waardoor? Alleen omdat in hem die geheimzinnige kracht woont, die men *leven* noemt; en dat wel een leven dat niet afslijt zoo als dat van dieren en menschen, maar 't welk met iedere lente vernieuwd wordt, zoodat hij ieder jaar verjongd den kampstrijd tegen de vernielingswoede van den tijd aanvaardt, en zonder hetwelk aan zijn bestaan weldra een einde zou komen. Zoo ergens, dan komt hier de beteekenis van het leven, de waarde van het levend gedeelte der schepping tegenover die van het levenlooze, van het georganiseerde tegenover het ongeorganiseerde, krachtig uit, en toont zich de plant een wezen, waaraan in de reeks van het geschapene een standpunt toekomt, veel hooger dan men over 't algemeen gewoon, of laat ik liever zeggen veelal geneigd is er aan toe te kennen. —

Weldra gaat het pad weder opwaarts en nu langs eene smalle, kronkelende beek, die, tusschen struikgewassen en steenen van allerlei grootte zich een weg banende, waardoor een aantal kleine watervallen ontstaan, van het gebergte vloeit, dat wij thans langzaam bestijgen.

't Is, vooral in eene omgeving als deze, een prettig gezelschap, zoo'n kabbelende beek, hier een voet diep, dáár iets minder, ginds wat meer, nú tamelijk breed en dan weêr zóó smal, dat men er overheen springen kan; daarbij

het water zóó helder, dat men ook op de diepste plaatsen den bodem nauwkeurig kan onderscheiden, en waaruit overal de met mossen, varens of andere kruidachtige planten begroeide steenen uitsteken.

Aan de andere zijde van het voetpad, de linkerkant namelijk, houden we 't gezigt op eene digt begroeide berghelling, en hier hebben we ruimschoots gelegenheid om, in een der sierlijkste representanten dezer familie, de schoonheid, ook onzer Europeesche *Varens* te bewonderen. 't Is de *Adelaarsvaren* ¹⁾, die in de bevalligheid van haar krachtig ontwikkeld loof voor geene kruidachtige soort van tropische afkomst behoeft onder te doen. Deze plant werd aldus genoemd, wijl men op de dwarse doorsnede der stengels den Pruissischen dubbelen adelaar meende te herkennen; ze groeit hier in menigte, terwijl we afwisselend ook de, wel is waar veel lagere, maar toch ook zeer sierlijke *Grachtvaren* ²⁾ ontmoeten, terwijl we wel eenigszins tot onze verwondering hier, tusschen andere struiken, de anders gewoonlijk in moerassen groeiende wilde *Rosmarijn* ³⁾ aantreffen.

Ter regterzijde van het veelal niet zeer breede pad vloeit de beek, al naar de grond meer of minder hellend is, sneller of langzamer, maar toch steeds vrij levendig ons tegen, aan beide zijden geboord door een rijken, uit velerlei gewassen bestaande plantengroei.

Stil en liefelijk is dit oord in hooge mate, en een gevoel van rein geluk maakt zich hier van ons meester; vreemd aan dat bont gemengel van gewaarwordingen, 't welk de zamenleving overal als aan ons opdringt, gevoelen we ons hier zoo rustig

¹⁾ *Pteris aquilina.* ²⁾ *Lomaria Spicant.* ³⁾ *Ledum palustre.*

en kalm, zoo geheel van alle maatschappelijke berekeningen en individuële zorgen ontheven, dat we alleen oogen hebben voor wat ons omgeeft en voor geene andere indrukken, welke ook, vatbaar zijn, dan voor die welke die omgeving op ons te weeg brengt.

Aldus gestemd vervolgen we zeer op ons gemak den langzaam klimmenden weg, tot we een meer open plekje naderen, waar de smalle beek gelegenheid vond om hare grenzen te verbreedden, en daardoor het voorkomen verkreeg van een langwerpigen, hoewel alles behalve stilstaanden vijver.

't Is hier lief, onuitsprekelijk lief; alles ademt hier rust, en we voelen het dat zulk eene kalmte meer dan iets anders bevrediging geeft aan ons gemoed; het frisch kabbelende water, de met gras en mos begroeide oever, half in de schadaw liggende van het geboomte aan de andere zijde van den weg, het grootsche schouwspel, al is 't ook geen vergezigt, 't welk ons de rotsen aan de overzijde opleveren, alles werkt zamen om aan dit geheel eene bekoorlijkheid te geven, die eene schier onbegrijpelijke aantrekkingskracht op ons uitoefent, en ons tevens de overtuiging schenkt dat, moge de verbeeldingskracht zich somtijds aan buitensporigheden overgeven, ze onmogelijk, waar het de voorstelling van liefelijke natuurtafereelen betreft, zich aan overdrijving schuldig maken, ja in sommige gevallen, zooals hier b. v., de waarheid getrouw teruggeven kan. We kunnen het dan ook niet nalaten om hier een poosje te verwijlen; immers we zijn niet in zoodanige mate slaven van onzen tijd, dat we ons de zelfbeheersching moeten opleggen om niet naar die lokstem te luisteren. Zij 't ook maar voor een minuut of tien, we vlijen ons in 't zachte, drooge gras neêr, steken eene ver-

sche cigaar op, laten onzen blik weiden langs en over de bergen vóór ons, zien naar de boomen daarop en er tegenaan; daarna weêr het kronkelende bergpad langs, om vervolgens de door het water meêgevoerde takjes met het oog te volgen, tot we onwillekeurig de opmerking maken, dat we hier, waar we ons, wel is waar niet zeer hoog, maar toch tegen het gebergte, al is die helling hier ook wat vlakker, bevinden, langs en in het water dezelfde planten zien groeijen, die we honderd malen in de heldere slooten tusschen de weilanden, of langs de kanten daarvan in ons vaderland aantreffen, wat zeker hier te zondelinger schijnt, omdat we die nog nergens anders in den omtrek zagen, gelijk ze trouwens alleen dáár leven kunnen waar water is.

Zoo herkennen we hier o. a. de water-Weegbreê¹⁾, met hare groote, onder en boven spitse bladeren en breed-uitgespreide bloempluimen; de welriekende water-Munt²⁾; het lieve water Sterrekruid, ook wel Haarsteng³⁾ genoemd, welker kleine blaadjes tot fraaije groene rosetten vereenigd, overal op het water drijven, niettegenstaande ze toch met lange, dunne, haarvormige stengeltjes in den grond bevestigd zijn; terwijl aan den kant de geliefde blaauwoogige Vergeet-mij-niet⁴⁾ ons schalks toelonkt, als wilde ze zeggen: „ja, ik ken u wel, zie me maar zoo verwonderd niet aan.“ Het heldere water wordt hier en daar door aan den kant groeiende wilgen overschaduwd, en vlugge, bevallige Libellen of Korenbouten⁵⁾, die zoo menigmaal, toen we nog kinderen waren, onze handigheid op de proef stelden,

1) *Alisma Plantago.* 2) *Mentha aquatica.* 3) *Callitriche stagnalis.*
 4) *Myosotis palustris.* 5) *Libellula.*

zetten, nú daar overheen strijkende en dan uitrustend op een uit het water stekend blad, daaraan zoo noodig nog meer leven bij.

De overeenkomst is zóó volkomen en dus zoo bedriegerlijk, dat we moeite hebben om niet te vergeten, wáár we eigenlijk zijn. Alles schijnt er als op berekend om ons in onze verbeelding naar de vlakten van ons vaderland terug te voeren.

Dit is iets wat welligt niet iedereen opmerkt, daar velen die wilde planten voorbijloopen, zelfs zonder er naar om te zien; maar wanneer men hier slechts eenige oogenblikken rustend, vóór en om zich heen ziende doorbrengt, zal men gewis hetzelfde gewaar worden; daarvan zijn die water- of moerasplanten dan alleen de oorzaak.

En alweêr rijst onwillekeurig de vraag: hoe komen die hier? Hoe komen die gewassen, welker leven aan het water gebonden is, hier in het gebergte verdwaald, en dat wel juist ter plaatse, waar aan hare eerste levensbehoefte kan voldaan worden?

Het verdient opmerking dat, wanneer eene landstreek van meer of mindere uitgestrektheid, of eene beperkte plek gronds, onverschillig door welke oorzaak, in een anderen toestand gebragt wordt, dan waarin die vroeger verkeerde, men daar altijd weldra, en dikwijls zelfs zeer spoedig, planten ziet verschijnen, die er vroeger ten eenemale onbekend waren; die er onmogelijk zouden hebben kunnen groeijen, omdat de vroegere toestand hare ontwikkeling en haar leven dáár onmogelijk maakte, terwijl hij, die niet een weinigje in de huishouding der natuur heeft rondgekeken, met geene mogelijkheid begrijpen kan, hoe ze met mogelijkheid die plek konden vinden en bereiken.

Het meest loopt dit, voor den leek althans, in 't oog, wanneer zulks betrekking heeft op waterplanten of zoodanige, die alleen in de onmiddellijke nabijheid van 't water in natuurlijken toestand gevonden worden, zooals b. v. het geval is met de moeras *Vergeet-mij-niet*, de *Wilgen*, enz. Ook kan men er zeker van zijn dat, bijaldien het water, hetwelk thans langs dezen weg naar beneden stroomt, in een volgend jaar, door een steenval of welke andere oorzaak ook, eene andere rigting nam, des noods op een kwartier, een uur of nog meer afstands van deze plek verwijderd, de plaats waar thans waterplanten staan, spoedig weder door bergplanten zou ingenomen worden, en omgekeerd de eerste het bergstroompje weldra zouden teruggevonden hebben, om het ook dáár weêr tot sieraad te strekken.

Dat nu waterplanten met het water *verdwijnen* laat zich gemakkelijk genoeg begrijpen, maar dat ze elders ook met het water, althans gewoonlijk kort daarna, *verschijnen*, is minder duidelijk, zou men zoo zeggen.

Ook hier echter is zulks het gevolg van zeer gemakkelijk te begrijpen oorzaken.

In de eerste plaats toch belast zich de wind — we zagen dit reeds — met het vervoer van vele rijpe zaden, soms op verbazende afstanden. Men herinnere zich slechts hoe, wanneer men de met eene fraaije vederkroon getooide ligte zaadkorrels van de *Paardebloem*¹⁾ van den steel blaast, deze door den wind in de hoogte en weggevoerd worden, tot men ze weldra uit het gezigt verliest. Zoo zweven niet zelden in het voorjaar hier en daar in ons land millioenen

¹⁾ *Leontodon Taraxacum*.

fijne pluisjes in de lucht, die men ligt voor kleine vliegjes zou houden; 't is het van een donzig pluis voorziene zaad der Wilgen.

Zijn dat nu zaden van waterplanten en vallen deze op het drooge land of op de naakte rotsen neder, dan komt er natuurlijk niets van terecht, en dit is, gelijk men ligt begrijpen kan, met de meeste, ja misschien wel met negen en negentig van de honderd het geval. Valt er echter maar één aan den waterkant of in 't water neêr, waar de vereischten ter ontkieming aanwezig zijn, dan zal daar weldra ééne, en door vermenigvuldiging van deze, in betrekkelijk korten, somtijds zeer korten tijd, al naar 't eene plant is die zich sterk vermenigvuldigt, een groot aantal van die planten aanwezig zijn.

Een ander middel zijn de vogels, die blijkbaar door de natuur bij uitnemendheid met de verspreiding der planten door zaden belast zijn. 't Zij dat zij de vruchten oppikken, en de harde zaadkorrel later onverteerd elders weêr uitwerpen, 't zij dat de fijnere, dikwijls van pluis of kleine weêrhaakjes voorziene zaden tusschen huune vleugels of met de drassige aarde tusschen de pootjes blijven hangen, brengen ze die, door hunne gestadige plaatsverandering, dikwijls juist dáár waar ze elders wezen moeten, wat ons te minder verwonderen kan, wanneer wij bedenken, dat hun scherp gezigt hen gemakkelijk overal het water doet ontdekken, en ze, wijl aan de waterkanten gemeenlijk voorraad van insecten is, dáár bij voorkeur neêrstrijken, daar dan tevens onwillekeurig en onbewust de kiemen nederleggende voor een weldra weligen plantengroei.

Nu stelle men zich niet voor, dat dit voor een deel op

illusie berust of dat het als uitzondering zou te beschouwen zijn; juist omgekeerd, het tegendeel is uitzondering, en dan nog wel eene uitzondering die tot de zeldzaamheden behoort. Ga waarheen ge wilt, en waar water is — ik spreek natuurlijk alleen van de vrije natuur — treft ge ook waterplanten aan; deze volgen dit element even trouw als de vleijers den Vorst, als de jongens de schutters, als de hansworsten de kermissen.

In de natuur helpt het ééne schepsel aan het voortbestaan van het andere, evenzeer als omgekeerd weder anderen trachten dat bestaan te vernietigen; ja, dezelfde kracht die aan den éénen kant vaak met vernielende woede tegen het plantenrijk optreedt, is tegelijk de oorzaak, dat het zich kan uitbreiden en het leven er van over de geheele aarde verzekerd is.

Ook hier zien we dus het evenwigt, die krachtige hefboom waardoor alles wat op de aarde bestaat in stand blijft, op hoogst eenvoudige, maar juist daarom des te bewonderenswaardiger wijze bewaard. —

Steeds de beek volgende, zetten wij onze wandeling langs het nu tamelijk steil wordende pad bergopwaarts voort, en wel tusschen meerendeels steile rotsen, prachtige Sparren en groote, van tijd tot tijd naar beneden gestorte rotsbrokken, die op sommige plaatsen op het voetpad teregtkwamen en daar rustig bleven liggen. Overal is de grond, tusschen de steenen zoowel als tusschen het geboomte, met een frisschen plantengroei bezet; de hooge, breeduitgespreide en fijnverdeelde stengelachtige bladeren der Adelaarsvaren wisselen af met Heidestruiken en Boschbeziën, terwijl eindelijk weêr een zware alleenstaande boom, ditmaal een

Eschdoorn of Ahorn¹⁾ door zijn sierlijker bladvorm aan het op den duur wel wat eentoonige loof der Sparren eene vrolijke afwisseling geeft. Zoo bereiken wij de *Amselgrot*, en tevens de waterval van denzelfden naam, en we ontwaren nu tot onze verwondering, dat de beek, die we tot hiertoe volgden, niets minder is dan het riviertje de Amsel, hetwelk hier een val vormt van ruim twintig voet hoogte. Het water wordt er echter door middel van een sluisje opgehouden, dat door eene vrouw, die daar overdag in een nevens de grot, tegen het gebergte gebouwd huisje verblijft, en er ververschingen, benevens allerlei snuisterijen verkoopt, voor de reizigers opgetrokken wordt.

Sommige bezoekers zijn door dien waterval in verrukking gebracht. Mij komt het echter, zoolang we wachten moeten tot de vrouw achter het huisje om naar boven moet klimmen, voor, dat de illusie wel wat verloren gaat. — Nu is ze er! Op eene plank staande, die over het riviertje ligt, trekt ze de schuif op, en onmiddellijk komt het zoolang tegengehoudene en daardoor opgezette water te voorschijn, valt in een breeden stroom van steen op steen, en stuift daardoor gedeeltelijk ver uiteen, terwijl de massa bruischend vóór de grot nederstort en inderdaad veel bijdraagt tot de buitendien reeds zoo schilderachtige woestheid van dit oord.

Lang duurt de vertooning echter niet; weldra toch laat ze de schuif zakken en uit is het.

In den winter of vroeg in het voorjaar, als er overvloed van bergwater is, maar de vreemdelingen deze streek nog niet opzoeken, zoodat het geheel aan zich zelf overgelaten

¹⁾ *Acer Pseudo-Platanus.*

blijft, moet de indruk, dien men hier ontvangt, gewis veel grootscher zijn. Intusschen verwijlen we ook nú eenige oogenblikken met het grootste genoegen op deze koele plek, zetten ons even op de bank nabij de grot neder, ten einde ons met een glas bier te verfrisschen, en koopen er een photograph van den *Amsellfal*. Zulke souvenirs kan men trouwens overal, ook te Dresden, verkrijgen.

De grot zelf is niet diep en bevindt zich onder de bedding van het riviertje, zoodat hier eene sterke doorzijpeling van water, dat overal van de wanden druipt en hier en daar zelfs er langs vloeit, plaats heeft. Ik voor mij vind die kleine grot interessanter dan de waterval, maar elk zijn smaak.

We gaan nu, achter het huisje om, naar boven, om weder het riviertje, daar waar het opgehouden wordt, te bereiken, en zetten, dit steeds volgende, onzen togt voort naar het dorpje *Rathewalde*.

Overal, ter wederzijde van het pad, hooge rotsen, waarvan hier en daar zware stukken naar beneden gestort zijn; overal dezelfde oorspronkelijke en juist daarom zoo uitnemend schoone natuur. De gezigteinder is hier wel is waar vrij beperkt, maar juist daardoor, wijl men hier alles tamen nabij ziet, geniet men eene gestadige afwisseling, en valt telkens op nieuw het oog op het een of ander wat verwondering wekt of wat men niet nalaten kan te bewonderen. Menschen ontmoeten we hier maar hoogst zeldzaam; misschien is dit in het midden van den zomer, als de reizigers hier talrijker zijn, anders, maar thans is het zelfs eene zeldzaamheid als we een houthakker of eenig ander bewoner van een nabijgelegen dorp te zien krijgen. We

vervolgen dus in onze eenzaamheid onzen weg, en die eenzaamheid is ons lief, ja, als we talrijker waren zouden we ons gezelschap willen splitsen, ten einde ons zooveel mogelijk aan stille beschouwing te kunnen wijden.

Dit neemt daarom niet weg dat de, door het water van het riviertje gedreven zaagmolen, dien we langs gaan, geen onaangename verschijning is, al ware het alleen maar omdat deze bedrijvigheid, gevoegd bij de weinige daarbij, aan den smallen weg, tegen het gebergte gebouwde huisjes, weder nieuwe afwisseling geven.

Even voorbij dien molen blijven we onwillekeurig stilstaan. Onze blik wordt namelijk verrast door eenige allerliefst bloeiende plantjes, die hier tusschen heesters en struiken al hunne pracht ten toon spreiden. 't Is de veelkleurige Hennepnetel¹⁾, met hare fraaije gele bloemen. We kunnen ons moeilijk onthouden er een paar van af te plukken, en bovendien snuffel ik in die planten of ik er ook vinden kan met rijpe zaden. Zoo tusschen het struikgewas voortgaande, zie ik eene plek waar eene andere, nog sierlijker plant, in menigte bijeen staat en een onregelmatig veelkleurig bloemenbed vormt, Te meer interesseert mij zulks, wijl ik deze nog nimmer zag, en ze mij dus geheel nieuw is. 't Is eene niet bij ons te lande voorkomende soort van Zwartkoorn, het bosch-Zwartkoorn²⁾ namelijk, een éénjarig zomergewas, dat elken tuin tot sieraad zou verstreken, met de sierlijk gekleurde schutblaadjes, die de bloemen verre in schoonheid overtreffen, maar dat ongelukkigerwijze tot die planten behoort, die niet in onze kunstaanlagen willen groeijen.

¹⁾ *Melampyrum nemorosum.*

²⁾ *Galeopsis versicolor.*

't Is eene dochter van het woud; alleen dáár wil ze hare schoonheid ten toon spreiden.

Het dorp *Rathewalde* is nu spoedig bereikt, maar, daar dit, zoover ons bekend is, niets bijzonders oplevert, en we niet vermoeid genoeg zijn om er ons zonder noodzakelijkheid op te houden, inzonderheid wijl de omtrek van het dorp daartoe niet bijzonder uitlokt, slaan we vlak daarbij regtsaf en bevinden ons weldra op een breeden landweg.

Maar zie nu eens aan! Dát hadden we zeker niet verwacht. Niettegenstaande wij ons hier op eene vrij aanzienlijke hoogte moeten bevinden, wandelen we langs een breeden rijweg, tusschen uitgestrekte teellanden, die door (althans nú) frische weiden worden afgewisseld. Wanneer een weinig stijfheid in de knieën ons er niet zeer goed aan herinnerde dat we gedurende geruimen tijd voortdurend bergopwaarts gingen, zouden we ons dit hier onmogelijk kunnen voorstellen. Alles lijkt toch zoo volkomen op de vlakte, dat we er meer dan ooit de overtuiging krijgen dat hoog en laag zeer betrekkelijk, en afhankelijk zijn van toestanden die de tegenstelling doen uitkomen. Weldra echter daalt de breede weg, en krijgen we het stadje *Hohnstein*, dat aan de andere zijde van het nu zichtbaar geworden dal in den waren zin des woords vriendelijk noodigend tegen 't gebergte ligt, in het oog.

't Zal echter nog een poosje duren eer we dat rustpunt bereikt hebben; daar moeten we, vooral nu de najaarszon op 't midden van den dag met zulke warme stralen de aarde koestert, nolens volens nog „een zweetje op halen.“

Nu echter hebben we nog het genot van de digte schaduw der hooge en prachtige Sparren, die den weg ter wederzijde

begrenzen. Deze begint inmiddels sterker en sterker te dalen, zoodat we eindelijk met onwillig versnelde pas naar beneden spoeden.

Het smalle dal, 'twelk we thans dwars oversteken, is weêr een van die liefelijke en, al wordt hier ook weder een molen door een beek of riviertje in beweging gebragt, stille en vreedzame oorden, die men hier zeer menigvuldig aantreft, en die men moet gezien hebben om zich al het bekorende ervan te kunnen voorstellen.

Zoodra we het riviertje overgegaan zijn, slaan we regtsom het zeer gelijke pad in, dat, aanvankelijk niet zeer steil, daarna wat steiler en eindelijk zóó hellend, dat men nu en dan naar adem hijgt, naar boven leidt, en bereiken zoo, thans wel wat moê en bezweet, het stadje, waar ons reeds dadelijk het zindelijk „Wirthshaus“ tot binnentreden noodigt; eene uitnoodiging trouwens waaraan we gaarne voldoen, daar een kwartier rust ons thans zeer welkom is.

Volgens het zeggen van den zeer spraakzamen „Wirth“ ligt *Hohnstein*, dat niet meer dan 1400 inwoners telt, op eene hoogte van 1180 voet boven de Elbe. Het stille plaatsje heeft overal van de tegenovergestelde zijde van het diepe dal een schilderachtig aanzien; waartoe het oude, uitgestrekte ridderslot, op een der hoogste punten gebouwd en thans als ik mij niet bedrieg eigendom van den Staat, niet weinig bijdraagt.

Achter *Hohnstein* rijst de weg weêr een weinig; weldra echter voert ons het pad op een zeer uitgestrekt bergplateau, ter wederzijde van den hier breeden weg met allerlei huishoudelijke gewassen beteeld. Toch ziet men allerwege kleinere stukken steen van verschillende grootte, even boven den

beteelden grond uitsteken, ten blijke dat men zich de niet zeer diepe, verweerde bovenste rotslaag met humus van verteerde planten of die van elders aangevoerd is, vermengd, zeer goed weet ten nutte te maken. Aan den weg treffen we een zwaren, alleenstaanden Beuk aan, met een stam van p. m. 75 centim. doorsnede.

Overigens levert deze vlakte ons in dit seizoen niet veel belangrijks op; we stappen dus hier goed door, en bereiken weldra een vrij uitgestrekt bosch, waarin alweêr Dennen en Sparren de hoofdrol spelen.

Tusschen deze boomen merken we echter niet zonder verwondering een aantal verstrooid staande Beuken op; wanstaltige boomen echter, en derhalve slechte vertegenwoordigers van dezer edelen woudboom. De meeste zijn tien tot vijftien el hoog, of liever lang, immers hunne stammen zijn zóó dun en slap, dat ze meestal met hun top niet alleen naar beneden gebogen zijn, maar enkele zelfs daarmede den grond bereiken, en dat wel op korten afstand van den naauwelijks een decimeter dikken voet.

Dat schijnt vreemd, inderdaad; de Beuk, nevens den Eik bekend om zijn zwaren, regten stam, ja die het in dit opzigt veelal zelfs van dezen nog wint, een stam, die, als de boom flink ontwikkeld is, er uitziet als ware hij uit staal gegoten, heeft hier een nog zwakker voorkomen dan menig in onze tuinen gekweekt ziekelijk product van vreemden bodem. Zeker, denkt men, deugt de grond hier niet voor dezen boom; mogelijk ook zijn deze nog zeer jong en zullen ze later wel regtop gaan staan.

Noch het een noch het andere is echter het geval. Dat de Beuken hier goed voort willen, hebben we nog geen vijf

minuten geleden aan dien ouden knaap gezien, en dat ook deze reeds vrij oud zijn, en dus nooit meer regtop zullen gaan staan, is zoo zeker als twee maal twee vier is.

Er bestaat gewis een zeker verband, eene naauwere betrekking dan men alligt zou vermoeden, tusschen dien zwaren boom, dien we daar straks voorbijgingen, en deze wanstaltige schepsels. Daarom inzonderheid wees ik u dien in 't voorbijgaan aan.

Zonder twijfel werd deze oppervlakte, thans inzonderheid door Dennen en Sparren bezet, vroeger ingenomen door zware Beuken, die gewis niet weinig zullen hebben bijgedragen tot het aangroeijen van de humuslaag, welke thans de plantengroei hier begunstigt, en waarvan die veteraan, daarginds aan den weg, zeker nog een achterblijver is. Dat bosch zal later verdwenen zijn, hetzij dat het verbrand is, wat mij te meer waarschijnlijk voorkomt, daar hier voor jaren een geweldige boschbrand plaats greep, hetzij dat het door houthakkers geveld werd, of dat de stormwind er gaten in sloeg, in welk geval ook de overblijvende steeds gevaar loopen van bij een volgenden storm aan de beurt te komen. De plaats waar een bosch verdween, onverschillig door welke oorzaak, wordt echter gewoonlijk weder zeer spoedig, en dat wel zonder eenige menschelijke tusschenkomst, door een ander ingenomen; in den regel zijn dat dan echter geen boomen van dezelfde soort als waar uit het kortelings verdwenen bosch bestond, maar van eene geheel andere, welker zaden daar òf van vroeger in den grond aanwezig waren, en nu, door het omwoelen ervan, boven kwamen, of er van tijd tot tijd van een naburig bosch door den wind heengevoerd werden, en die deels onder dit digte loofdak wèl ontkiemden, maar

welke jonge planten er geen licht en lucht genoeg hadden om zich goed te ontwikkelen, er dus maar traag voortgroeiden, en slechts op eene gunstigere gelegenheid wachtten om hare schade in te halen.

Dat oogenblik is aangebroken, zoodra het geboomte verdwijnt, en met ongeloofelijke kracht schieten zij, die tot hertoe slechts een gebrekkig leven leidden, dán als boomen in de hoogte, om weldra op hunne beurt meesters van het terrein te zijn.

Intusschen ontbrak het, toen die zware Beuken verdwenen, in dien grond gewis ook niet aan zaden van déze boomen. Die ontkiemden ook weldra, en zouden het ten ondergegane Beukenbosch na weinige jaren zeker weder door een nieuw vervangen hebben, als maar niet die andere hen zoover vooruit waren geweest; die, hoe laag ook nog, reeds verscheidene jaren levens telden, en dus met veel meer kracht konden opschieten dan die piepjonge Beuken, die pas kwamen kijken.

Toch groeiden ook deze op, maar ze stonden nu aan alle kanten gedrukt en gedrongen tusschen die, winter en zomer door groenblijvende, Dennen en Sparren; ze hadden echter behoefte aan licht, evenzeer als aan vrije lucht; konden ze die beneden niet genoegzaam krijgen, daarboven, boven de toppen van die lastige indringers, was de hemel blaauw, dáár scheen de zon helder en warm, dáár voerde een frissche en verkwikkende bergwind gestadig nieuwe luchtstroomen aan; daarom moesten ze zich met veel meer spoed in de lengte ontwikkelen, dan voor de stevigheid van hun stam dienstig was, en dat wel te meer, omdat die welke hen omgaven niet minder snel in lengte toenamen, wat echter met de natuur dezer boomen veel beter overeenkomt.

Op meer prozaische wijze laat zich die overmatig snelle lengtegroei aldus verklaren, dat de takken van die Beuken, door gebrek aan licht en lucht, gestadig afstierven, en al de groei zich derhalve in den top concentreerde, tot niet gering nadeel van eene degelijke houtvorming.

Eindelijk echter werden ze, daar de toeneming in omvang en stevigheid op verre na geen gelijken tred hield met die in lengte, voor zulke dunne stammen te topzwaar, en hielden ze een weinig over, wat er natuurlijk met den tijd niet beter op werd; zoodat ze ten laatste, gebrekkig en naar den grond gebogen, inzonderheid nevens de kaarsregte Sparren, die als 't ware thans bespottend van uit de hoogte op hén nederzien, die eenmaal met hen wedijveren wilden, maar die nu met ieder jaar lager dalend, een sprekend voorbeeld leveren van den strijd, die er ook tusschen de schepselen uit dit rijk der natuur gevoerd wordt, waar ten laatste, even als dat ook gewoonlijk in andere gevallen geschiedt, „le droit du plus fort” beslist.

Dat echter, welligt na vele jaren, op hunne beurt die Sparren zullen verdwijnen, en duizenden Beuken, die later ontkiemden — waarvoor verschillende redenen kunnen bestaan — en, omdat de Sparren toen reeds te hoog waren om daar te kunnen groeijen, laag en onaanzienlijk bleven, hun oud regt op den grond weêr zullen doen gelden, vóór dat de andere tijd hebben zich op nieuw daarvan meester te maken, is, tenzij de mensch er tusschen komt, zoo goed als zeker te achten.

Zonder hieruit nu het gevolg te willen trekken, dat het daarbij steeds op dezelfde wijze toegaat, aangezien ook in dit geval der natuur verschillende middelen ten dienste

taan, is het hier welligt aan zijne plaats om op te merken, dat de ondervinding geleerd heeft dat, terwijl de landman, ten einde zijn grond niet te zeer uit te putten en een goeden groei zooveel mogelijk te bevorderen, achtereenvolgend verschillende gewassen op zijne akkers teelt, de natuur, al is dit ook, wat trouwens voor de hand ligt, met langere tusschenpoozen, geheel denzelfden weg bewandelt, ongetwijfeld met hetzelfde doel. —

Wij zetten intusschen langs dezen gemakkelijken weg er toch te midden van eene ongetemde natuur, onze wandeling voort, maar het duurt niet lang of onze opmerkzaamheid vindt weder nieuw voedsel; thans echter in geheel iets anders.

Nu we namelijk op een gedeelte van den weg gekomen zijn, waaraan we voor het eerst ook een aantal *Lorkebomen*¹⁾ aantreffen, kunnen we niet anders dan ons verwonderen over de vreemde wijze waarop die toegetakeld zijn, daar zelfs de dunste takjes, die nog geen centimeter dikte hebben, reeds bezet zijn met eene vier à vijf of meer centimeter dikke laag van eene harige zelfstandigheid, grijsachtig van kleur, en die er bovendien in den vorm van lange draden afhangt. Niet alleen vreemd ziet dat er uit, maar het heeft zelfs iets eigenaardig sierlijks.

Wat mag dat zijn?

Ha! daar ginds, tusschen het hout, liggen een paar doode takken, die er uitgewaaid zijn. We wringen ons tusschen de struiken door om ze op te rapen, ten einde ze naderbij te kunnen bezien, en nu vinden we dat bekleedsel zelfs zoo

¹⁾ *Larix europæa*.

fraai, dat we niet nalaten kunnen zulk een klein takje meê te nemen.

Dat zoudt gij, Lezer, wie ge ook zijt, dat zou iedereen doen, wien het maar in de gedachte kwam het op te rapen. Meestal echter ziet men die zoo zonderling toegetakelde takken wel, en maakt men er zelfs elkaâr terloops opmerkzaam op, maar zonder zich daar verder mede bezig te houden; en toch, ik verzeker het u, een kort oponthoud om zulke diingen nader te leeren kennen, levert ook, ja vooral aan hen, die zich nog maar luttel met de voorwerpen der natuur bemoeiden, inzonderheid in deze streken, het meeste genot.

Nu we dat takje bezien, blijkt ons dat het bovendien nog digt bezet is met eene zonderling gevormde, min of meer perkamentachtige, grijze zelfstandigheid, die er in den vorm van ongelijkmatige schubben vlak tegen uitgespreid ligt, daartusschen zitten die lange draden vast.

Deze laatste zijn echter meer dan enkele draden; immers ze zijn in een groot aantal fijnere, en deze weder in nóg fijnere haartjes verdeeld, terwijl het oorspronkelijke aan zijn voet iets dikker en met dat gezwel aan het boomtakje verbonden is. Bovendien looplen vele van die haartjes in witte napjes of schoteltjes uit, die op eene hoogst sierlijke wijze ook weder van een krans fijne haartjes omgeven zijn.

Dit alles ziet er zóó kunstig uit, het is zóó buitengemeen sierlijk, dat we een digte groep formeeren en de een al luider zijne bewondering lucht geeft dan de andere.

Werden we zoo aanstonds nog in opgetogenheid gebragt door het grootsche voorkomen, 't welk de natuur aan de levenlooze steenklompen schonk, hier is het een der nietigste, der minst geachte uit de reeks der levende schepselen,

doch waarin we, hoewel in anderen zin, niet minder hare magt herkennen.

Beide toch, zoowel die vliesachtige als die harige aanhangsels, zijn afzonderlijke planten; planten wel is waar die in meest alle opzigten verschillen van die welke wij gewoon zijn daarvoor te groeten, maar die met dat al eene zeer uitgebreide groep, of familie of reeks, al naar men 't noemen wil, daarstellen.

Ik moet u hier terloops in herinnering brengen dat men zoowel onder de planten als onder de dieren hooger en lager ontwikkelde aantreft, waarbij dan volstrekt niet gelet wordt op haren ligchamelijken omvang, maar op de al of niet aanwezigheid van die organen, welke voor hoogere, edeler functie's bestemd zijn; in dit geval op die deelen, welke met elkander eene bloem zamenstellen of vertegenwoordigen.

Iedereen weet dat eene gewone plant, na gebloeid te hebben, vruchten voortbrengt; dat in die vruchten één of meer zaden bevat zijn; dat uit die zaden later jonge planten voortkomen, en dat derhalve de bloei het hoofdvereischte is voor de natuurlijke vermenigvuldiging dezer planten.

Alle gewassen nu, waarbij dit aldus plaats heeft, onverschillig of ze reeds in hun eerste levensjaar bloeijen en kort daarna sterven, of eerst bloemen voortbrengen als ze vijftig jaar oud of nog ouder zijn; of ze maar op zijn best een duim hoogte bereiken, zooals sommige tusschen de straatsteenen groeiende plantjes, of dat hun stengel zich tot een stam ontwikkelt van verbazende hoogte en dikte, ontzagwekkend ook om de omvangrijkheid zijner kroon, alle behooren ze tot de hooger ontwikkelde gewassen.

Want een ongeloofelijk aantal planten zijn er ook, die nim-

mer bloemen voortbrengen; die leven en sterven, zonder dat ze zich ooit tot op dit standpunt konden verheffen. Deze vermenigvuldigen zich met dat al ook, en dat welsomwijlen met eene snelheid, die de stoutste verbeelding verre overtreft; maar 't gaat daarbij op eene veel eenvoudiger wijze toe, en geheel en al zonder tusschenkomst van bloemdeelen, die eigenlijk als het toppent van de ontwikkeling der plant kunnen beschouwd worden, en welker voortbrenging haar doel en streven is.

Daaronder nu zijn er, even als b. v. de afgietseldiertjes of infusoriën onder de dieren, die zóó klein zijn, dat ze alleen met het sterk gewapend oog kunnen gezien worden, en welker bestaan, hoe ongeloofelijk talrijk ze ook zijn, voor 's menschen waarneming verborgen bleef, tot men het in de volmaking der microscopen genoegzaam tot op de tegenwoordige hoogte gebragt had, waarom het dan ook aan geen twijfel onderhevig is, of er leven er nóg vele, zeer vele verschillende misschien, in de lucht of in het water, van welker bestaan we zelfs nú nog niets weten, ja, die misschien wel altijd voor onzen vorschenden blik verborgen zullen blijven.

Vele daarvan komen uitsluitend in het water of op drassige plaatsen voor, en worden Wieren genoemd; daarbij zijn er ook die zeer goed oppervlakkig met het bloote oog kunnen waargenomen worden, zooals b. v. die lange, groene draden welke, doorengestrengeld en geward, menigvuldig in stilstaande of zachtstroomende waters aangetroffen worden, en den jongens als „flabnetten” bekend zijn ¹⁾; nog

¹⁾ Een der meest algemeene is het Draadwier *Cladophora longissima*, dat vaak verbazend lange groene draden vormt. Ook hier echter heerscht eene verbazende verscheidenheid.

andere verkrijgen eene waarlijk reusachtige ontwikkeling; deze laatste echter behooren in den Oceaan thuis, waar ze, op den bodem der zee, uitgestrekte bosschen vormen, die voor de grootste wouden op de aarde niet onderdoen.

De eenvoudigste van deze vermenigvuldigen zich ook op slechts zeer eenvoudige wijze, door deeling namelijk, waarbij de oorspronkelijke plant zich in eenige onderdeelen splitst, die dan als zelfstandige planten voortleven, zeer spoedig groeijen, en dikwijls reeds na weinige uren, oogenblikken soms, op hare beurt aan eene nieuwe generatie het aanzijn geven. De snelheid waarmede deze reproductie in haar werk gaat, is dikwerf zóó groot, dat men er zich met geene mogelijkheid een begrip van vormen kan, 't welk de werkelijkheid zelfs van verre nabij komt; zoodat die plantjes, hoe klein ze ook zijn, en welken lagen rang ze ook in de ontwikkelingsgeschiedenis bekleeden, vaak een verbazenden invloed kunnen uitoefenen op den toestand van al wat hem omgeeft.

Bij andere dezer min ontwikkelde gewassen, maar die toch reeds een vrij wat hooger standpunt innemen, ontstaat plaatselijk in het weefsel of in afzonderlijk daartoe bestemde organen van gewijzigden vorm, een uiterst fijne stof. Iets later dringt dat stof, door het openbersten van het vliesje waardoor het bedekt was, naar buiten, en wordt dan in het water of in de lucht opgenomen.

Immers niet alleen in het water treft men ze aan; eene andere, niet minder uitgebreide rubriek leeft buiten het water, op het hout, op onze kleêren, zelfs soms in onze ooren, tusschen onze tanden, enfin, letterlijk overal; dat zijn de **Zwammen**.

Dit stof nu is eene zoo groote massa van kleine, meestal

voor het bloote oog' onzichtbare korreltjes, dat onze verbeelding veel te zwak is om de getallen te vatten, welke ééne plant, die soms in een paar dagen hare volle ontwikkeling bereikt, daarvan voortbrengen kan. Nu behoeft men niet te vragen wat voor massa's er kunnen ontstaan uit dat heirleger van zoodanige planten, die men overal, letter ijk overal, aantreft, de zuiverste kelder en de zindelijkste keuken, om maar niet verder te gaan, niet uitgezonderd.

't Kan dus niemand verwonderen, wanneer ik zeg dat de lucht er altijd en overal mede bezwangerd is, en die korreltjes, welke alle de vatbaarheid bezitten om spoedig aan eene nieuwe, soortgelijke plant het aanzijn te geven, welke sluimerend leven daarbij niet spoedig uitgedoofd wordt, zoodat ze langen tijd achtereen in de lucht kunnen rondzwerven, zonder daarom die vatbaarheid te verliezen, kunnen niet in aanraking komen met eenig voorwerp, waarop die ontwikkeling mogelijk is, of de jonge plantjes verschijnen als door een tooverslag.

Immers is het volstrekt niet noodig dat ze daartoe juist op de aarde vallen, integendeel komt dáár zelfs van de meeste niets terecht; op hout, 't zij dood of levend, op steen, ja zelfs op glas kunnen vele ontkiemen en voortleven.

Dit is inzonderheid het geval met een tweetal plantengroepen, namelijk de daareven genoemde Zwammen en de Korstmossen.

De eerste treden veelal in eene zeer vijandelijke houding tegen ons op, en wel in den vorm van brand of roest in 't koren, van eene schimmel, welke de oorzaak is van de druiven-, of eene andere, die aanleiding geeft tot de aardappelziekte, of die de spijzen in kast en kelder met een

dig waas overdekt, of het houtwerk onzer huizen aantast en vernielt, of eindelijk de geheimzinnige aanleiding is van even geheimzinnige en verradelijke als gevreesde epidemische ziekten. Met dat al vervullen ze eene hoogst belangrijke rol in de schepping; wilde ik daarover echter in bijzonderheden treden, dan zouden we onzen tijd verpraten.

De Korstmossen zijn in vele gevallen de middelen waarvan de natuur zich bedient om plantengroei mogelijk te maken, waar die vroeger onmogelijk scheen, waarover straks nader; ze geven daarbij veelal, door hunne eigenaardige ontwikkeling, aan sommige voorwerpen, ja aan geheele streken, een zeer eigenaardig aanzien.

Van dit laatste hebben we het bewijs hier vóór ons.

Die heiderlei aanhangsels, waarmede we die dunne en dikke takken en ook de stammen overtrokken zien, bestaan uit niets anders dan eenige van die lager ontwikkelde planten, welke tot de laatstgenoemde rubriek behooren.

Dit mag vreemd schijnen, wijl die, welke op het takje dat we vóór ons hebben zitten, in vorm en voorkomen zoo aanmerkelijk van elkander verschillen, maar toch behooren beide tot de Korstmossen, evengoed als b. v. het in onze duinen menigvuldig voorkomende Rendiermos¹⁾, die ligtgrijze, sierlijk vertakte bosjes, die bij droog weêr zoo broos zijn, dat men ze tot fijn poeder wrijven kan, maar die na een regenvlaag zacht, lenig en blijkbaar levend zijn, en het Longenmos²⁾, dat men als pergamentachtige vliezen of schubben op zandgronden tegen de stammen van Eiken en Beuken ziet zitten. Deze verschillen uiterlijk evenzeer in vorm,

¹⁾ *Cladonia rangiferina.* ²⁾ *Sticta pulmonaria.*

en komen zelfs wel wat met die twee overeen, welke we hier vóór ons hebben.

Die, welke ons op dit oogenblik het meeste interesseert, is het zoogenoemde *Baardmos*¹⁾, zonder twijfel een der sierlijk-te vormen van deze plantengroep, welke in dit gedeelte van Europa aangetroffen worden, en die ook niet zelden op de boomen in ons vaderland gevonden wordt. Voor de meesten onzer is dit verschijnsel echter nieuw, en dit sierlijke gewas, met die uiterst fijn verdeelde takjes en die witte napjes of schoteltjes, is een voorwerp dat bewondering verdient. Die schoteltjes nu zijn niets anders dan afzonderlijke organen, ingerigt en bestemd voor de vorming der sporen; zoo noemt men de zeer fijne korreltjes, die tot de reproductie dezer planten aanleiding geven.

Hiervan zou echter nog zóóveel te vertellen zijn, dat het best zal wezen het er thans maar bij te laten, daar het tijd wordt om onzen weg te vervolgen.—

We zijn intusschen nog maar weinige schreden van een der schoonste rustpunten in de Sächsische Schweiz verwijderd, de *Brand* namelijk, aldus genoemd naar een vree-elyken boschbrand, welke daar vroeger plaats greep, en waarop ik straks reeds doelde. Hier is eene kleine, landelijke restauratie, alwaar, naar men wil, ook gelegenheid zou zijn om te overnachten, met welke gelegenheid wij, te meer daar we *Schandau* gemakkelijk bereiken kunnen, niet verlangen nader kennis te maken.

Op het uiterste punt dezer hoogte, die we langs een ongemerkt hellenden weg bereikten, daar we, na *Hohnstein* ver-

¹⁾ *Usnea barbata.*

laten te hebben, niet meer afdaalden en dus op het gebergte gebleven zijn, al hadden we daar zoozeer geen erg in, staat eene rustieke tent, met tafels, stoelen en banken, alles op wezenlijk sierlijke wijze uit stammen en takken van Dennen zamengesteld; de tent is van achteren en van boven met schorsplaten van aanzienlijke breedte gedekt.

Nimmer gewis gebruikte iemand in de prachtigst gedecoreerde balzaal, omringd van de fijnste weelde, met meer wellust de geurigste lekkernijen, als wij ons glaasje anisette in dezen onvergelykelyk schoonen tempel der natuur.

Omtrent het prachtige uitzigt dat men van hier geniet, met dat van de *Bastei* vergeleken, loopen de gevoelens wel een weinigje uiteen. Deze laatste geniet meer reputatie, en wordt, als ik mij niet vergis, ook door meer reizigers bezocht; wij aarzelen echter niet om met hen in te stemmen, die zeggen dat moeijelyk eenig natuurtafereel in staat kan zijn een meer aangrijpenden indruk te maken, als dat hetwelk hier om ons heen uitgespreid ligt, en rekenen het kleine half uur, hier grootendeels in stomme verbazing doorgebracht, tot de aangenaamste oogenblikken onzes levens.

In de verte kronkelt de *Elbe*, blinkend in de namiddagzon, tusschen de haar begrenzende, en vooral aan de linkerzijde hooge rotsen heen. Vanhier hebben we ver in den omtrek, afwisselend het gezigt op de voornaamste gebergten tot b. v. *Königstein*, *Lienstein*, *Pfaffenstein*, en nog zooveel andere „steinen.“ dat we begrijpen best te doen met, zonder den stroom van inlichtingen, waarmede de hier gedurende den zomer wonende „Wirth“ ons meent te verrassen, die we maar half begrijpen, en waarvan we niets onthouden, omdat onze blikken meestal door andere voorwerpen getrok-

ken worden dan waar hij op wijst, door vragen af te breken, hem rustig door te laten slaan; vooral wanneer hij begint te wijzen op het tal van alleenstaande rotsen, en b. v. vertelt dat die, daar dicht bij de *Brand*, „Maria met het kindeke Jezus“ voorstelt, dat die groote, daar vlak regtuit, aan de overzijde van dat diepe dal, „de stoomboot“ heet, en veel zulke fraaije dingen meer. We hebben trouwens genoeg te doen met om ons heen, en nog tien, nog twintigmaal om ons heen te zien, en korter of langer te turen naar die rotsgevaarten, welke, nu dun en torenvormig toeloopende. dan aan den top zich verbreedende, op allerlei zonderlinge wijzen uitgehold, of soms schijnbaar afgeknaagd. door hun zonderling en tevens gigantisch voorkomen afwisselend, de meest fantastische denkbeelden door ons brein doen varen; of we staren naar die hooge bergen op verren afstand, die geheel in het groen gehuld zijn, waarboven alleen de naakte, licht of donker grijze spitsen uitsteken. hier en daar door beteelde bergvlakten schilderachtig afgewisseld; of wel onze blik dwaalt naar beneden in het diepe dal (de *Brand* ligt op eene hoogte van 973 voet). Nú grootsch en indrukwekkend in de hoogste mate, dan liefelijk en streelend is het uitzigt dat men hier geniet, 'tzij men den blik links of regts, hoog voor zich uit of diep naar beneden rigt. De weinige oogenblikken hier doorgebracht zouden, ik herhaal het, alleen een togt hierheen waard zijn, al ware het niet dat men ook onderweg zooveel te genieten kreeg.

Of nu de *Brand* schooner is dan de *Bastei*, is eene vraag die eigenlijk van luttel beteekenis is, zoodat het antwoord geenerlei waarde hebben kan. daar het geheel afhankelijk is van de stemming waarin men op het oogenblik dat men

zich daar bevindt verkeert, welk punt men het eerste of het laatste zag, en zeker voor een goed deel ook hiervan, op welk uur van den dag men daar komt. Zij echter die zeggen dat men, de *Bastei* gezien hebbende, zich een goed begrip van deze landstreek vormen kan, zijn, geloof ik, daarmee wel wat al te spoedig klaar.

Onmiddelijk bij de *Brand* leidt onze weg langs een slechts weinige voeten diep steenhol, waar we weêr een Beuk zien, die ons 't bewijs levert hoe goed de natuur zich steeds weet te helpen. Ook zijne wortels kropen over den onbedekten steen, om hier en daar in gaten en spleten een goed heenkomen te zoeken. Inzonderheid van den Beuk is dit zeker nog al opmerkelijk. Terwijl we daarnaar staan te kijken, valt onze blik op eene inscriptie tegen den wand van dat hol geschreven, die wel een bewijs levert van den weldadigen indruk dien de natuur hier op het gemoed maken kan. Ze luidt aldus:

Wohl mir, das mir noch unverwöhnet,
Die Lockung der Natur gefällt;
Solch eine Gegend, Freund, versöhnet
Mich mit den Ueberrest der Welt.
Man wird des Lebens ueberdrüssig
Bei aller Ebb und Fluth der Stadt;
Doch hier, geschäftig oder müssig,
Wird keiner seines Daseins sath.

V. THÜMMEL.

Vanhier gaan we linksom een naauwen pas tusschen ver-
vaarlijke rotsen door, die weder toegang geeft tot een spar-
rebosch, om echter weldra langs eenen hier en daar vrij
steilen, kronkelend tusschen de rotsen aangelegden trap af te

dalen. We zien ons thans letterlijk ingesloten tusschen ver-
 vaarlijke steenmassa's, die een verstommenden indruk teweeg
 brengen; 't is echter geen gevoel van vrees of angst dat
 zich van ons meester maakt, maar alles wat ons omgeeft
 heeft zulk een woest en daarbij grootsch karakter, dat we
 ons, tusschen de ordeioos opeengestapelde, tegen elkander
 leunende, soms als aan elkaâr klevende gevaarten, genoeg-
 zaam tot niets gereduceerd gevoelen. De treden van dezen zeer
 ongelijken trap zijn deels uit de rots gehouwen, deels door
 dwars liggende dunne sparrestammen gevormd; 't is eene
 soort van rustieken wenteltrap, goed genoeg om naar bene-
 den te komen — of naar boven, natuurlijk naar verkiezing —
 maar alles behalve geacheveerd, en hier en daar juist niet
 al te gemakkelijk, maar juist daardoor des te meer in harmo-
 nie met alles wat ons hier omringt. Men daalt af tusschen
 Dennen en Sparren, ook hier en daar enkele vrij zware
 Beuken, die zich met hunne wortels stevig in de spleten en
 kloven vastgehecht hebben; en 't wekt inderdaad eene al
 vrij zonderlinge gewaarwording, wanneer men de kruin van
 zulk een boom nú beneden zich ziet, om straks het onder-
 ste gedeelte van den stam hoog boven zich te hebben, ter-
 wijl we terloops, want we worden niet moede dit te doen,
 onze verwondering te kennen geven dat ze daar leven kunnen,
 en, ondanks storm- en wervelwinden, kunnen blijven staan.

Dit gedeelte van onzen togt moge nu juist het gemakke-
 lijkste niet zijn, het is toch, mits men bij dat afdalen niet
 wild te werk gaat, en zich hier en daar aan de leuning
 vasthoudt, niet gevaarlijk; zelfs dáár niet, waar misschien
 eene trede weggevallen mag zijn, en de stap derhalve wat
 grooter wordt. Trouwens men denkt er niet of slechts ter-

loops aan dat dit afdalen wat vermoeijend wordt, en er aan die trap geen einde schijnt te komen, en evenmin aan ingebeeld gevaar, want de omgeving maakt zich, door haar indrukwekkend voorkomen en karakter, zóó geheel van onze ziel meester, dat we voor elke andere gewaarwording dan die van bewondering onvatbaar zijn.

We bevinden ons eindelijk op een hellenden, somtijds vrij steilen weg, tusschen zware Sparren, door Beuken afgewisseld. Ontzettende, met geboomte bezette, steenmassa's hangen hier en daar over het pad heen. We zijn intusschen langzamerhand vertrouwd geraakt met dit aanvankelijk wel wat angst inboezemend verschijnsel, en toch kan men van sommige dezer dreigend over den smallen weg hangende gevaarten met geene mogelijkheid begrijpen hoe ze blijven staan of waaraan ze eigenlijk blijven hangen, en welke krachtige hand ze tot nu toe vasthield en belette dat ze niet reeds sinds lang naar beneden stortten.

In 't begin voelt men dan ook wel een weinigje hartklopping als men ziet dat men daar onderdoor moet, en zou men ligt, ware het mogelijk, er liever achterom heen gaan; dát kan echter niet, en zachtjes, ten einde geenerlei trilling te veroorzaken, sluipt men die vormelooze reuzen voorbij. Wanneer men echter, na vaak herhaalde ontmoeting, tot de erkentenis komt dat ze 't zoo kwaad niet meenen, wordt men geruster, en eindelijk zet men zich bij voorkeur op zulke plekjes een oogenblik neder om uit te blazen, kruipt men er onder, om daar 't een of ander op te rapen. of slaat men met de ijzeren punt van zijn „Stütze für Reisende“, zonder het minste gevoel van vrees, stukjes van dien steen af. Toch behoeft het niet betwijfeld te worden, dat ze eens

naar beneden zullen storten; ze mogen nog tien, twintig, honderd jaar of langer den voorbijganger daarmede bedreigen, die bedreiging wordt gewis eenmaal vervuld, en jaarlijks wordt daarvan dan ook door enkele het bewijs geleverd. —

Ei zie! Daar hebben we weder eene zonderlinge vertooning, op nieuw door een der schepselen uit het plantenrijk geleverd. 't Is een Sparreboom, die met zijne wortels hoog boven den grond staat, en wiens zware stam nu dáárop als op even zoovele stelten rust.

Deze is vermoedelijk daar eenmaal op het gesteente ontkiemd, waarna zijne wortels daarover en daarlangs naar beneden kroepen, en eindelijk hier en daar in wijde spleten drongen. Zoo zal hij daar jaren lang gestaan hebben, terwijl stam en wortels in gelijke verhouding in omvang en stevigheid toenamen, tot eindelijk de rots waarop hij stond, door een of ander toeval, zijn steun en evenwigt verloor en naar beneden stortte. Gewis ware hij toen meêgegaan, gelijk dit reeds het lot van zooveel honderden zijner verwanten was, als zijne wortels zoowel in dien steen zelf gedrongen waren. Ze liepen er echter maar overheen, en de rotsmassa viel daar dus onderuit; dit had hem echter nog niet geholpen, als zijne wortels niet zoo dik en stevig waren geweest, dat ze hem nu zelfstandig konden dragen, ook al miste de stam elk ander steunpunt. De dunnere wortels, die uit die zwaardere in de spleten en porieën van den steen gedrongen waren, braken daarbij natuurlijk af, het gevaarte tuimelde in den afgrond, in zijne vaart boomen en struiken medeslepde en verpletterende, maar de boom die er bovenop gestaan had, bleef, zonderling genoeg, onwrikbaar op zijne plaats staan.

Op het eerste gezicht levert dat inderdaad al een zeer vreemd

gezigt op, maar zelfs, al kan men met genoegzame zekerheid bepalen wat daar de oorzaak van is ¹⁾, verliest het verschijnsel toch niets van zijne eigenaardigheid. —

Eindelijk aan den voet van het gebergte gekomen, gaan we eene kleine steenen brug over, en bevinden we ons op eens op de *Hohnstein-Schandauer Landstrasse*. Warm en bezweet vlijen we ons hier echter eenige oogenblikken onder 't geboomte in het gras, nabij het heldere, over en tusschen steenen kabbelende water neêr, en als we weêr opstaan pluk ik, voor dat we verder gaan, eenige zaden af van eene plant, die ik hier voor 't eerst en wel in menigte in 't wild groeiende vind, namelijk het overblijvende Penningkruid ²⁾. Deze plant wordt ook wel hier en daar bij ons in de tuinen, maar nergens in 't wild aangetroffen. Meer bekend is echter eene éénjarige soort van ditzelfde geslacht, gewoonlijk *Judaspenning* ³⁾ genoemd, die, in 't voorjaar gezaaid, in April van 't volgende jaar hare groote pluimen met paarse bloemen ontwikkelt, welke weldra door de zeer talrijke, platte en genoegzaam cirkelronde vruchten, ongeveer ter grootte van een gulden, worden opgevolgd, waaraan de plant dan ook haren naam ontleende. De overblijvende soort, die hier thans overvloed van rijpe zaden draagt, heeft mede zeer fraaije, licht paarse en welriekende bloemen; ze bloeit later en de vruchten zijn meer ovaal. —

¹⁾ Met volkomene zekerheid echter niet. Mogelijk is het ook dat er indertijd een zaadkorrel gevallen is op den overgebleven en half verteerden stronk van een omgewaaiden boom, zoodat het jonge boompje zich daar aanvankelijk op ontwikkelde, tot de oude stronk, meer en meer in ontbinding overgaande, eindelijk geheel verdween. Het eerste komt mij echter in dit geval als het waarschijnlijkste voor.

²⁾ *Lunaria rediviva*. ³⁾ *L. biennis*.

Weldra hebben we nu het dal, hetwelk straks, van den *Brand* af gezien, vooral in tegenstelling met de woeste natuur overal om ons heen, zulk een liefelijken en kalmen indruk maakte, bereikt, en spoedig worden we door het stille en toch bedrijvige dorpsleven in eene geheel andere stemming gebracht. Misschien vinden sommigen die slanke Italiaansche Populieren, met eenige Kastanjeboomen afgewisseld, die hier langs den weg staan, misplaatst te midden van deze wilde en meest overal oorspronkelijke natuur; mij zijn ze welkom. Immers de eenzaamheid tusschen die rotsen en in die bosschen had een magtigen invloed op ons gemoed, zoo dat we, na daarin een dag te hebben doorgebracht, met genoeg weder een blik werpen op de getuigen van menschelijke zucht naar orde. Ze staan daar bij het dorp *Porschdorff*, welks inwoners hun bestaan vinden in houtzagerijen en steengroeven, als eene rij schildwachten, wier taak het is voor de rust der stille dorpingen te waken.

Wij volgen door het dal het kleine riviertje, als ik mij niet vergis de *Polenz* geheeten, 'twelk nú smal, dán breeder, hier aan zich zelf overgelaten, dáár opgehouden, ten einde den drang en dus ook de kracht van het water te vermeederen tot het in beweging brengen van een zaagmolen, naar de *Elbe* vloeit, tot wij, na een klein uur, die rivier bereiken.

Alvorens echter bij de rivier den hoek om te slaan, staan we nog eenige oogenblikken stil, om aan de regterzijde het vergezigt, in de lengte over de Elbe heen, op den *Lilienstein* te bewonderen, wiens breede kruin boven het hem overal omgevende gebergte uitsteekt.

Ons rest nu nog eene wandeling van een klein half uur langs de Elbe naar *Schandau*, welke stad we thans regtuit

vóór ons zien liggen; de weg, met de rivier aan de rechterzijde, en een aantal kleine tuintjes meestal met vrij steile rotswanden voor achtergrond, aan den linkerkant, is, door het steeds levendiger wordende verkeer, niet, zooals men ligt vermoeden zou, vervelend, maar levert inderdaad eene aangename afwisseling op.

Dit neemt echter niet weg dat we tevreden zijn, na te half drie van den *Brand* vertrokken te zijn, tegen zes ure het einddoel van deze dagreis bereikt te hebben. Immers we hebben heden zóóveel gezien en genoten, dat we, zelfs al verlangde ons ligchaam niet naar wat rust en versterking, het er voor van daag best bij kunnen laten.

Nu zou men alligt meenen, dat men zich zoo laat op den dag zou moeten behelpen met wat dáár toevallig nog overbleef. Volstrekt niet; *Schandau* is het centraalpunt van de Sächsische Schweiz. Dáár komen dus gewoonlijk, laat na den middag tot 's avonds toe, al de reizigers, die deze streek bezoeken, teregt, met behoefte aan goed eten en een goed nachtleger; en men kan zeggen, dat men er daartoe uitstekend ingerigt is.

Men vindt hier een drietal hôtels, nevens elkander aan de Elbe gelegen. Naar het uiterlijke te oordeelen behoeven die niet voor elkander onder te doen. Wij kiezen het „Forsthaus“, en hebben ons over die keus niet te beklagen.

In eene ruime zaal, vanwaar men uitzigt op de Elbe heeft, vinden we tafeltjes gedekt en gelegenheid om onmiddelijk à la carte te dineeren. Daarom spoeden we ons naar de ons aangewezen kamers, ten einde ons van het overtollige stof te ontdoen, en volgen weldra het voorbeeld van andere nieuw aangekomenen, die bezig zijn om dezen dag met een goed maal

te besluiten; we roepen daarbij nog eens de verschillende, heden door ons bezochte streken, en de gewaarwordingen dáár ondervonden, in onze herinnering terug, gaan ons plan voor den volgenden dag na, en, op deze wijze nog eenigen tijd regt aangenaam en gezellig doorgebracht hebbende, zoeken we reeds vroegtijdig onze kamer op, ten einde door eene gewenschte nachtrust er ons op voor te bereiden om morgen onzen togt voort te zetten. —

Wel is waar is het hier thans veel minder druk dan in het midden van den zomer, maar toch zagen we, terwijl wij in de zaal zaten, bij afwisseling gezelschappen, na gegeten te hebben, zich naar boven begeven en andere binnentreden, waaruit bleek dat er meer gasten zijn dan het wel schijnt; intusschen heeft men ons zeer goede kamers aan de rivierzijde aangewezen. Dit hôtél bestaat namelijk uit een vóór- en een achtergebouw; het eerste, dat niet veel voorkomen heeft, aan de straat, het andere nabij de rivier gebouwd, en daarvan slechts door eenen hierbij behoorenden tuin gescheiden. Het spreekt van zelf, dat de kamers aan de rivier, waarop het uitzigt 's morgens zoo frisch en ruim is, verkieslijk zijn, wat ik hier alleen vermeld, opdat latere bezoekers er hun voordeel mede mogen doen, daar men er, mits het niet te laat en alles dus reeds bezet is, met de meeste voorkomendheid bereid is aan het verlangen daartoe gevolg te geven. Alles ademt hier zindelijkheid en oplettendheid; slechts één ding schijnt men er niet te hebben kunnen of willen leeren, namelijk het exploiteeren der reizigers. Daartoe toch is de gelegenheid hier uiterst gunstig; immers men móet er overnachten, tenzij men onderweg aan een dorp de voorkeur zou willen geven, waar natuurlijk niemand aan denkt, of

't moest een enkel alleenreizend natuurkundige zijn, die meer op zijn gemak zich met alle bijzonderheden van dit land bekend wil maken, of dat men met den eerstkomenden spoortrein, — in het langst der dagen kan men het ook per stoomboot doen, — naar *Dresden* wil terugkeeren en dus zijn bezoek tot één dag beperken, wat echter met verre de meesten niet het geval is. Buitendien komt men hier in eene zeer vrolijke stemming aan, met een door de hooge berglucht in niet geringe mate opgewekten eetlust, zoodat men in den regel gemakkelijk te voldoen, alles behalve kitteloorig is of keurig op de spijzen, en eene minder goede bediening tegen hooger prijs evenzeer voor lief nemen zou. En toch dagteekent het bezoek van vreemdelingen daar niet van gisteren.

Die menschen daar — zou menig hôtelhóuder in eene groote stad zeggen — zijn onverbeterlijk en begrijpen hun belang niet.

III.

Geen beter slaapmiddel is er dan lichamelijke inspanning in de vrije lucht; dit hebben wij thans op nieuw ondervonden, en, na eene verkwikkende nachtrust, staan we vroegtijdig op, met het doel om zoodra mogelijk onzen togt voort te zetten. Spoedig de valgordijnen opgehaald, en de dubbele, op het balkon uitkomende deuren geopend, want, al is de zomer reeds een mooi eindje weegs, de morgen is fraai, de lucht helder, stil en balsamiek, en het gezicht uit onze kamer op de rivier, en aan de overzijde daarvan tot ver in 't verschiet, op de meerendeels begroeide bergen, ondanks al wat we gisteren zagen, weêr verrassend schoon. Weldra zijn we dan ook weder geheel vervuld van de her-

inneringen der prachtige natuurtafereelen, uitgestrekte panorama's, bergen en valleijen, in welker aanschouwing we ons den vorigen dag verlustigden, die in afwisselende orde ons op nieuw voor den geest staan; en zóó diep was de indruk, welken die tooneelen op ons maakten, dat we ze alle, tot in de geringste bijzonderheden, weder vóór ons zien, ja zelfs die, met behulp van teekenschrift en wat kunstvaardigheid, zouden kunnen schetsen.

Vol verlangen als we dan ook zijn om ook dát gedeelte dezer landstreek te leeren kennen, 'twelk we ons voorgenomen hebben heden te bezoeken, en dat, naar we lezen en hoorden, niet voor het gisteren doorwandelde moet onderdoen, zijn we, daar ons toilet niet veel omslag vordert, weldra beneden, om, onder eene veranda en dicht bij de Elbe, ons ontbijt te gebruiken, inmiddels met den kellner de noodige afspraak makende betreffende een rijtuig, met hetwelk wij ons, den algemeenen raad en tevens de algemeene gewoonte volgende, naar den *Lichtenhainer Wasserfall*, niet ver van den beroemden *Kuhstall*, willen doen brengen.

Hoewel ik in dergelijke gevallen het rijden verre van verkieselijk acht, is zulks toch hier het beste wat men doen kan; inzonderheid omdat men daardoor meer dan een uur uitwint, en men bovendien een lange voetreis vóór zich heeft. Hier komt bij dat een rijtuig, 'twelk door den hôtelhóuder verschaft wordt, niet kostbaar is, vooral als men niet alleen reist. Anderhalve Thaler, behoudens eenige Silbergröschén waarmeê men den koetsier opknapt, is voor een rid van ruim een uur gewis niet te veel; te meer daar er zoo min op het rijtuig, waarin plaats is voor vier personen, als op de paarden iets aan te merken is.

We rijden thans een ander gedeelte van de stad door, of liever langs, dan we gisteren gekomen zijn, en hebben alzoo gelegenheid om die althans gedeeltelijk, al is 't ook maar vlugtig en oppervlakkig, te leeren kennen. En inderdaad de zeer goede indruk, welken we er tot hiertoe van ontvingen, wordt daardoor niet verminderd.

Nette huizen, meerendeels met smaakvol aangelegde en goed onderhouden tuintjes, vervolgens eene uitgestrekte badinrigting, geven aan dit gedeelte van *Schandau* en den omtrek een opwekkend aanzien.

De weg gaat onmiddellijk door een dal, aan beide zijden door hooge rotsen ingesloten, waardoor, gelijk zulks gewoonlijk het geval is, een riviertje, de *Kirnitsch* genaamd, zich in vele bogten kronkelend, een weg gevonden heeft, en 'twelk wij dan ook in al zijn bogten getrouw volgen.

Thans eerst blijkt ons, dat het gedurende den nacht flink moet geregend hebben, niet alleen uit de plassen op den weg, maar ook aan de boomen en struiken, waarvan het water nog afdruipt. Hierdoor verkrijgt het nu door de ochtendzon beschenen dal dubbele schoonheid, daar de aan de bladen trillende waterdruppels glinsteren en fonkelen, en de nog met fijnen waterdamp bezwangerde lucht dat eigenaardig, hoewel doorzigtig waasachtige heeft, 'twelk niet minder dan de hier reeds bruinende, dáár min of meer geel wordende of gemarmerde bladeren, ons kondschap geeft van den langzaam naderenden herfst, en oorzaak is dat onze verbeelding zich dit landschap voortoovert, gehuld in den veelkleurigen najaarsdos. De lucht is met dat al thans volkomen helder, en de fijne damp belet de zonnestralen niet om koesterend tot ons door te dringen, en aan alles dien eigenaardigen

tint te geven, die ik haast zou zeggen dat tot dweepen stemt.

De rid van ruim een uur door dit prachtige dal is een schoon begin voor dezen dag. Ook hier kan men zich niet verzadigen aan het beschouwen van de zonderlingste rotsvormen, die het dal ter wederzijde begrenzen; ook hier maakt het grootsche en indrukwekkende voorkomen der natuur op eenigen afstand om ons heen een opmerkelijk contrast, en toch daarom een niet minder harmonisch geheel met het liefelijke van het dal.

Aan den *Lichtenhainer Wasserfall* gekomen, een eindweeg's vóór het dorp van dien naam, maar welk dorp we niet opzoeken, wijl het buiten onzen weg ligt, verlaten we het rijtuig en spitsen onze ooren om, daar we dien waterval nog niet in 't oog kunnen krijgen, zoo niet door het ééne dan toch door het andere zintuig, de zekerheid te bekomen, dat we ons in de nabijheid daarvan bevinden.

— Maar zijn we dan niet bij den Lichtenhainer waterval? vragen we den koetsier.

— Ja wel, heeren, een oogenblikje geduld slechts, en die man daar zal hem u laten zien. —

Dat is nu de tweede keer, dat ik in mijne verwachting teleurgesteld word om een bergstroom in wilde vaart, met toomelooze woede en dus vrij en onbedwongen, naar beneden te zien storten. Toen ik gisteren bij de *Amselgrot* die schuif zag optrekken door haar, die ons op die vertooning voor een paar Groschen vergasten zou, dacht ik: geduld maar, morgen komen we aan een andere, waarvan een groote roep gaat; en nu?

't Is er alweêr een die men laat kijken voor een footje!
't Is alweêr een sluisje, waarmede het water van het riviertje

daarboven opgehouden wordt, en 'twelk door een gedienstige geest, die reikhalzend naar nieuwe bezoekers uitziet, opgehaald en een paar minuten opgehouden wordt.

Zijn allen er? — Ja. — Daar gaat de schuif dan in de hoogte, en met een langen, aan een hefboom verbonden stok, houdt de man haar op. 't Water stroomt natuurlijk onmiddellijk toe; klets, klets! van den eenen uitstekenden steen op den anderen, en stort zich voor onze voeten in het riviertje, 'twelk aanvankelijk vrij rustig, nu op eens woelig wordt en met vrij groote snelheid voortstroomt in de rigting langs welke wij gekomen zijn.

Pas staan we daar een paar minuten met welgevallen naar te kijken, en zijn juist op het punt om, door de plotse linge verandering daardoor aan het karakter van deze plek gegeven, die houten schuif te vergeten, of zie! daar houdt eensklaps alles op; we hebben namelijk voor onze Groschen genoeg gezien, en weg is onze begoocheling; alleen de druipende rotswanden wijzen ons de plaats nog aan, waar de *Lichtenhainer Wasserfall* geketend gehouden wordt.

We verwijlen hier dan ook niet langer en slaan den tamelijk steilen weg naar den *Kuhstall* in. Op eenigen afstand duidt een wegwijzer aan, dat wij den breeden weg voor een smal, hier en daar vrij ongelijk, tusschen het geboomte kronkelend, steil voetpad verlaten moeten. Na verloop van een klein half uur hebben we den *Kuhstall* bereikt. —

Ik heb reeds vroeger als mijne meening doen kennen, dat het moeilijk is te bepalen, welke der meest bezochte plekken in de Sächsische Schweiz de schoonste of interessantste zijn. Die het winnen in het ééne, verliezen het toch somwijlen in het andere opzigt; bovendien beschouwen ver-

schillende bezoekers deze streken veelal uit verschillende oogpunten; voorts maken dezelfde tooneelen op verre na niet op allen een gelijken indruk, terwijl eindelijk, daar letterlijk alles hier indrukwekkend is, de beide watervallen — minus de sluisjes — niet uitgezonderd, de bewondering van dat, wat men oogenblikkelijk ziet, verscher en dus levendiger is, dan de herinnering aan wat men straks verliet bij magte is voor het oog terug te tooveren, zoodat men onwillekeurig steeds min of meer door den indruk van het oogenblik beheerscht wordt.

Intusschen, al komt het mij — en mij niet alleen — voor, dat de *Prebischthor*, dien we straks gaan bezoeken, in ieder opzigt het belangwekkendste is van wat deze landstreek oplevert, moet ik toch erkennen dat, zelfs na alles wat ik er van gehoord en gelezen had, de *Kuhstall* mij niet alleen zeer meêvalt, maar naar 't ook mij voorkomt, teregt als een der merkwaardigste natuurgewrochten van Saksisch Zwitserland — want we zijn nog in Saksen — mag beschouwd worden.

't Gaat zeer moeilijk om die te beschrijven, zoodat anderen er zich althans een tamelijk juist begrip van kunnen maken. Wèl kan men zoowat meêdeelen van vorm, afmetingen, enz., maar de verbeelding, die anders in vele gevallen toch nog al eens in 't buitensporige vervallen kan, is toch steeds te zwak om zich, zelfs met behulp van afbeeldingen, het geheel voor oogen te stellen; trouwens men mist daarbij steeds de omgeving, en die oefent toch mede in dergelijke gevallen een niet geringen invloed uit.

De hoogte van dit gebergte wordt opgegeven 970 voet te bedragen. Zoodra wij langs het voetpad, 'twelk wij hijgende

bestegen hebben, het plateau betreden, bevinden we ons plotseling vóór eene tunnelvormige holte, in het bovenste gedeelte van de rots, waarvan we dus het hoogste punt nog niet bereikt hebben. Deze tunnel, want die benaming geeft er de beste voorstelling van, is aan de ééne zijde twintig voet hoog en acht-en-twintig voet breed, aan de andere zijde echter zes-en-veertig voet hoog en twee-en-zestig voet breed. We gaan deze boogvormige natuurlijke uitholling door, en bevinden ons nu plotseling aan den rand van een afgrond, welk dal met een zeer dicht sparrebosch begroeid is, zoodat men letterlijk niets anders diep onder zich ziet, dan de dicht opeengedrongen toppen dezer boomen. Het gezicht op dit boschrijke dal en regtuit, op niet zeer verren afstand, op den kleinen en dáarachter den grooten *Winterberg*, is van dien aard, dat men er slechts noode den blik van afwendt.

Vlak nevens de rotsopening, ter linkerzijde, zien we eene kloof en daarin eene zeer smalle trap, waaruit ons tevens blijkt, dat de top van dezen berg eigenlijk uit twee vervaarlijke rotsblokken bestaat, die nauwelijks een paar voet van elkander verwijderd zijn, en in welke enge sleuf treden zijn aangelegd, langs welke men den top bereikt. Dien trap gaan we dus op; gelukkig dat we niet zeer corpulent zijn; anders bleven we er op sommige plaatsen in vastzitten. Een vreemd gevoel maakt zich, als we een veertigtal treden hoog, en dus halverwege gekomen zijn, van ons meester, daar de twee rotsblokken elkander hier zóó dicht naderen, dat we er maar juist tusschendoor kunnen. We gevoelen ons zoo klein, zoo onuitsprekelijk klein, we zijn zoo zeker overtuigd, dat er maar niet de minste beweging in een van die rotsen zou

moeten komen of we zaten er zoo netjes tusschen geplakt als eene gedroogde plant tusschen een paar bladen papier, zoodat we voor altijd zoek zouden zijn, tot misschien de late, zeer late nakomeling ons in fossielen toestand terugvond, als een goed geconserveerd specimen van het stoomtijdvak (zoo zal onze tijd toch zeker later wel heeten) voor eene palaeontologische collectie, dat we volstrekt niet ontevreden zullen zijn als we de volgende veertig treden ook maar achter den rug hebben en ons boven bevinden.

Dat naar boven klimmen — 't zij langs deze of langs de andere zijde, die wij zoo aanstonds zullen afgaan — is eene liefhebberij, die erbij hoort, en waarin we allen, die hier vroeger waren, navolgen; het uitzigt komt overigens met dat wat we daareven hadden, vrij wel overeen; die drie-en-tachtig treden doen 't hem niet.

Maar het is daarom toch de betrekkelijk geringe moeite wel waard, want de omgeving is hier inderdaad zóó schoon, dat men het gezigt erover niet genoeg genieten kan; ook ziet men hier vrij in de rondte, wat in den *Kuhstall* zelf niet het geval is. De top dezer rots bestaat uit niets anders dan uit kalen, afgesleten steen, en toch treffen we er weder een aantal Sparren, benevens hier en daar een enkele, ofschoon niet zwaren Eik op aan.

We dalen aan de andere zijde langs een steilen kronkelenden trap de rots af, en staan dus weldra weder bij de opening, de eigenlijke *Kuhstall*, welke benaming volgens de oplevering hiervan afkomstig zou zijn, dat de landlieden uit het niet ver vandaar gelegen dorp *Lichtenhain*, in vroegere oorlogzuchtige tijden, in dat gewelf hun vee in veiligheid zouden gebragt hebben. Inderdaad schijnt deze zonder-

linge rotspoort vroeger zeer weinig, welligt alleen bij de spaarzame bewoners van den omtrek, bekend geweest te zijn, daar ik ergens gelezen heb, dat men eerst sedert het jaar 1800 van het bestaan daarvan meer algemeen kennis draagt¹⁾.

Vlak daarnevens bevindt zich eene zeer goede restauratie, tevens logement, en 't ziet er hier alles zoo goed en zoo proper uit, dat we er volstrekt niet tegenop zouden zien om er een paar dagen door te brengen, wat ik hen, die er tijd voor hebben, dan ook gerustelijk durf aanraden. Ook spijt het ons zeer reeds zoo vroeg en eigenlijk zonder eetlust ontbeten te hebben. We vragen daarom aan de hupsche „Wirthin“ eene flesch „Böhmischer Wein“, die al hebben wij de grens die Saksen van Bohemen scheidt nog niet overschreden, hier toch goedkoop, en, wat het voornaamste mag heeten, uitnemend goed is, en slaan onder de hand het vreemdelingenboek open, waarin de meeste bezoekers hunne namen, en velen bovendien vaak de zonderlingste opmerkingen, invallende gedachten, korte spreuken, of kleine gedichten van allerlei gehalte schrijven.

Ik zou elken bezoeker willen aanraden, vooreerst om, althans wanneer men vroegtijdig vandaar vertrekt, niet te *Schandau* te ontbijten, maar zich dáár alleen door een kleine hartversterking, al naar gewoonte of behoefte zulks medebrengt, tegen de morgenlucht te wapenen, en dan later in de restauratie van den *Kuhstall* te dejeuneeren. Dit is daarvoor eene uitnemende halte, en de togt erheen, altijd wanneer men, gelijk meest iedereen doet en ook raadzaam is, den weg door het dal, tot den *Lichtenhainer Wasserfall*,

¹⁾ Meinhold's *Führer durch Dresden und in die Säch.-Böhm. Schweiz*, 6^e Aufl., bl. 87.

per rijtuig aflegt, niet te ver, daar die tot aan den *Kuhstall* op hoogstens twee uren gerekend kan worden. Vervolgens om niet te verzuimen naar het „Fremdenbuch“ te vragen; trouwens men ziet ze liggen, als ze niet aangeboden worden. Ik sprak daar in 't meervoud, want er zijn er twee, aangezien het eerste, een lijvige foliant, sinds lang volgeschreven werd, terwijl het tweede reeds een mooi eindje op weg is. Wij althans doorbladeren ze met het grootste genoegen, en zouden er nog wel langer in willen snuffelen, ware het niet dat een ander gezelschap, uit twee heeren en twee dames bestaande, verzocht had, om er, als wij er genoeg van hadden, ook inzage van te mogen nemen.

Puntige gezegden, flauwe opmerkingen, gezochte aardigheden, maar vaak ook de uitdrukkingen van het voor natuurschoon gevoelige gemoed, heftig aangedaan door deze indrukwekkende omgeving, en 't welk zich nú flink en krachtig, dan zwak en weifelend, somtijds genoegzaam klankeloos in woorden trachtte lucht te geven, wisselen zich daarin, in verschillende talen, waarbij 't klassieke Latijn natuurlijk niet ontbreekt, in bonte, dikwerf koddige volgorde af.

Zou er b. v. geen gevoel spreken uit de regels:

Ich hab' ihn gesehen, ich hab' ihn gesehen,
Ich habe den herrlichen Kuhstall gesehen!?

Grafinn. v. OCHS.

Is dat geen jubelkreet, geuit bij de vervulling van een lang en vurig gekoesterden wensch, en zouden die op zich zelf nietsbeteekenende woorden niet het kenmerk dragen, van geschreven te zijn in eene hoogst opgewekte stemming? Wat mag er wel omgegaan zijn in 't gemoed van deze Duitse, even als de meeste harer zusters zoo overgevoelig voor

den rijkdom der schoonheden, die blinken in het kleed waarmee de aarde getooid is? Mij komt het althans als nog iets anders dan eene ongepaste aardigheid voor, waar een volgend bezoeker onmiddellijk daaronder schreef:

Ich habe es gelesen, ich habe es gelesen,
Es ist ein *Ochs* in der *Kuhstall* gewesen.

Terwijl deze, met eene onbeleefde en onkiesche zinspeling op den naam der schrijfster, die op dat oogenblik mogelijk nog in de nabijheid, misschien zelfs nog in de zaal was, in hare woorden niets anders zag dan ongevoeligheid, dan de uitdrukking van ijdelheid, gaf hij blijk, dat hem juist dát-gene ontbrak, waarvan hij 't gemis in eene vrouw, die bovendien haar naam niet verzweg, en die hij dus openlijk wilde bespotten, brutaal weg constateert.¹⁾

Veni, vidi, risi

schreef „een Amerikaan“. — Wát heeft hij gezien en wáárom

¹⁾ Ik laat dit gedeelte onveranderd en dat wel niettegenstaande een onder de initialen J. K. bekend en algemeen, ook door mij geacht auteur mij, kort na het verschijnen van dit stuk in het tijdschrift „Nederland“, schreef dat ik „er ingelooopen was“, zonder daar eene nadere verklaring bij te voegen. Dit was trouwens ook niet noodig. Waar hij tevens zeide de bedoeling van die versregels „op 't eerste oogenblik begrepen te hebben“, was het mij duidelijk dat ze op hem denzelfden indruk gemaakt hebben als *aanvankelijk* op mij, namelijk dat een paar spotvogels achtereenvolgens die vier regels opschreven, met het doel om later andere bezoekers te vermaken. Weldra echter kwam ik, ik weet zelf niet meer hoe, van die meening terug. 't Is waar, de mogelijkheid dáárvan blijft bestaan, en ik heb geen regt om dit bepaald tegen te spreken; maar evengoed is 't mogelijk, ja, ik zie niet in waarom ik niet zou zeggen, waarschijnlijker is het, dat de eerste werkelijk van een vrouw afkomstig zijn, en er inderdaad meer gevoel in opgesloten ligt dan oppervlakkig schijnt. Ieder bezoeker mag hierover denken gelijk hij wil, en zoo ook ik.

gelagchen? Om het *Fremdenbuch* of den *Kuhstall*? Men moet denken, dat hij op dezen laatsten doelt. Mij dunkt hij had wijzer gedaan met zijn naam onder die woorden te plaatsen; nu maakt hij een leelijk compliment aan zijne natie.

Het heerlijke glas wijn en een kwartier rust in de frissche zaal hebben ons opgeknapt; waarlijk hij had niet zoo geheel ongelijk, die in dat boek schreef:

Er thut gut;
Der sich was zu Gute thut.

We nemen daarom stok en hoed weêr op, en vragen aan den buiten staanden Kellner, welk pad we moeten inslaan om, door den *Habichtsgrund*, den *kleinen Winterberg* te bereiken. Deze wijst ons naar het daareven genoemde kleine gezelschap, dat een oogenblik te voren de zaal verlaten had, en, thans juist den hoek omslaande, tusschen het geboomte verdwijnt, er bijvoegende, dat we hen maar te volgen hebben, daar deze reizigers denzelfden weg gaan en door een gids geleid worden.

Langs een onregelmatigen trap dalen we nu dit gebergte af, en bereiken alzoo het straks genoemde dal, hetwelk, gelijk wij reeds van boven zagen, met een digt Sparrebosch bezet is. Hier staan eenige paarden met hunne geleiders gereed voor die bezoekers, welke daar gebruik van wenschen te maken, en ontmoeten we tevens het gezelschap, 'twelk ons voorgegaan is en dat zich daar even ophoudt, wijl de dames te paard stijgen om op die wijze den *Winterberg* te beklimmen, waar ze, gelijk ons weldra bleek, zeer wijs aan deden, daar die tocht te voet voor dames wel wat vermoeijend is; de beide heeren schijnen, even als wij, bij voorkeur te voet te gaan.

Daar we voorshands althans nog geen plan hebben om ons

bij hen aan te sluiten, aangezien we vreezen daardoor in onze vrije beweging te zeer belemmerd te zullen worden, stappen we hen met een vriendelijken groet voorbij, welke groet echter met zóóveel hartelijkheid en innemendheid tevens beantwoord wordt, dat we schier vreezen ons aan onbeleefdheid schuldig gemaakt te hebben, en het zich wel laat aanzien, dat we die afzondering niet lang zullen kunnen volhouden.

We dalen nu, langs het hellende pad, door een jonger Sparrebosch nog dieper in den *Habichtsgrund* af, en hebben weldra den dichtbegroeiden voet van het gebergte bereikt.

De geheele noordelijke helling van den ruim 1500 voet hoogen *kleinen Winterberg* is dicht met geboomte, meest Sparren, waarbij er zijn van aanzienlijke zwaarte, bezet, en vormt alzoo een aaneengeschakeld bosch, waarin slechts hier en daar enkele opene plekken voorkomen, door het omhouwen of liever afzagen der zwaarste boomen veroorzaakt.

Men gaat hierbij met zeer weinig omslag te werk. De boomen worden namelijk eenvoudig ter hoogte van één of twee voet boven den grond afgezaagd, en daarna voor verschillende doeleinden — als werk- of brandhout — verwijderd. Om de overblijvende, en dus boven den grond uitstekende stronken bekommert men zich niet, en laat de zorg voor de opruiming dáárvan aan den tijd of liever aan de natuur over. Allerwege ontmoet men hier dan ook die doode onder-einden van boomstammen, deze half, andere wat meer verteerd. Ze gaan, nadat de stam afgezaagd is, al vrij spoedig tot ontbinding over; zaden van andere planten vallen op het deels in humus overgegane hout, en ontkiemen daarin; de worteltjes van die jonge planten dringen er vervolgens

dieper en dieper in door, en dragen tot de verdere ontbinding ervan dus niet weinig bij. Wie zich echter bij dit ontbindingswerk het dapperste aanstellen, zijn een aantal grootere en kleinere Zwammen, waartoe ook de Champignons behooren. Waar deze gasten zich op eenig dood organisch ligchaam werpen, kan men zeker zijn dat het groote doel der natuur, de aanwending der stof, waaruit dit door het leven verlaten individu bestaat, voor de vorming, voeding en ontwikkeling van andere, en waarop eigenlijk de instandhouding van al het geschapene berust, op de zekerste en spoedigst mogelijke wijze bereikt zal worden; immers juist die onaanzienlijke, niet zelden verafschuwde voortbrengselen van het plantenrijk, die den mensch zoo dikwijls in zijn plannen dwarsboomen, en zijne kunstwerken vernielen, behooren met dat al tot de voornaamste werklieden in de organische schepping, die der natuur, bij haar streven naar ontwikkeling en vervorming, zeer gewigtige diensten bewijzen.

Waren zij er niet, die afgezaagde, doode stronken zouden daar jaren lang slechts langzaam staan te verrotten; nu worden ze, zonder de minste menschelijke tusschenkomst, spoedig opgeruimd, zoodat de plaats waar zij stonden, weldra weder door andere kan ingenomen worden, en de stof waaruit ze bestonden op de nuttigst mogelijke wijze weder aan andere schepselen ten bate komt. —

Het steile pad loopt zigzagsgewijs tegen den berg op, en, waar het hier en daar te steil wordt, inzonderheid aan de hoeken, zijn trappen aangelegd. Onze kleine karavaan — het gezelschap had ons reeds spoedig ingehaald — gaat in vrij ongeregelde volgorde naar boven; de beide dames vooraan, terwijl naast elk paard een geleider loopt, die het bij

den toom houdt. Het is inderdaad belangwekkend om te zien, met hoeveel overleg deze zeer makke dieren met hun ligten last alle mogelijke hinderpalen weten te vermijden, hoe voorzigtig en tevens met welk een vasten tred ze voortstappen, en vooral hoe zeker ze van hun stap zijn, wanneer ze de wel is waar niet hooge trappen, maar welker treden niet noemenswaard breeder zijn dan die van een gewonen trap, opklimmen.

Dat die zigzaglijn een grooten omweg maakt, begrijpt men, en zien we hier trouwens zeer duidelijk. Dit doet dan ook de dwaze gedachte bij mij opkomen om eens te beproeven of ik er niet een gedeelte van snijden kan, door rechtuit en dus niet langs het pad op te klimmen. De helling is wel is waar zóó steil, dat ik niet anders dan genoegzaam op handen en voeten vooruit kan komen, maar toch heb ik, dank zij de vele holten en oneffenheden in de vrij losse humuslaag, die den grond hier bedekt, den dwars loopenden weg reeds bereikt, als de overigen, die zich den veel langeren omweg getroostten, pas den hoek omslaan, zoodat ik wel een minuut of vijf op een boomstam kan uitrusten eer de beide paarden mij voorbij stappen. De geleiders knikken mij toe en zeggen lagchende iets tegen elkaâr, wat ik echter niet versta, en de anderen volgen.

Door dien uitslag aangemoedigd en tevens wat uitgerust, besluit ik het nog eens te probeeren, en vang mijn klautertogt dus op nieuw aan. Ik heb er intusschen niet opgelet dat dit gedeelte alweêr steiler is, zoodat zelfs de paarden nu en dan op den gebaanden weg moeten rusten, en ook dat hier niet zooveel oneffenheden, en bijgevolg niet zooveel rustpunten voor den voet voorkomen. Tot halverwege dit gedeelte gaat het goed, daar

echter geraak ik buiten adem. Stilstaan mag niet, want telkens schuift de losse aardlaag mij onder de voeten weg; het zweet zoekt met kracht een uitweg door al de porieën mijner huid, en 't is waarachtig niet enkel van de warmte, ofschoon 't mij warm genoeg wordt, maar de mogelijkheid zweeft mij helder voor den geest, dat ik veel kans heb om, nolens volens, nog eer aan den voet des bergs teruggekeerd te wezen, dan de anderen gindsche hoek bereikt te zullen hebben, en ik dan niet alleen van voren af aan kan beginnen, maar dapper uitgelagchen zal worden op den koop toe, indien ik er al zoo goed afkom. Struiken, takken, alles wat slechts eenige stevigheid schijnt te hebben, grijp ik aan om mij op die wijze half naar boven te trekken, tot het mij ten laatste, niet dan na zeer veel inspanning, gelukt weder het pad te bereiken, juist als de anderen op dezelfde plek aankomen. Ik heb dus niets gewonnen en ben letterlijk doodaf. De geleiders der paarden lagchen weêr eens en de gids vraagt mij, ondeugend genoeg, of ik plan heb op die wijze voort te gaan naar boven. Ik moet noodzakelijk eenige oogenblikken blijven zitten om weêr tot adem te komen, terwijl de anderen geregeld hun weg vervolgen en mij dus weldra een eind vooruit zijn.

Ik volg nu met het oog de helling, die ik opgeklommen ben, en besef thans eerst welk eene dwaasheid ik beging. Er is hier wel geen sprake van in een afgrond te storten, maar wel degelijk kans om van den berg af te rollen, want er is niet veel twijfel aan of ik zou, eenmaal mijn evenwigt verloren hebbende, en ik moest op het laatst alles vasthouden om het te bewaren, vaart genoeg gehad hebben om in dien gedwongen togt het smalle bergpad zes, zevenmaal dwars over te rollen, terwijl de eenige kans om onderweg halt te

houden deze was, dat ik op onzachte wijze tegen een boom teregt kwam. Levensgevaar was daar nu wel niet aan verbonden, maar wel de waarschijnlijkheid om er gekneusd en geschaafd af te komen, en de zekerheid van dien vermoeijenden togt op nieuw te moeten beginnen, als de anderen reeds een groot gedeelte daarvan achter de rug hadden.

Dit dus in 't voorbijgaan aan ieder, die, meenende genoeg op zijne krachten te kunnen vertrouwen, dezelfde aardigheid mogt willen begaan. De raad: haast u langzaam, blijft dus ook hier in alle opzichten behartigingswaardig.

Weldra heb ik het gezelschap — want zonder ons direct met die vreemden in te laten, zijn we toch onwillekeurig, nu vóór dan achter elkander gaande, bijeengebleven — weder bereikt, terwijl inmiddels de lucht betrokken is en vrijgroote regendroppels met een stevigen, koelen wind ons nopen van onze overjassen, die ons lot hiertoe niets dan last veroorzaakten, gebruik te maken, terwijl de dames zich in hare regenmantels wikkelen, zonder zich in 't minst door deze tegenspoed te laten ontstemmen. Mogt het intusschen blijven regenen, dan zou zulks ons gewis hier minder dan ergens elders van pas komen, daar we straks een heel eind weegs over de kruin des bergs af te leggen hebben. Het lot is ons echter gunstiger dan we aanvankelijk dachten, want zie op het oogenblik dat we den top bereiken, wordt het niet alleen droog, maar banen zich de zonnestralen zelfs een weg tusschen de wolken door en geven aan alles een liefelijken gloed.

De dames stijgen hier af, daar de weg naar den niet zeer ver verwijderden *grooten Winterberg* gemakkelijker is, en ze dien liever te voet willen afleggen; de geleiders

keeren dus met hunne paarden naar den *Kuhstall* terug.

Hier genieten we alweder hetzelfde, maar toch ook weêr een geheel ander uitzigt over den omtrek. Van het meest vooruitspringende punt, eene kleine rotsvlakte, maar die toch ruimte genoeg biedt om er zonder vrees en op ons gemak, terwijl wij ons op de steenblokken nederzetten, vrij om ons heen te zien, blikken wij zeer nabij in een diepen afgrond, waaruit allerwege, hier alleenstaande, daar meer aaneengeschakelde en in verschillende rigtingen gespletene en gekloofde rotsen oprijzen.

Nu we daar zoo vlak bij elkander op eene beperkte ruimte zitten en staan, allen in opgetogenheid over hetzelfde natuurtooneel, is het ons onmogelijk, om, zonder groote onbeleefdheid, niet nu en dan onze gewaarwordingen en opmerkingen beurtelings aan onze nog onbekende togtgenooten mede te deelen, die met geestdrift beantwoord worden, inzonderheid door de beide dames, en waarvan onvermijdelijk eene naauwere aansluiting het gevolg is; waarnaar we ons gaarne schikken, niet alleen om den hoogst aangename toon van het gezelschap, maar ook omdat ons blijkt, dat we hier met iets meer dan gewone touristen te doen hebben, al voorzien we ook dat we daardoor een weinigje meer verbonden zullen wezen dan het geval zou zijn, wanneer we alleen voortdwaalden.

Hadden we straks van den *Kuhstall* het gezicht op den *Winterberg*, zoo kunnen we natuurlijk thans, nu we op den top van dezen berg staan, in de verte gene wederzien, waarvan de poort echter nu slechts eene kleine opening gelijkt, maar die ons met dat al vanhier een hoogst interessant schouwspel oplevert, waarop we met te meer genoegen onzen blik eenige oogenblikken laten rusten, wijl we er ons onwillekeurig

weder in en op denken, en de aangename oogenblikken, dáár gesleten, ons weêr helder voor den geest staan. Lang kunnen we hier echter niet verwijlen; 't is bovendien daartoe op deze rotspunt thans te winderig. Na dus nog éénmaal een terugblik op den *Kuhstall* geworpen te hebben — wie weet of we dien ooit weder zullen zien, en, wanneer in zulke gevallen die gedachte bij ons opwelt, wordt men week om 't hart — slaan we gezamenlijk den bergweg, die naar den *grooten Winterberg* leidt, in.

Daar we nu als 't ware stilzwijgend overeengekomen zijn om dezen dag bij elkaâr te blijven, wijl al spoedig bleek dat ons reisplan volmaakt hetzelfde is, is het ook zaak, dat we een weinigje nader met onze togtgenooten kennis maken.

Het is een Israëlitisch homoeöpathisch geneesheer uit Stettin, met zijne twee dochters; de vierde, die we aanvankelijk geloofden dat bij hen behoorde, blijkt thans een jong Sileziër te zijn, die pas het gymnasium verlaten had, en sedert kort als student ingeschreven was. Hij reist in zijn ééntje, en had daarom gretig de gelegenheid aangegrepen, om, zoolang beider plannen dit toelieten, met hen zamen te blijven, wat trouwens zeer goed met zijn temperament strookt; hij is zeer levendig, zit overal in en tusschen, en weet door zijne bokkesprongen en aardigheden, nu en dan ook door werkelijk puntige invallen, en tevens door zijne voorkomende beleefdheid, inzonderheid bij de beide jonge dames een wit voetje te krijgen. Terwijl hij nú al zijne oplettendheid wijdt aan de ééne, dan weder aan de andere, zoodat ze beiden met hem op een gemakkelijken voet kwamen, belet dit echter niet dat hij ze straks weêr aan haar lot overlaat, als hij 't in zijn hoofd krijgt om in eene

rotsspleet te kruipen, of in een boschje te dringen, zoodat we hem voor eenige oogenblikken uit het oog verliezen, tot we hem weldra, een eindweegs vóór ons uit, tusschen het houtgewas zien te voorschijn komen, schertsende over onzen slakkengang. We hebben geen dringende haast en het gesprek is niet alleen levendig, maar ook afwisselend en onderhoudend, hetzij met den ouden heer, die nog kras genoeg is, en wiens denkbeelden over verschillende, ook sociale aangelegenheden, verre van verouderd zijn, en eene zeer algemeene kennis, gevoegd bij een helder oordeel verraden, of met zijne zeer beschaafde en vrijmoedig spraakzame dochters, die, zoowel door hare kennis der literatuur, inzonderheid van haar vaderland, als door hare begrippen van de natuurkunde eene zeer beschaafde opvoeding verraden, terwijl zij in wat ons hier omringt, gestadig aanleiding vinden om vragen te doen of opmerkingen te maken.

Niettegenstaande wij ons hier op de kruin van het gebergte bevinden, en de harde steenmassa slechts plaatselijk met eene zeer dunne humuslaag bedekt is, is het plantenrijk hier toch inderdaad veel beter vertegenwoordigd dan men zulks verwachten zou, en ontbreekt het eigenlijk nergens. Het pad, dat vrij breed en derhalve alleen bij duisternis gevaarlijk is, wordt aan de regterzijde begrensd door den zeer ongelijken, meestal uit losse brokken bestaanden rotsbodem, die echter overal, zoowel op de los en over elkander liggende steenen, als op de vaste massa, in de talrijke kleinere en grootere kloven en spleten, met verschillende planten bezet is. In niet meer dan een klein kwartier toch plukte ik, zonder bepaald doel en dus zonder er naar te zoeken, alleen onmiddellijk aan het voetpad, dat ik niet

verliet, takjes af van meer dan dertig verschillende gewassen, alle groot genoeg om den wandelaar in 't oog te vallen. Was het mijn plan geweest om hier te herboriseeren, ik zou vermoedelijk in denzelfden tijd en langs een korter gedeelte van den weg, het dubbeltal hebben kunnen vinden, wijl men dan ook op al de kleinere gewassen let, die tusschen de hooger groeiende of de steenen als verscholen zitten. Bedenken we daarbij, dat in dit vergevorderde jaargetijde vele kruidachtige planten reeds verdwenen zijn, die in 't voorjaar of in 't begin van den zomer bloeijen en kort daarna afsterven, dan kunnen we ons eenig denkbeeld vormen van den betrekkelijken rijkdom aan gewassen, ook op dezen onvruchtbaren bodem, die, inzonderheid op deze hoogte, schijnbaar voor den plantengroei ten eene male ongeschikt is.

Daar heb ik nu b. v. — om slechts de meest bekende te noemen —: een takje van een Beuk¹⁾, van een Eik²⁾, van een Wegedoorn³⁾, van een Wilg⁴⁾, van een Lorkeboom⁵⁾ digt met het straks genoemde Baardmos en nog andere Korstmossen bezet, een geheele tweejarige Spar⁶⁾, een takje van een Esch⁷⁾, van een Eschdoorn of Ahorn⁸⁾, van een Den⁹⁾ en van een Edelspar¹⁰⁾; voorts, onder de lage heesters: van de gewone Heide¹¹⁾ en twee soorten van Boschbeziën¹²⁾; onder de kruiden van een viertal verschillende Grassen, van eene soort van Kruiskruid¹³⁾, eene Basterdwederik¹⁴⁾, van de Adelaarsvaren¹⁵⁾ die hier op sommige plaatsen een

1) *Fagus sylvatica*. 2) *Quercus Robur*. 3) *Rhamnus catharticus*.
 4) *Salix*. 5) *Larix europaea*. 6) *Abiës excelsa*. 7) *Fraxinus excelsior*. 8) *Acer Pseudo-Platanus*. 9) *Pinus sylvestris*. 10) *Abiës pectinata*. 11) *Calluna vulgaris*. 12) *Vaccinium*. 13) *Senecio*. 14) *Epilobium*. 15) *Pteris aquilina*.

prachtig vertoon maakt, van eene Boterbloem ¹⁾, van eene soort van Eerenprijs ²⁾, eene jonge Aardbeziënplant ³⁾, enz.

Slechts enkele van die soorten geven hier natuurlijk den toon aan, terwijl andere er daarentegen maar schaars gevonden worden; zoo bestaat de vegetatie van dezen berg aan den voet voornamelijk uit Beuken, hoogerop uit Sparren en eindelijk in Dennen, wat echter niet belet dat men omgekeerd wel enkele Dennen aan den voet en Beuken vrij hoog aantreft. Deze geheele berg intusschen is met boomen begroeid, en in de humuslaag, uit hunne verteerde bladeren ontstaan, welke laag echter niet veel te beteekenen heeft, daar de afvallende bladeren voor 't grootste gedeelte steeds door den wind weggevaagd worden, geneeren zich, zoo goed en zoo kwaad als het wil, de lagere heesters en kruiden.

Aan de linkerzijde gaapt echter, en wel zeer nabij, eene vervaarlijkste diepte ons tegen. In de verte daaroverheen vergezellen ons de zonderlingste rotsformatieën, slechts hier en daar met enkele alleenstaande boomen bezet, zoodat de fantastische vormen dezer steenmassas, door niets bedekt, duidelijk uitkomen.

Nadat we een eindweegs het tamelijk vlakke pad gevolgd hebben, begint de weg weêr te rijzen, maar blijft toch zeer gemakkelijk, terwijl het uitzicht aan de linkerzijde steeds vrij en daarbij voortdurend grootsch en schoon is. Vervolgens wordt hij breeder en bovendien aan beide zijden door digt opeenstaand, hoewel nog jong geboomte begrensd. Hij heeft hier veel van een landweg tusschen jong hout, zoodat

1) *Ranunculus acris.* 2) *Veronica.* 3) *Fragaria vesca.*

we, thans niet meer het gezicht in dien diepen afgrond of op de rotsen hebbende, ons zeer goed in de vlakke verplaatst zouden kunnen wanen.

Aan den regterkant, tusschen het lage geboomte, wordt een der dames, op een el of wat afstands van den weg, een zonderling gevormden jongen boom gewaar. 't Is een Beuk, die met het benedenste gedeelte van zijn stam een poort vormt. Van naderbij gezien blijft er geen twijfel over, of dit waren oorspronkelijk twee boomen, die op een paar voet afstands van elkander stonden, en welligt beide in schuine rigting naar elkander gebogen en tegen elkander leunende, in één zijn gegroeid, terwijl later van één der twee het bovenste stamgedeelte afbrak en het ondergedeelte, met zijn buurman vereenigd, is blijven leven. 't Ziet er uit even als men dat wel eens buiten aan tuintjes ziet, waar men twee jonge boomen, ter wederzijde van den ingang staande, met de toppen aaneenbond, zoodat ze daar inééngroeiden, waarvan men dan later één van die toppen verwijderde, terwijl de andere zich midden op die poort verder ontwikkelde. We zouden hier dan ook werkelijk aan menschelijke tusschenkomst denken, ware het niet dat deze boom hier tusschen het andere hout als verloren staat, en zoodanig door de hem omringende gedrukt wordt, dat het niemand in de gedachten kan gekomen zijn om aan een paar jonge boomen, die op zulk eene ongunstige plaats staan, zooveel zorg te wijden, terwijl er andere in overvloed hier op betere plekken voorkomen. Buitendien staat deze ook te ver van eenige woning verwijderd, zoodat we, hoe vreemd het ook schijne, wel geneigd zijn te gelooven, dat hier aan louter toeval gedacht moet worden. —

Kunnen we ons reeds gedurende eenigen tijd moeilijk voor-

stellen, dat we ons op eene hoogte van meer dan anderhalf duizend voet boven de Elbe bevinden, nog sterker wordt die misleiding, als we, zeer nabij den top des *grooten Winterbergs*, waarheen de flinke weg langzaam glooiend oploopt, een uitgestrekt weiland ontmoeten, dat er zoo frisch uitziet als men maar wenschen kan. Wanneer we echter den top bereikt hebben, en een breed open vak in het geboomte ter rechterzijde het uitzigt dáár vrij laat, komen we oogenblikkelijk weder van oude begoocheling terug, om tevens met wellust den blik te laten weiden over het heerlijke panorama, dat thans, terwijl wij den rug naar het 's zomers bewoonde restauratiegebouw gekeerd hebben, in de diepte voor ons uitgestrekt ligt.

We bevinden ons nu — Baedeker zegt het ten minste — op eene hoogte van 1721 voet; aan den linkerkant kronkelt zich de *Elbe* in den gloed der middagzon — 't is precies 12 uur en de zon schijnt helder — flonkerend tusschen gebergten van verschillende hoogte. Regtuit en ter rechterzijde vertoonen zich in 't verschieft aan ons oog verschillende hooge, geheel of tot halverwege met dicht geboomte begroeide bergen, afgewisseld door een leger van alleenstaande rotsen van allerlei vormen. In de schuinte, diep beneden ons, ligt *Schandau* bekoorlijk aan de rivier, terwijl we aan de overzijde nog maar juist een voorbijstoomenden spoortrein herkennen, die van hier gezien veel op Neurenberger speelgoed gelijk.

Daar ook de top van dezen berg geheel met boomen bezet is, kan men slechts op een paar plaatsen, waar openingen gehouwen zijn, den blik over den omtrek laten weiden. Een belvédère van 90 voet hoogte echter vormt een vleu-

gel van dit gebouw, en een gemakkelijke, breede trap geeft ons gelegenheid om dit te beklimmen.

Hier zien we over de boomen heen en is het uitzigt in de rondte dus geheel vrij, zoodat we de beste gelegenheid hebben om het overhoopte huishouden der natuur in deze streken te leeren kennen. Bergen en boomen, boomen en rotsen staan overal op zulk een zonderlinge wijze als 't ware onder en boven elkaâr, dat ik een indruk krijg als geleken wij — vergeef mij de ouderwetsche voorstelling — op eenige mieren, die boven op een steen staan van een uitgebreiden hoop groote brokken puin, dáár een paar jaren te voren neêrgeworpen, en waarop nu overal gras en verschillende kruiden opgeschoten zijn.

Dat is eene dwaze vergelijking, zegt ge, en ik zeg het ook. De oudste onzer beide Duitsche gezellinnen, die nevens mij staat, en aan wie ik die debiteer, geeft me met dat al, met eene stem, waar gevoel uit spreekt, ten antwoord: „Ach ja! so ist es“.

Hier zien we duidelijk, dat de Noordelijke helft van de helling van dezen berg voornamelijk met Sparren begroeid is, terwijl aan de tegenovergestelde zijde zich een prachtig Beukenbosch uitstrekt, waar echter hier en daar een enkele Sparreboom zijn donkeren kop boven uitsteekt, als wilden deze te kennen geven dat ze ook dáár niet onvoorwaardelijk afstand van het terrein gedaan hebben. Het Beukenwoud is bovendien nabij den top omvat door eene tamelijk breede lijst van deze groenblijvende boomen, die ook hier overal het heerschend element der vegetatie zijn.

De restauratie, de ook tot logies ingerigt is — we wierpen, den trap van 't belvédère afkomende, ter loops een blik in

een paar openstaande en vacante logeerkamers, die veel op gevangeniszellen geleken; mogelijk zijn er ook betere — is groot genoeg, maar kan, wat net- en zindelijkheid betreft, kwalijk met die van den *Kuhstall* vergeleken worden. Intusschen zien we daar thans zoo naauw niet naar, en aangezien zoowel het middaguur als onze maag ons noopt hier een poosje te verwijlen, bestellen we wat koffij met brood en vleesch, en doorbladeren, in afwachting daarvan, het „Fremdenbuch,“ waarin we ook hier bij afwisseling stof tot scherts, en aanleiding vinden om verschillende geroelsuitingen met elkaâr te vergelijken. Ook geestig of gebrekig geteekende potloodschetsen, somtijds karikaturen, ja zelfs muziek, treffen we daarin aan, terwijl ook hier allerlei talen, zoo doode als levende, door elkaâr gehaspeld zijn.

In deze bergrestauraties worden we steeds onthaald op zwaar, bruin en daarbij oudbakken brood, met mager en droog vleesch; de hoeveelheid, die elk daarvan voor zijne portie krijgt, is meer dan voldoende om er een geheelen dag op te teren; toch laten wij, de dames niet uitgezonderd, het ons goed smaken, want aan eetlust ontbreekt het ons niet en aan wat attisch zout evenmin; dáárvoor toch zorgt onze Silezische student bij voortdoring, want, kunnen zijne invallen misschien niet altijd den toets der degelijkheid doorstaan, ze zijn toch meestal geestig of ten minste aardig en daarbij zeer gepast; trouwens ieder draagt hiertoe op zijne beurt wat bij, zoodat we in eene zeer vrolijke stemming verkeeren en een uur om is vóór dat we daar erg in hebben.

Het is nu één uur en dus tijd om op te breken en onzen weg te vervolgen naar den *Prebischtor*. — Ik ben werkelijk

zeer nieuwsgierig of dat punt den hoogen roep die ervan uitgaat zal regtvaardigen, en of die rots werkelijk zóó fraai is als men mij onderweg reeds zoo dikwerf verteld heeft.

De weg van den *Winterberg* gaat, niet zeer steil afdalende, door een tamelijk licht Beukenbosch, en het kan niet anders dan onze opmerkzaamheid treffen, welke geheel andere gewaarwordingen men ondervindt, wandelend onder deze loofboomen, dan wanneer men een Sparrenbosch doortrekt.

Terwijl in het laatste geval de opeengedrongene takken, alle dicht met stijve, priemvormige en donkergroene bladeren bezet, op vele plaatsen aan geen enkelen zonnestraal gelegenheid geven om tot den grond door te dringen. en de standvastig regelmatige takverdeeling aan die kaarsregte stammen niet de minste afwisseling geeft, waardoor het geheel op den duur een eentoonigen, somberen en tot ernst stemmenden indruk maakt, waait ons in het loofbosch, niet alleen door de gestadige afwisseling, maar ook door de levendiger vormen, de verscheidenheid van tinten en kleuren, een gevoel van opgewektheid tegen.

Starrer, finstrer Tannenwald
Auf des Berges Gipfel,
Einsam, ohne Sang und Klang
Ragen deine Wipfel.

Mit den Wolken sprichst du nur,
Met den trüben, düstern,
Nur der Sturm erweckt dein Herz,
Nicht der Liebe Flüstern.

O wie heiter, frisch und frei,
Zwischen Licht und Schatten,
Wandl' ich hier im Buchenhain,
Ueber Blumenmatten.

Alles klingt und singt um mich,
 Leiht der Seele Flügel;
 Ruh und Frieden haucht der Wald
 Ueber Thal und Hügel ¹⁾

Ook hier, al bevinden we ons op het gebergte, ondervinden wij dat. Wèl is ook hier het bladerendak, hoog boven ons uitgestrekt, meest overal digt, maar nergens zijn de takken en bladeren zoozeer opeengedrongen, dat niet, zoodra de wind de kruinen der boomen slechts eenigermate in beweging brengt, de zonnestralen zich steelsgewijs daardoor een weg zouden kunnen banen, waardoor allerlei helder lichte, grillige figuren op den grond geteekend worden, die huppelen en dansen; die verdwijnen om onmiddellijk onder een anderen vorm weêr te verschijnen, en dat met des te meer levendigheid, naarmate er meer beweging heerscht in de kruinen der boomen.

Een Dennen-, een Sparrenbosch is schoon, van het laatste inzonderheid konden we ons hier meer dan eens overtuigen; daar ruischt als 't ware tusschen die eenvormige stammen een geluid, zamenvloeiende tot klanken, die sommige snaren van ons gemoed op eene zonderlinge, toch niet pijnlijke wijze doen trillen; maar het geheimzinnig ritselen, het fluisteren der bladeren in een niet te heftig bewogen Beukenbosch, het weêrspiegelen der zonnestralen op hunne glimmende oppervlakte, de gladde, gave stammen, die, bij eene sterk in 't oog springende onderlinge overeenkomst, toch zooveel afwisseling opleveren, hier in dikte, dáár in rigting, ginds in de wijze, waarop verschillende Korstmossen

¹⁾ C. E. Koblhauer.

zich in fantastische omtrekken daartegen ontwikkelden; de grootere verscheidenheid van kruidachtige planten, die zich op de lichtere plekken ontwikkelden, dat alles, en meer nog dan dat, maakt, zelfs zonder dat we daar bepaald op letten, een geheel anderen, een veel vrolijker indruk. Ook hier, tusschen die stammen, ruischt een geluid, dat zich in klanken oplost, maar 't zijn huppelende noten, als de zonnige plekjes op den grond, die zonneschijn wekken ook in ons binnenste, zelfs al mogt het daar anders gewoonlijk niet zeer zonnig zijn. —

Het Beukenbosch verlaten hebbende, komen wij op eene uitgestrekte, slechts met laag kreupelhout bezette vlakte, naar ik meen voor eenige jaren door een boschbrand ontstaan, tot de weg ons weder door een Sparrenbosch voert, uit boomen van middelbare grootte bestaande. Terwijl we, over verschillende onderwerpen pratende, het pad vervolgen, wijl het uitzigt hier aan beide zijden door het digte geboomte belet is, en we onder de hand met onzen blik zoo diep mogelijk daartusschen dringen, om te zien of daar welligt ook iets op te merken valt, doet een onzer de vraag: wat toch wel de oorzaak mag geweest zijn van het ontstaan dier talrijke heuveltjes, alle met mos of spichtig gras begroeid, die hier overal zóó menigvuldig tusschen de boomen verspreid voorkomen, dat ze niet missen kunnen de opmerkzaamheid te trekken, wijl ze kennelijk iets anders zijn dan bloote oneffenheden van den bodem, door uitstekende rotspunten veroorzaakt.

We dringen daarom een twintigtal schreden tusschen de digt opeenstaande, meerendeels nog tot nabij den grond van takken voorziene boomen door, ten einde dit zoo mogelijk

weten te komen; immers, is de nieuwsgierigheid eenmaal opgewekt — en we hebben dames in ons gezelschap, terwijl die vraag juist door eene van deze gedaan werd — dan wordt ze, inzonderheid wanneer de voorwerpen, die er aanleiding toe gaven, voortdurend in 't oog loopen, daardoor zóózeer geprikkeld, dat men niet rust voordat ze voldaan is. Bovendien ben ik reeds vooraf zoo goed als overtuigd, dat we hier uitnemende voorbeelden zullen ontmoeten ten bewijze en ter toelichting van iets wat ik straks reeds verteld heb.

Nu we een van die heuveltjes bereikt hebben, verwijderen we het mos en gras, dat zeer gemakkelijk gaat, daar het laagje aarde, waarin deze planten groeijen, zeer los is, en wat ik vermoedde blijkt waar te zijn; we zien hier namelijk, nog duidelijk genoeg om allen twijfel daaraan weg te nemen, de overblijfsels vóór ons van den voet eens zwaren booms, maar reeds zoodanig verteerd, dat het geheel in weinige minuten totaal onherkenbaar te maken zou zijn. 't Is een humusheuvel geworden, maar waarvan de binnenste deelen nog genoeg zamenhangen, om er het oude hout, den verganen stam, in te herkennen.

We bevinden ons dus hier te midden der talrijke overblijfselen van een zwaar bosch, waarvan de stammen geveld en verwijderd zijn geworden, terwijl, gelijk we straks zagen, de opruiming van het onderste gedeelte dier stammen aan den tijd overgelaten werd. Hoe goed deze zich van zijne taak weet te kwijten, waar het de vernieling der voorwerpen van menschelijke kunst en vlijt betreft, weten we uit ervaring. Nog sneller echter gaat hij te werk met de sloping der lichamen van levende schepselen, zoodra deze door het leven verlaten worden. Die zware houtblokken zijn reeds

zoo goed als verdwenen, en alleen voor diegenen nog herkenbaar voor wat ze geweest zijn, die met het werken der verschillende natuurkrachten niet geheel onbekend zijn. Men kan ze zelfs niet meer bij een geraamte, bij een min of meer zamenhangend scelet vergelijken, maar slechts bij een hoopje poreuse en grootendeels verteerde overblijfselen daarvan, die hunne afkomst echter nog onmiskenbaar verraden.

En toch kan het nog niet zoo heel lang geleden zijn dat die boomen, waartoe ze behoorden, hunne magtige stammen hoog in de lucht verhieven en een beeld waren van grootheid en kracht; slechts weinige tientallen van jaren kunnen er verstreken zijn, sinds de bijl des houthakkers ze velde; hiervan leveren de nog betrekkelijk jonge boomen, die hier thans vegeteeren, voldoende bewijzen. Zaagde men daarvan een af, en telde men de geregeld concentrisch om elkander sluitende houtlagen — gewoonlijk en teregt jaarringen genoemd, daar ze met wisse juistheid het getal levensjaren van den boom verraden — dan kon men met zekerheid den ouderdom van die thans levende boomen bepalen, en tevens te weten komen hoe lang de tijd gewerkt heeft om die voetstukken te doen verdwijnen; immers het lijdt geen twijfel dat die Sparren daar voor den dag gekomen zijn, onmiddellijk of althans zeer spoedig nadat de zware boomen er verdwenen; en zeker zou dat jarental veel geringer zijn dan men, den voet van een pas omgehouden boom ziende staan, vermoeden zou dat daartoe noodig was. —

Bij afwisseling is het een weinig verder de levende, de organische, of de levenlooze, de anorganische schepping, die ons in opgetogenheid brengt. Zoo komen we op eene plek waar, aan de linkerzijde van den weg, eene opening in het

geboomte ons een blik gunt in eene rotskom van zoodanige diepte, dat we duizelig van den met eene houten balustrade voorzienen rand terugtreden, om ons eenige oogenblikken op eene dicht daarbij geplaatste bank neder te zetten, van waar we, al is 't dan ook niet loodregt naar beneden, toch op ons gemak in de diepte kunnen nederzien.

Ik noemde die afgrond eene rotskom en bezigde geloof ik daartoe het juiste woord. 't Is eene diepe en wijde holte in het gesteente; de wanden, de bodem, álles is steen; tegen gene en op deze zien we een groot aantal vrij zware boomen meestal over en door elkander liggen. Een wervelwind had, volgens de mededeeling van den ons vergezellenden gids, die stammen in een oogwenk doormidden, of bij den grond afgebroken, en een aantal houthakkers is thans bezig ze klein te maken voor brandhout, daar het wel niet onmogelijk, maar toch veel moeilijker en te kostbaar zou zijn, om ze in hun geheel uit de diepte eerst naar boven en daarna weêr naar beneden in het dal te vervoeren. Van de plek waar wij ons thans bevinden gezien, gelijken die houthakkers op groepjes spelende kinderen.

Bij herhaling sta ik op om mij naar de balustrade te begeven en daarover heen in de diepte te staren, terwijl de oude heer niet nalaten kan dan steeds de slippen van mijn jas vast te houden. Op mijne vraag waarom hij dat toch doet, daar de leuning sterk genoeg schijnt, antwoordt hij: „'t Is in elk geval hout, en als gij er niet tegen leunt, zult gij er ook niet meê naar beneden gaan. Bovendien,“ voegt hij er glimlagchend bij, „gij vergeet dat ik arts en nog wel homæopatisch arts ben, en dat het den geneesheer past om, waar de omstandigheden hem daartoe in de

mogelijkheid stellen, indisposities te voorkomen. In zeker opzicht ben ik dus hier in mijne kwaliteit.»

Ik moet lagchen vooral om den doctoralen ernst waarmee hij dit zegt; de anderen lagchen ook, de gids, die anders vrij stemmig is, niet uitgezonderd.

En toch is onze gemoedsstemming hier niet wat men vrolijk zou moeten noemen. Het tooneel daar vóór of liever diep onder en tegenover ons is te aangrijpend, te verpletterend, als ik 't zoo noemen mag; dit laatste woord toch maalt ons hier gestadig door 't hoofd.

Op onze vraag aan den gids of men in deze streken ook veel van ongelukken hoort, is 't antwoord: „Neén, slechts zeldzaam, ofschoon het, de roekeloosheid van sommige toeristen, inzonderheid Engelschen, in aanmerking genomen, werkelijk te verwonderen is, dat men ze zich niet meer berokkent. Zoo waren er” — aldus vervolgt hij — „hier verleden jaar een paar, die zeiden niet eerder te willen vertrekken dan nadat ze een onweder tusschen deze rotsen bijgewoond hadden. Ze vertoefden daarom dan ook zoolang hier tot er een zware donderbui losbarstte en begaven zich toen, niettegenstaande herhaalde waarschuwing, in eene daartoe vooraf uitgekozene rotskloof. Terwijl ze zich daar bevonden, deed een zware donderslag alles om hen heen trillen en beven; een rotsstuk van verbazende zwaarte brak van de massa af en stortte, op zeer geringen afstand van de plek waar zij stonden, in de diepte neder.

„Een ander Engelschman had eenige jaren geleden de aardigheid van op de balustrade van den *Prebischthor* te klimmen en daaroverheen te wandelen. Wanneer we straks dáár zijn zult ge begrijpen wat dit zeggen wil. Hij kwam

er goed af, maar, in plaats van, wat hij verwachtte, bewonderd en toegejuicht te worden, keerde ieder die 't gezien had hem den rug toe; immers" — aldus besluit de gids, en die opmerking is juist zoo kwaad niet — "een leven dat zoo roekeloos op het spel gezet wordt, moet zeker niet veel waard zijn en hij aan wien 't behoort nog veel minder." —

Voortdurend op het gebergte blijvende, vervolgen we onzen weg bij afwisseling tusschen welig groeiende Sparren of over en tusschen onregelmatige, naakte rotsstukken, die tegen en over elkaâr liggen, terwijl de voegen en spleten gedeeltelijk met eene zandige massa, van den verweerden steen afkomstig en door den regen daarin gespoeld, gevuld zijn. Ook het voetpad is grootendeels daarmede bedekt, en draagt op die plaatsen, waar de steen onbedekt ligt, de duidelijke sporen van afspoeling door den regen van den vorigen nacht. Nergens nog viel ons zoo duidelijk die afslijting van het gesteente en de geleidelijke wegvoering van het afgesletene gedeelte naar de dalen, waarmede het regenwater zich belast, in het oog als op dit, ook in andere opzichten, interessante gedeelte van onzen weg.

Ongeveer een uur nadat we den *grooten Winterberg* verlieten en een half uur vóór den *Prebischthor*, verlaten we het koninkrijk Saksen, daar de door twee aan het pad geplaatste steenen aangeduide grens hier over 't gebergte loopt, en zetten we alzoo den eersten voetstap in Bohemen; tegen half drie bereiken we den *Prebischthor* of Prebisch-poort, naar men wil aldus genoemd, omdat een zeker kluizenaar, PREBISCH geheeten, in de nabijheid van deze rotsopening eertijds eene schuilplaats tegen vervolging gezocht heeft.

Wat den vorm betreft heeft deze opening eenige overeen-

komst met den *Kuhstal*, in zoo verre namelijk als het mede eene natuurlijke, aan beide zijden opene holte is, maar die toch overigens zeer daarvan verschilt, onder anderen ook hierin, dat de opening van den *Prebischthor* grooter is en zich in eene in een dal vooruitspringende, loodregte, 1370 voet hooge rots bevindt, op welken vooruitspringenden top wij, aangezien wij steeds, afwisselend een weinig afdalend en weêr opklimmend, op het gebergte bleven, ons onmiddellijk bij onze aankomst bevinden en dien, hoewel niet zonder eenige aarzeling, betreden.

De *Prebischthor* levert inderdaad een hoogst belangwekkend natuurverschijnsel. Een vooruitstekend rotspunt is van boven door middel van een niet zeer breed, ongeveer tien voet dikken steen, in den vorm eener brug, verbonden met eene steilregte rotsmassa, van niet zeer grooten omvang en die eigenlijk van boven iets breeder is dan van onderen. Wat lager vormen beide rotsmassa's weder een gesloten geheel, zoodat tusschen die zoogenaamde brug en het benedenste verbondene gedeelte eene opening, in den vorm van een groot gat, onaangevuld is. Die deksteen is niet breed, maar van eene houten leuning voorzien, en, daar dit ook het geval is met de kruin van de uit het dal oprijzende rots, kunnen we ons zonder gevaar daarop begeven. We gaan dus die natuurlijke brug over en bevinden ons nu op de uiterste punt van die enorme steenzuil, welke we zonder dien verbindingssteen, die, hoewel beide rotsspitsen eenigzins naar elkander hellen, zoodat de opening van boven veel nauwer is dan van onderen, toch nog eene lengte van 48 voet heeft, onmogelijk zouden kunnen bereiken. We wagen ons even aan den rand, nabij de leuning, ten einde daaroverheen in de

diepte te zien, en eene gewaarwording overmeestert ons alsof we onvermijdelijk met dat rotsgevaarte in de diepte moesten storten.

Onuitsprekelijk schoon is het uitzigt vóór en achter en niet het minst beneden ons. Lang echter verwijlen we hier niet, want we zijn te zeer verlangend om deze zonderlinge en in de hoogste mate indrukwekkende rotsformatie terzijde en iets lager te zien.

We merken thans ter regterzijde een pad op, dat met onregelmatige, in de rots uitgehouwen en hier en daar uitgesleten trappen, af en op, naar een ander, nog iets hooger, mede ver in het dal vooruitspringend rotspunt geleidt. Ook dit smalle pad, hier en daar over rotsbrokken loopende, is overal van leuningën voorzien; toch doet hij, die ligt duizelig wordt, best met liefst maar vóór zich uit, en niet over die leuning naar beneden te zien.

Als we dit punt bereikt hebben, blijkt ons dat niet alleen het uitzigt daar nòg ruimer is, maar, waar het ons vooral op aankomt, we staan nu névens den *Prebischthor*, slechts op een kleinen afstand daarvan verwijderd, bovendien nog iets hooger en door eene ontzettende diepte daarvan gescheiden, zoodat we van hier de meest gewenschte gelegenheid hebben om dit rotsgevaarte in zijn geheel te kunnen zien, zonder dat iets ons daarin belemmert. Dit wordt, zoo als ons thans blijkt, door sommigen verzuimd, die wel op en in den *Prebischthor* geweest zijn, en meenen er alles van gezien te hebben, maar toch juist het voornaamste, de rots in haar geheel en op een kleinen afstand niet zien, en zich alzoo daarvan onmogelijk een volkomen juist begrip kunnen vormen.

Wat voor een vreemd gevoel is het, dat zich hier zoodanig van onze ziel meester maakt, dat ons geheele lichaam van eene zenuwachtige aandoening trilt? Wat is het, dat die traan te voorschijn roept, die in het oog van eene onzer metgezellinnen blinkt, zonder dat ze er zelfs aan denkt die te verbergen? Wat is het dat ons als ketent aan deze plek; wat, dat ons ongevoelig maakt voor honger en dorst, wind en zonneschijn, ja, voor gezondheid en leven, terwijl de blik onafgewend gevestigd blijft op dat natuurwonder daar vóór ons? Wat eindelijk dat een diepe zucht ontlokt aan de beklemde borst, als we er, na veel aarzelens, toe besluiten om deze plek te verlaten?

Van al het schoone, dat ik in mijn leven zag, producten van kunst of voortbrengselen der natuur, was er niets dat een indruk op mij maakte, die vergeleken kan worden met het gevoel, dat mij hier overmeestert. Eene bonte mengeling van denkbeelden woelt mij als in een droom door het hoofd, terwijl ik mij zelven niet genoeg meester ben om ze te ordenen en tot een geregeld geheel te brengen. Eéne gewaarwording drijft echter daarbij kennelijk steeds boven en is gewis ook oorzaak, dat alle andere, die zich op hare beurt willen doen gelden, niet regt duidelijk voor den dag komen. 't Is niet die van angst of vrees; 't is geene blijdschap of uitgelatenheid; 't is ook niet dat onbestemde, aan heimwee grenzende gevoel, dat zich bij zulke gelegenheden, op plaatsen, die we voor de eerste en welligt tevens voor de laatste maal bezoeken, wel eens aan ons opdringt; maar 't is eene gewaarwording van eerbied, van diep ontzag; 't is — ja, nu ben ik er geloof ik, en ik waag het het uit te spreken, op risico dat men mij eene deugd volgens dezen,

eene bekrompenheid volgens anderen zal toekennen, die mij niet eigen is — 't is een klankeloos Hallelujah!... 't is een hymne zonder woorden!

Volkomen waar acht ik het dan ook, wat een Duitsch geoloog, van den *Prebischthor* sprekende, zegt: „Al de afbeeldingen en voorstellingen, welke men van dit grootsch verschijnsel heeft pogen te maken, laten veel te wenschen over ¹⁾.”

Dit hooge punt verlaten hebbende, dalen we langs een trap een eindweegs af, en komen zoo aan het „Wirthshaus”, eene zeer goede restauratie, mede tot nachtverblijf ingerigt.

Dit huis hangt letterlijk tegen het gebergte aan, op gelijke hoogte met het benedengedeelte, de bodem dus, van de Prebischpoort ²⁾, terwijl die opening zelf met stoelen en tafeltjes bezet is, waar men, als 't wat minder winderig is dan op dit oogenblik, eene rustplaats heeft, gelijk men er moeilijk elders eene vinden zal. Midden in die poort staat, zonderling genoeg, een Sparreboom, die echter, daar zijn top genoegzaam aan het overwelfsel reikt, en een boom

¹⁾ K. C. von Leonhard, *Geologie of natuurlijke geschiedenis der aarde*, uit het Hoogduitsch door Dr. E. M. Beima, III, bl. 308. Het plaatje tegenover den titel, zeer getrouw naar een photogram op steen geteekend, levert daarvan op nieuw het bewijs. Het kan den lezer eenig begrip er van geven — meer niet.

²⁾ Ik merkte reeds op, dat die opening zich op verre na niet uitstrekt tot den voet, maar dat beide rotsen dáár zamenhangen. Het is eigenlijk niets anders dan — hoe groot ook — slechts een betrekkelijk klein gat in het bovenste gedeelte daarvan, alsof er een stuk tusschen uitgevallen is. Trouwens daargelaten of zulks nu op éénmaal geschied is, is het toch wel, gelijk uit de volgende mededeelingen betreffende het ontstaan dier rotsen blijken zal, aan geen twijfel onderhevig of die opening zal vroeger gevuld geweest zijn.

niets minder verdragen kan dan gebrek aan lucht van boven, wel niet lang meer leven zal; eene voorspelling, die niet gewaagd is, daar hij er reeds ziekelijk uitziet. Om de merkwaardigheid laat men hem er staan, zoolang hij wil blijven leven.

In de tamelijk ruime zaal vinden we de tafel gedekt; men verbeidde er de gasten en we hebben dus maar aan te zitten en te bestellen wat we verlangen, dat ons spoedig gebragt wordt. Het eten: soep, aardappelen, vleesch en een paar groenten, is zeer goed; de Tokayer delicioes, de eetlust niet minder opgewekt dan onze stemming en, summa summarum, de rekening niet hoog. Wanneer we bedenken met hoeveel moeite die menschen hunne verschillende benoedigdheden hierheen moeten brengen, en op meer andere plaatselijke omstandigheden letten, dan zouden we er hoe genaamd niet over kunnen klagen als men ons het dubbele liet betalen; maar, ik heb het reeds meermalen gezegd, over afzetterij behoeft men zich hier nergens in de restauraties te beklagen, en de menschen zijn er vriendelijk en voorkomend bovendien.

Hij die deze streken bezoekt, verzuime vooral niet er den landwijn te drinken. Moeijelijk toch zal men dien elders zoo goed en gewis nergens goedkooper krijgen.

Terwijl we aan tafel zitten hebben we door de ramen het gezicht op de rotsopening, de eigenlijke *Prebischthor*, benevens op dát gedeelte der rots, hetwelk ver in het dal vooruitspringt, en voor de honderdste maal, maar hier inzonderheid, trekt de hoogst eigenaardige vorm der rotsen in deze streken onze opmerkzaamheid, terwijl het ons evenmin ontging hoe ze steeds in twee rigtingen, namelijk horizon-

taal en vertikaal, een aantal wijde spleten en kloven vertoouen; welke spleten, ook geheel onafhankelijk van het indringen der wortels en dus ook dáár waar geen boomen groeijen, blijkbaar aanleiding kunnen en moeten geven tot bergstor-tingen, en alzoo tot wijziging dezer rotsvormen.

Daar die kloven en spleten hier zeer sterk in 't oog loopen, geeft dit ons gereede aanleiding om, met eene der zonderlingste dezer rotsformaties vóór ons, daar we hier toch na den eten nog wel een poosje willen en kunnen uitrusten, en terwijl we nog eene nieuwe flesch laten aanrukken, wat over de natuur van dit gesteente te keuvelen.

Welke soort van steen is het toch, waaruit al de rotsen hier bestaan, hoe is die ontstaan en vooral, wat mag aanleiding gegeven hebben tot die eindelooze verscheidenheid in hare gedaante, die veelal grilliger is, dan de sterkste verbeelding zich die zou kunnen voorstellen?

Deze vraag rigt de een tot den ander en niemand, die eenige opmerkzaamheid over heeft voor de hem omringende natuur, kan deze streken bezoeken zonder dat zijne nieuwsgierigheid in dit opzigt gestadig voedsel vindt. Alleen de geologen kunnen hier een voldoende antwoord geven.

Ziehier in 't kort wat zij dienaangaande meededeelen¹⁾.

¹⁾ Ik veronderstel dat het den lezer, inzonderheid hem, die vroeger of later hierheen denkt te gaan, niet onwelkom zal zijn daaromtrent het een en ander te vernemen, wat echter uit den aard der zaak hier slechts zeer beknopt, doch, zoo ik hoop, duidelijk genoeg kan besproken worden. 't Zal toch vermoedelijk velen gaan, gelijk 't ons ge-gaan is toen we daar waren: onbekendheid namelijk met de natuur en de samenstelling van dat gesteente was oorzaak dat ons herhaaldelijk

Het gesteente, waaruit de rotsen in de Sächsisch-Böhmische Schweiz gevormd zijn, bestaat, behoudens zeer enkele uitzonderingen, waar, zooals op den *grooten Winterberg*, basalt aangetroffen wordt, uit Zandsteen.

Wat nu zandsteen is, blijkt reeds genoegzaam uit het woord zelf; het is oorspronkelijk zand, waarvan de korreltjes zaâmverbonden zijn, en alzoo steen hebben doen ontstaan.

— Maar zou die harde steen werkelijk uit niets dan uit zand

vragen op de lippen zweefden, die we niet wisten te beantwoorden. Willen nu sommigen over die onwetendheid de schouders ophalen, ik kan 't niet helpen; 't was toch zoo. Toen ik, onmiddellijk na mijne tehuiskomst, daarover met een erkend deskundige, Dr. E. M. Beima, conservator der geologische en palaeontologische verzameling aan 's Rijks Museum voor natuurlijke historie alhier, die ook deze bergstreken bereisd heeft, en zich blijkbaar zelfs de plaatselijke toestanden nog zeer goed herinnerde, sprak, en deze mij met voorwerpen in het Museum zijne welwillende inlichtingen nog aanschouwelijker maakte, en nadat ik mij bovendien door eigen studie nog wat meer op de hoogte van het een en ander had gesteld, werd mij niet alleen duidelijk, wat mij op de plaats zelve onverklaarbaar scheen, maar begreep ik tevens, dat ik er nog *heel wat meer zou hebben kunnen opmerken en derhalve ook veel meer genot had kunnen smaken*, wanneer ik mij vooraf aan de natuurlijke gesteldheid van het land had laten gelegen liggen, en begonnen was met datgene waarmede ik nu eindigde; wat mij echter toen, door andere drukke bemoeijingen, met het hoofddoel mijner reis in verband staande, onmogelijk was.

Ik voeg hier, ter geruststelling van hen, die — misschien niet ten onregte — aan mijne geologische opmerkingen niet veel gezag zouden durven toekennen, bij, dat Dr. Beima de welwillendheid heeft gehad dit gedeelte, vóór het afgedrukt werd, door te zien, en het hier medegedeelde dus als door een wetenschappelijk deskundige gesanctionneerd kan beschouwd worden.

bestaan? Ziedaar iets wat zich moeilijk laat gelooven; zand toch, dat zoo korrelig is en zoo los, kan onmogelijk in eene stevig zaamenhangende, harde massa veranderen, zonder dat daar nog iets anders bijkomt. —

— Werkelijk schijnt dit onmogelijk, maar daarom is het toch niet minder waar. 't Kan wel degelijk gebeuren, wanneer het zand gedurende zeer langen tijd aan eene verbaazende drukking blootgesteld is, dat de korreltjes zoodanig aan elkander vast gaan zitten, met de uiterst fijne, d. i. onzichtbare oneffenheden in elkaâr grijpen, zoodat de massa ten laatste in steen overgaat; zulk een steen is zuivere zandsteen.

Dit is b. v. het geval met den zoogenoemden Bentheimersteen, die hier te lande veel voor bouwwerken gebruikt wordt en die toch inderdaad hard genoeg is. Men behoeft echter slechts een zeer klein stukje met den nagel er af te schrappen en het zal blijken, dat men dit tusschen de vingers tot een, zoowel om de witheid als om de fijnheid der korrels, op meel gelijkend poeder wrijven kan. Die zandkorreltjes zijn dus uiterst klein en daarbij niet zuiver afgerond, maar min of meer ongelijk van oppervlakte, wat natuurlijk alleen bij voldoende vergrooting blijken kan.

Zijn ze echter wat grooter, hoewel toch altijd nog wat wij zeer fijn noemen, dan zijn ze tevens meer afgerond, en gaat die onderlinge zamenhang dus niet zoo gemakkelijk. Meestal zijn er dan ook andere zelfstandigheden mede vereenigd, die als bindmiddel gediend hebben, en welke men in grootere of kleinere hoeveelheid in den zandsteen aantreft. Hiervan moet dan ook het natuurlijk gevolg zijn, dat de daaruit gevormde steen, hoewel het zand het hoofd-

bestanddeel ervan blijft, verschillende hoedanigheden, zoo-
wel wat kleur als vastheid en ook wat het aan lucht en
water weêrstand biedend vermogen betreft, bezit, zoodat
men verschillende soorten van zandsteen, die in onderschei-
dene landen de overhand hebben, onderscheidt.

We bepalen ons echter hier alleen tot die, welke in de
streken waarin wij ons thans bevinden de heerschende is.

Deze wordt geologisch als *Quader-zandsteen* onder-
scheiden en aldus genoemd, wijl hij, door zijne natuurlijke
splitsing, ligt in quaders of vierkante blokken valt. Hij is
genoegzaam alleen uit kwartskorreltjes zamengesteld, waaruit
ook ons duinzand bestaat, die meestal afgerond en ongeveer
zoo groot zijn als papaverzaad; minder algemeen bereiken
ze de grootte van eene erwt. Die kwartskorreltjes grijpen
somwijlen zonder eenig bindmiddel in elkander, wanneer het
schijnt als waren ze alleen door drukking zamen vereenigd,
of wel men bespeurt een thoning (kleiachtig), zeldzamer
een kalkachtig of ook een ijzerachtig bindmiddel, welk
laatste inzonderheid aan den steen eene eigenaardige kleur
geeft. Spaarzame schubben en blaadjes van zilverwit mica
behooren bij den Duitschen Quader-Zandsteen tot de weinige
bijmengingen. ¹⁾

De Zandsteen behoort tot de zoogenoemde neptunische
vormingen; dat zijn namelijk die, welke door bezinking
uit het water zijn ontstaan. Het hoofdbestanddeel van dezen
steen — het zand, of de fijne kwartskorreltjes — werd dus
door water hierheen gevoerd. Op zijne beurt kan dit wel
weêr niets anders geweest zijn dan het afslijtsel, door

¹⁾ Leonhard, t. a. p., bl. 301.

verwering van andere rotssoorten; herinner u slechts wat we straks op het gebergte zoo duidelijk zagen; wilden we echter dergelijke retrospectieve beschouwingen vervolgen, dan zou er geen eind aan komen, of liever: we kwamen tot geen begin, en dat moet er toch eenmaal geweest zijn; een moment namelijk waarop de stof zelf door scheikundige verbinding of hoe ook ontstaan is.

Zooveel intusschen is zeker dat dit zand, die kleine kwartskorrels, hier eenmaal uit het water bezonken is; en dat de massa daarvan nog al aanzienlijk moet geweest zijn, blijkt hieruit, dat die laag, zoo zamengeperst als men dien steen thans kent, somstijds eene belangrijke dikte bezit.

In sommige deelen van Bohemen, zegt Leonhard ¹⁾, verkrijgt die formatie, met het daarover liggende Pläner-kalksteen, tot hoogten van 2800 voet boven de oppervlakte der zee opstijgende, eene dikte van 1500 voet; in het dal van de Elbe, bij Dresden, reikt de Quader-zandsteen, zooals door boringen is aangetoond geworden, tot eene diepte van 240 voet beneden het waterpas der zee.

Dat derhalve dit zand, inzonderheid dat hetwelk door gesta dig daarop voortgaande bezinking diep te liggen kwam, aan eene steeds toenemende en eindelijk aan eene verbazende drukking onderhevig was, valt gemakkelijk te begrijpen, terwijl aan den anderen kant de korreltjes door een of ander der genoemde bindmiddelen vereenigd werden. Waar die drukking minder was, werd de vereeniging ook minder vast, gelijk o. a. blijkt in Bentheim, waar, volgens de mededeeling van Dr. Beima, de bovenste laag dikwijls zóó los is, dat men het zand

) t. a. pl. bl. 313.

met eene spade wegsteken kan, terwijl het dieper allengs vaster wordt en zich ten laatste in den vorm van harden steen voordoet.

Dat het intusschen ook plaatselijk, vooral waar zulk een bindmiddel ontbrak, aan die vereeniging weêrstand bood, blijkt hieruit, dat men, te midden der lagen van het vaste gesteente, ook nesten los zand aantreft, 't welk men wegscheppen kan. Dit verschijnsel hebben we trouwens, hoewel dan ook niet op groote schaal, hier en daar zelf reeds opgemerkt; toen we b. v. gisteren van *de Brand* afdaalden, en daar eene rots aantroffen, waarvan blijkbaar nog maar kort geleden een groot stuk afgevallen was, zagen we, tusschen de lagen van vasten en harden steen, enkele holten, alleen met los zand gevuld, en waar we zonder de minste moeite onzen stok tot den knop toe konden insteken. Toen begrepen we nog niet goed hoe dat met elkaâr in verband zat; nu is het ons duidelijk.

Met het oog op het voorgaande stuiten we hier echter op een ander raadsel.

Wanneer dat zand werkelijk hier eenmaal uit het water bezonken, en door zamenpersing en verbinding in eene vaste massa overgegaan is, vanwaar dan die hoogten en laagten, die steile zuil- en kegelvormige, in één woord, al die grillig gevormde rotsen, die hooge bergen en die diepe dalen? Immers een bezinksel spreidt zich gelijkmatig over den bodem uit, of vult, wanneer die ongelijk is, allereerst de holten en gaten, en geeft alzoo ten laatste aanleiding tot eene gelijke oppervlakte. Deze streek is echter alles wat ge wilt: schoon, prachtig zelfs, grootsch en indrukwekkend op de meeste plaatsen, maar vlakten vindt men er alleen, en

dan nog maar spaarzaam, hier en daar in den vorm van min of meer uitgestrekte bergplateaux.

Werkelijk moet men ook wel aannemen dat deze zandmassa hier eenmaal vlak uitgespreid was, 't zij reeds in den vorm van steen, 't zij als een nog niet zaamverbonden bezinksel. Maar wanneer kan dat geweest zijn? — We weten dat de geologen, of eigenlijk de natuurkundigen in 't algemeen, een afschuw hebben van tijdsbepaling, daar het onbevooroordeeld onderzoek geleerd heeft dat, waar wij, gewone menschen, in de meening verkeeren dat b. v. een tiental eeuwen al mooi wat te beteekenen heeft, zulk een tijdsbestek, wanneer er sprake is van de vorming onzer aarde, in beteekenis ongeveer gelijk staat met even zoovele minuten. En wanneer we nu weten dat de zandsteen tot de zeer oude formatieën behoort, en daarbij in 't oog houden dat er in dien tijd, gelijk uit den toestand daarvan onwedersprekelijk blijkt, nog al wat gebeurd moet zijn met het omhulsel onzer planeet, 't welk men gewoonlijk de aardkorst noemt, dan komen we als van zelf tot het besluit, dat er verschillende oorzaken kunnen bestaan, die tot den eigenaardigen toestand, waarin die steen zich thans voordoet, aanleiding gegeven hebben.

Met genoegzame zekerheid kan men zeggen dat die oorzaken voornamelijk tweeërlei geweest zijn; de ééne waarvoor men in den toestand van den bodem op sommige plaatsen het bewijs vindt; de andere, die nog steeds voortduurt, en als onder onze oogen die verandering ten gevolge heeft.

De eerste bestaat in plaatselijke opheffingen van den bodem, de andere in verwering, het gevolg van den invloed die water en lucht op het gesteente uitoefenen; waarbij nog,

ofschoon voor een minder gedeelte, de tusschenkomst van den mensch mag in rekening gebragt worden, die, hier en daar, door het aanleggen en exploiteeren van steengroeven, op sommige plaatsen ook wel iets daartoe zal hebben bijgedragen.

Ik mag als bekend veronderstellen dat de aarde, wat hare oppervlakte betreft, in den loop der tijden aanzienlijke veranderingen heeft ondergaan, ja dat die, al springt dit op de meeste plaatsen niet zoozeer in het oog, nog gestadig en hier en daar zelfs op zichtbare wijze voortduren. Vuur en water, in de aarde en aan hare oppervlakte, zijn daarvan als de eigenlijke oorzaken te beschouwen.

Waar vroeger zee was staan thans groote steden en omgekeerd. Bergen sleten af of zonken in de diepte weg, het water vulde de daardoor ontstane holten aan en andere vroeger geïnuundeerde plekken liepen droog, of de bodem der zee rees plotseling of langzaam omhoog, en gebergten ontstonden, waar weleer vlak land, ja zelfs water was.

Bij zulke bergopheffingen, waarvan de geologen er vele met tamelijke zekerheid weten aan te wijzen,¹⁾ had niet altijd een langzaam en geleidelijk oprijzen van den bodem

¹⁾ Sommige natuurkundigen verklaren zich tegenstanders van de theorie — eigenlijk volgens veler meening geen theorie meer — der bergopheffingen, en beschouwen de dalen alleen als het gevolg van verzakkingen of inzakkingen. Ik denk er natuurlijk niet aan mij te vermeten om hier eene beslissende meening te uiten; blijkens het getuigenis der meeste geologen echter, mag men gerustelijk aannemen dat inzakkingen hier en opheffingen elders genoegzaam gelijken tred gehouden hebben.

plaats, maar somtijds moet dit plotseling en met veel krachtsontwikkeling in zijn werk zijn gegaan, zoodat veel oudere, *plutonische* formaties, die diep onder de jongere, *neptunische*, verborgen lagen, zich met geweld een uitweg baanden, en daar thans op sommige plaatsen boven uitsteken.

Waar dit laatste het geval is, schijnt dan ook allen twijfel omtrent het plaats gehad hebben van zulke natuurverschijnselen opgeheven te zijn. Graniet b. v. is eene veel oudere formatie dan zandsteen; welnu: „Bij Hohenstein, nabij Schandau, in Saksisch Zwitserland, is het werkelijk overhangen van het Graniet over het Quader-zandsteen zeer aanmerkelijk; de plutonische formatie springt op zijn minst 930 voet vooruit. Uit deze enkele plaats blijkt ten duidelijkste dat het Graniet hier niet vóór het Quader-zandsteen zijne tegenwoordige ligging verkregen heeft; dat wil zeggen: het zandige slijk, dat later tot Quader-zandsteen verhardde, is niet zoo maar in de groote uithollingen onder het Graniet ingespoeld geworden. De stelling van eene plaats gehad hebbende opheffing van het Graniet kan volstrekt niet van de hand gewezen worden; deze moet eerst naderhand over het Zandsteen gekomen zijn.“¹⁾

Laat zich nu hieruit zeer goed het bergachtig voorkomen eener landstreek verklaren, wijl de weleer gelijke zandlaag daardoor eene sterk golvende beweging kan verkregen hebben, zelfs met aanzienlijke hoogten en daaraan geëvenredigde diepten, het maakt ons daarom het ontstaan nog niet duidelijk van die meerendeels alleenstaande en zonderling gevormde rotsen, die inzonderheid de Sächsische Schweiz

¹⁾ v. Leonhard, t. a. pl. bladz. 345.

zoo schoon en, ook uit een natuurkundig oogpunt, zoo merkwaardig maken.

De voornaamste oorzaak daarvan ligt in de natuur van dit gesteente zelf, en is voorts niet in de aarde, maar daarbuiten te zoeken, in de uitwerking namelijk van atmosferische krachten, die inzonderheid op dit gesteente zoo veel vat hebben; in verwerking namelijk.

Dit laatste te begrijpen en het dus ook zonder de minste aarzeling te gelooven, valt ons inderdaad, vooral op de plaats, waar wij ons thans bevinden, niet moeilijk.

Wanneer we slechts even een blik werpen op den *Prebischthor*, en inzonderheid op de, door dien deksteen of die brug of hoe men 't noemen wil, met het gebergte verbondene, in het dal vooruitspringende, en daaruit loodregt oprijzende rotsmassa, dan valt ons het karakter, waardoor zich de Quader-zandsteen vooral kenmerkt, zeer duidelijk in het oog. Daarin toch zien we een groot aantal wijdere en nauwere overlansche en dwarse spleten en sleuven, die elkander herhaaldelijk onder regte hoeken snijden en aan lucht en water overal toegang verleenen. Niet alleen nu dat die spleten zich onvermijdelijk gedurende den winter, wanneer het daarin gedrongen water bevriest en zich uitzet, verwijden moeten, maar het in den steen getrokken en daardoor opgezogen water moet even onvermijdelijk door diezelfde oorzaak aanleiding geven tot het ontstaan van nieuwe scheuren, die zich in dezen steen altijd in eene van de beide genoemde rigtingen vertoonen. Het natuurlijke gevolg hiervan is dan ook dat er gestadig grootere en kleinere stukken van de massa los geraken en er af of tusschenuit vallen. Dat ook de op de naakte rotsen groeiende boomen, door

het boren hunner wortels, die als wiggen in die sleuven werken, daarop invloed uitoefenen, hierop heb ik reeds vroeger de opmerkzaamheid gevestigd.

Vooraf echter moet men niet te karig zijn in de bepaling van het tijdsbestek, gedurende 't welk de natuur, onafgebroken werkzaam aan de gedaanteverwisseling van het omhulsel der aarde, daarmede bezig was. De tijd, haar krachtige helper, kuaagt met zijne scherpe en onverslijtbare tanden: lucht en water, onafgebroken aan die massa's, en deed het reeds gedurende wie weet hoeveel duizenden jaren; de uitwerkselen daarvan hebben we hier vóór ons en om ons heen; ze vervullen ons met ontzag en wekken in hooge mate onze verwondering tevens.

Het komt mij voor hier de regte plaats te zijn om van de soms geweldige en plotselinge veranderingen, welke dientengevolge nu en dan plaats hebben gegrepen, een merkwaardig voorbeeld mede te deelen, te meer daar het niet ver van hier plaats greep, en ons te midden van deze indrukwekkende omgeving gewis dubbel belang inboezemen moet.

Ik geef hier achtereenvolgend het woord aan v. Leonhard en Dr. Beima, die van dit merkwaardige voorval het volgende verhalen. ¹⁾

„Wanneer bij het ontstaan of het zich verwijden dier rotsspleten tevens eene verweeking der thonige of mergelige onder- en tusschenlagen plaats heeft, dan kunnen er aardvallen, ook rotsnederstortingen verwacht worden.

„Door eenen zamenloop van zoodanige oorzaken, kunnen veelligt de verschijnselen nabij *Tetschen*, in Boheme,

¹⁾ v. Leonhard, t. a. pl. bladz. 303 en 304. Beima, terzelfder plaatse.

in de maand Mei van het jaar 1838, zijn teweeg gebragt.

„In het begin van April werd de grond van eene plaats, die vroeger eene moerassige weide was geweest, door spleten, in eene zuidwestelijke rigting ontstaan, vaneen gescheurd. Reeds na verloop van weinige weken hadden verscheidene van die spleten de wijdte van eenige voeten bekomen. Op den avond vóór de geweldige gebeurtenis, den 10^{den} Mei, hoorde men een onderaardsch gedruisch, met dat van het rollen van vele wagens overeenkomende, en tevens bewoog zich de grond, die verscheidene voeten golfvormig op- en nederwaarts schommelde. Boomen werden van hunne wortelen gerukt en steenen op eene geweldige wijze naar de oppervlakte gedreven. Op den 11^{den} Mei barstte plotseling met een zeer sterk gedruisch, de berg door eene lange dwarsspleet (van 130 schreden wijdte en ongeveer 50 voeten diepte) vaneen. Eene streek lands van ongeveer 12 Saksische akkers ($7\frac{1}{3}$ Ned. bunders) zette zich in beweging en gleed, of stortte veelmeer, met eene groote snelheid, langs de afhelling naar beneden; daarbij sprongen de massa's op velerlei wijzen vaneen en werden in aardschollen gebroken. Aan de zijden, als ook naar beneden, scheen de verwoeste streek lands, door eenen wal van verbazende zandsteenblokken, naar de moraines der gletschers gelijkende, begrensd, die op sommige plaatsen acht voeten hoogte had. Hier en daar was de grond met houtgewas begroeid geweest; de boomen lagen deels diep onder puin begraven, deels stonden zij nog overeind, maar naar beneden gerukt. In den beginne deden nabijwonende landlieden pogingen om het hout te redden; weldra kwamen echter de arbeiders in groot levensgevaar; zij werden met den grond waarop zij stonden voortgeschoven.

„De grond dreef“, voegt Dr. Beima in eene aantekening daarbij, „in den letterlijken zin, volgens de getuigenis der boeren uit die omstreek, als ijsschotsen op eene rivier, die gedeeltelijk ombuitelden en gedeeltelijk voortgeschoven werden, naar beneden. Door eenen Kersenboom, die nog schuins overeind was staande gebleven en steeds voortgroeide, berekende men, dat het land ten minste 200 schreden ver van den eigendom des eenen op dien van eenen anderen boer geschoven was. Wie van beiden, vraagt Bernhard Cotta, die zich kort na het gebeurde daar ter plaatse bevond, en aan wien wij dit bericht ontleenen, zal nu de kersen eten? Toen Ganitz uit Dresden, den 17^{den} Junij van bovengemeld jaar, deze plaaats voor de eerste maal bezocht, zag hij, hoe een bijna loodregte wand van 70 tot 80 voeten hoogte, van nog onveranderd land, met een koren en vlasveld daarachter gelegen, van de veranderde massa's was gescheiden: een halvemaanvormig dal, waarin zich op verscheidene plekken aanmerkelijke verzamelingen van water bevonden, lag tusschen deze hoogte en den eersten grooten puinheuvel. Toen hij op den 30sten Junij voor de tweede maal op deze plaats kwam, was reeds een groot gedeelte van het zich boven den wand bevindende vlasveld, door eene dwarspleet losgerukt en naar beneden gestort. In het jaar 1817 moet hier een dergelijk geval plaats gehad hebben“.

Als eene derde oorzaak (hoewel van meer ondergeschikt belang en die slechts plaatselijk werkte) van de vervorming dezer rotsen, noemde ik straks het aanleggen en exploiteeren van steengroeven. Deze zandsteen wordt namelijk, al naar hare meerdere of mindere geschiktheid daartoe, 'twelk voornamelijk afhankelijk is van de stoffen die er mede

verbonden zijn, tot verschillende technische doeleinden aangewend, inzonderheid als bouw materiaal, voor molensteenen, enz., en dat zulks reeds van oudsher is geschied, getuigen onderscheiden oude gebouwen en andere bouwwerken. We zijn reeds eenige dier steengroeven langs gegaan; straks krijgen wij er nog een paar te zien.

Heeft nu deze exploitatie op kleine schaal plaats, dan beduidt zulks, de uitgebreidheid der streek waar dit gesteente in massale opeenhoopingen voorkomt in aanmerking genomen, zoo goed als niets, maar wanneer de exploitatie reeds van oudsher plaats had, en voortdurend grootere uitbreiding verkreeg, dan kan het niet anders of zulks moet op den langen weg hier en daar een zichtbaren invloed uitoefenen op het physionomisch karakter der landstreek, al werd die oorzaak zelf, voornamelijk door het plantenrijk, op plaatsen die voorlang verlaten zijn, genoegzaam, ja geheel onherkenbaar.

De Saksische steengroeven nu werden niet alleen reeds zeer vroeg bewerkt, maar op sommige plaatsen op zulk eene groote schaal, dat dit eene aanzienlijke verwijding der dalen ten gevolge had. De steenbrekers van Pirna alleen waren, niet lang geleden, nog bij de zeshonderd man sterk, en genoten vele vrijheden en voorregten, terwijl ze ook eene zekere vermaardheid verkregen hadden, om de vaardigheid en stoutmoedigheid welke zij bij hun dikwerf zeer gevaarlijk handwerk aan den dag legden.

Dat er, ten gevolge van die uithollingen, wel eens stortingen op vrij groote schaal zullen plaats gehad hebben, lijdt m. i. geen twijfel, en zoo kan haar invloed, al is 't ook voor een betrekkelijk gering gedeelte, zoowel direct

als indirect, mede hierbij, althans eenigermate, in aanmerking komen. —

Maar 't wordt tijd om op te breken; anders mogten we vóór den donker niet komen waar we wezen moeten. 't Is reeds vier uren, de dagen zijn niet zeer lang meer, en ligt vinden we bovendien op dát gedeelte van den weg, dat we nog moeten afleggen, om het dorp *Hernskretschén* te bereiken, nog wel 't een of ander waarbij wij ons een oogenblik willen ophouden. We zijn thans uitgerust en opgefrist en gaan dus weder moedig voorwaarts. ¹⁾

Langs een aantal trappen en steile hellingen dalen we thans het gebergte af; aan de ééne zijde gaan we langs en onder kolossale, overhangende rotsen door, terwijl aan den linkerkant eene vervaarlijke diepte, overal met Sparren be-

¹⁾ Even als de *Bastei*, kan men ook den *Prebischthor*, van *Dresden* uit, in een goeden halven dag bezoeken. Hiertoe gaat men per spoor-trein tot aan het station *Schöna*, waar circa twee uren meê gemoeid zijn, laat zich daar de rivier overzetten naar *Hernskretschén*, waar we, met oponthoud, een half uur voor willen stellen, en wandelt in ongeveer anderhalf uur van daar naar den *Prebischthor*. Dáár rust men dan een uurtje uit om vervolgens langs denzelfden weg terug te keeren.

Wel is het dan jammer dat men, zich in de schier onmiddellijke nabijheid van zooveel andere schoone punten bevindende, zich weder verwijdert zonder ook die te zien, maar voor hem, die daaraan slechts eenige uren kan ten offer brengen, is dit toch altijd verkieselijker, als in deze streek geweest te zijn en met het schoonste gedeelte van Duitschland geheel onbekend te zijn gebleven, terwijl de gelegenheid om daar te komen zoo gemakkelijk en zoo weinig kostbaar tevens is. Men heeft dan de keus tusschen twee der schoonste rotspunten: de *Bastei* en den *Prebischthor*, waarvan echter het laatste verreweg het schoonste en het merkwaardigste tevens is.

groeid, ons tegengrijnst. Allerwege is het pad met gewone Heide en Boschbeziën begrensd.

We ontmoeten hier tegen de rots een vrij ouden Denneboom, die ons, door zijn zonderling voorkomen, weder even tot stilstaan noopt. Zijn stam is namelijk even boven den grond regthoekig gebogen en loopt een eind weegs horizontaal over de rots, om vervolgens, weder onder een regten hoek, op te rijzen, terwijl een paar ellen hooger, op het overeind staande gedeelte, zijne kroon zich ontwikkeld heeft.

Dit levert inderdaad al een zeer zonderling gezigt op, waarvan echter de verklaring, naar 't mij voorkomt, niet ver behoeft gezocht te worden.

Toen die stam namelijk de lengte bereikt had van het nu horizontaal uitgestrekt liggende gedeelte, moet hij door een rukwind omver geslagen, daarbij echter niet geheel afgebroken, maar nabij den grond geknakt zijn. In zoodanig geval zal een boom meestal spoedig sterven, maar de mogelijkheid bestaat toch ook dat hij blijft voortleven. Zich weder op te rigten was hem echter onmogelijk, en laag bij den grond te leven strijdig met zijne natuur.

Er zijn planten die dat kunnen, die bestemd zijn om den grond met een groen kleed te tooijen; niet alzo de boom. Deze toch behoort tot de hooge aristocratie in het plantenrijk. Hij streeft naar boven reeds van het eerste oogenblik zijner ontwikkeling uit de zaadkorrel; nederigheid is eene eigenschap die hem onbekend is; hoog in de lucht wil hij zich ontwikkelen, want alleen als hij dát vermogen kan hij bestaan; het leven onder de lagere klassen is voor hem geen leven; hoog boven deze uit moet hij zich kunnen verheffen, anders liever sterven.

Stond het dezen nu niet in zijne magt om zich weder geheel op te rigten, en kon hij wat gebeurd was niet ongeschied maken, dan zat er, daar zijne natuur sterk genoeg was om dien val te overleven, voor hem niets anders op dan zoo spoedig mogelijk althans weder het hoofd op te beuren, en zie! dat deed hij. De uiterste top rigtte zich naar boven, nam ieder jaar in lengte toe, en deed dus weldra weder een regt opgaanden stam ontstaan. Hij levert alzoo op nieuw een sprekend voorbeeld van dat geheimzinnige, maar met dat al onloochenbaar energieke streven der planten, om, zelfs onder omstandigheden die haar daarin ten zeerste bemoeijelijken, hare natuurlijke levenswijze te volgen en aan de voornaamste behoeften van haar bestaan te voldoen.

Dit is nu geene opgeschroefde voorstelling van een exceptioneel feit. Ge kunt het ten allen tijde zelf zien gebeuren. Leg slechts eene regtop groeiende plant in hare lengte op den grond neder, en ge zult eens zien wat eene moeite ze zich meestal reeds terstond — na eenige uren of een dag duidelijk zichtbaar — geeft, om zich uit die onnatuurlijke positie op te rigten. Sommige ligten haar topgedeelte zelfs ter lengte van een voet op, andere iets minder, en dat is niet alleen met den stengel, maar met alle takken het geval; nog andere, die de kracht daartoe missen, buigen slechts de uiterste spits naar boven; alle, *geene enkele uitgezonderd*, nemen weldra met dat jongere en zich voortdurend in de lengte ontwikkelende deel hare natuurlijke houding weder aan.

Dit geeft mij aanleiding om hier terloops nog het volgende bij te voegen:

De wortel is bestemd om naar beneden, d. w. z. in de

rigting naar het middelpunt der aarde te groeijen, de stengel of stam in die welke daaraan tegenovergesteld is. Dit is eene algemeene wet in het plantenrijk; niet eene wet haar door de kruidkundigen voorgeschreven, maar die door de natuur gesteld is, en, komen hierop ook enkele uitzonderingen voor, zoo kunnen deze toch die wet evenmin krachteloos maken als omverwerpen. Men vergete hierbij niet dat de natuur blijkbaar met het plantenrijk velerlei doeleinden heeft, en dat dus sommige gewassen haar in eenigzins gewijzigde rigting daarbij ten dienste moeten staan.

Dit streven nu om aan deze wet te gehoorzamen openbaart zich bij de planten zóó krachtig, van het eerste oogenblik waarop haar leven aanvangt af, dat het onvermijdelijk onze verwondering wekt.

In de zaadkorrel is, gelijk men weet, reeds de aanleg der jonge plant, dán de kiem genoemd, aanwezig, en het geoefend oog onderscheidt daaraan ook duidelijk een wortel en een stengelgedeelte; welnu, laat eene zaadkorrel in den grond vallen hoe ze wil, scheef, schuins of het onderste boven gekeerd, zoodat het worteltje der kiem, tegenovergesteld aan zijne natuurlijke rigting, naar boven gewend is, tóch rigt, onmiddellijk na de ontkieming, het stengeltje zich uit de aarde op, en dringt het worteltje daarin naar beneden; beide wenden zich in dat geval namelijk, en als 't ware instinctmatig, onmiddellijk nadat ze door de zaadhuid breken, om, ten einde in hunne natuurlijke positie te komen.

Men heeft zich willen vergewissen of men zulks der jonge plant niet zou kunnen beletten, door b. v. een kiemende eikel, onmiddellijk ná de ontkieming weêr om te keeren, met

het naauwelijks ontwikkelde worteltje dus naar boven en het stengeltje naar beneden; beide wendden zich echter zoo spoedig mogelijk weder om.

Hoe lang zou ze dat wel volhouden? vroeg men zich af, en hield niet op het pas in 't leven verschenen plantje telkens weder in tegenovergestelde rigting te plaatsen; men herhaalde het tienmaal en meer, maar ook op den duur overwon de natuur dien tegenstand. Ware het er hier de plaats voor, ik zou een aantal verschillende proefnemingen kunnen mededeelen, waaruit blijkt dat, hoevele en verschillende pogingen men ook aanwendde om jonge planten op die wijze van haar à propos af te brengen, ze toch consequent bleven volharden, en de hinderpalen haar in den weg gelegd overwonnen of, als dit onmogelijk was... stierven.

Heeft men, dit wetende, en men kan er zich, voor zooverre men het niet weet, zeer gemakkelijk van overtuigen, geen reden om zich te verbazen over zulk een streven, 't welk ons bijna zou doen denken aan een beginsel van wat men intellect noemt, bij de plant, waaraan men doorgaans geen ander vermogen toekent dan te leven, en rijst ze niet aanzienlijk in onze schatting, wanneer we op deze wijze in haar eigenschappen en vermogens zien werken, waarvan de uitingen in vele gevallen zóó duidelijk aan den dag komen, dat we als onwillekeurig gaan vermoeden dat er in haar nog iets schuilt wat we niet kennen, maar toch niet maar zoo losweg kunnen ontkennen, zonder ons aan vooroordeel, aan laakbare subjectiviteit schuldig te maken? —

We dalen nu in schuinsche rigting, welke om de steilte hier alleen mogelijk is, langs eene kale berghelling in een diep dal af, waar de natuur zich weder geheel in hare

ongetemde wildheid aan onzen blik vertoont. Minstens ieder kwartier verandert het tooneel en telkens verrast het voorkomen daarvan ons in de hoogste mate, nú door de rotsformaties, dán door het plantenrijk, veelal door beide tegelijk.

In deze diepte gekomen zijn we van alle zijden door hooge, meerendeels steile rotsen ingesloten, terwijl ontzettend groote steenblokken, kennelijk nu en dan van boven neêr gestort, hier overal op en over elkander getuimeld zijn en Sparren van verschillende grootte, deels in de sleuven en kloven, deels op de steenen zelf groeijen. Moeijelijk inderdaad zou men zich een woester natuurtafereel kunnen voorstellen; het smalle pad kronkelt tusschen die ordelooze massa door, al naar de gelegenheid het toelaat.

Vervolgens, alweêr langzaam afdalende, wél een bewijs dat we op den *Prebischthor* eene vrij aanzienlijke hoogte bereikt hadden, voert de weg ons door een prachtig sparrenbosch. Overal liggen hier neêrgestorte steenbrokken verspreid, vele van zeer grooten omvang en niet zelden vlak aan of half op het smalle pad. Déze echter zijn meest alle met mos en verschillende lage kruiden begroeid. Hier ligt er een gedeeltelijk over den weg en een Sparreboom van een paar el hoogte staat er bovenop.

Onze jonge Silezische wildzang springt er fluks op en wil eens voelen of hij vaststaat; dit blijkt echter niet het geval te zijn; want de steen is met eene ongeveer tien duim dikke humuslaag bedekt, en nu wil hij ons doen zien dat 't hem gemakkelijk vallen zou den boom, met die humuskorst en alles wat daarop groeit: Mossen, Varens en andere lage planten, er af te trekken.

— Wilt gij 't zien?... Eén, twee...

— Doe 't niet! roept hem de oudste onzer metgezellinnen toe. Bedenk eens hoe lang de natuur eraan werkte om deze aardlaag op dien steen te doen ontstaan; en zult gij nu dat werk, zonder eenig doel, in één oogwenk vernielen en tevens dien boom roekeloos 't leven benemen? Och, doe 't niet. —

Op inderdaad half smeekenden toon worden deze laatste woorden uitgesproken, en de boom wordt met vrede gelaten, die daar nu misschien nog jaren lang voortgroeijen en welligt aan eene talrijke nakomelingschap het aanzijn geven zal.

Nergens zag ik het langzamerhand ontstaan van eene humus-bedekking op het gesteente zóó duidelijk herkenbaar als op dit gedeelte van onzen weg. Op meest alle andere door ons bezochte plaatsen in deze streken zijn de rotsen òf te steil òf te vlak en te onbeschut en daardoor te veel aan wind en regen blootgesteld, dan dat er eene rustige humus-vorming op zou kunnen plaats hebben; hier echter, in dit tamelijk naauwe dal, of liever deze ravijn, liggen de naar beneden gestorte steenbrokken beschut, rustig en stil, en wordt derhalve het plantenrijk door niets in zijn werk gestoord.

Daar de vragen: hoe komen die steenen hier met zulk eene dikke aardlaag bedekt, en hoe laat het zich verklaren, dat, terwijl de boomen overal elders, waar ze op den naakten steen groeijen, dáárin zoo vast met hunne wortels verbonden zijn, dat de boom wel afbreekt maar niet omwaait, hier daarentegen de wortels zich blijkbaar daarmede in 't geheel niet verbonden hebben, zich aan hem, die gewoon is bijzondere verschijnsels in de natuur op te merken, als van

zelf voordoen, willen we ons even op een dier steenen nederzetten, en zien of we tot eene verklaring daarvan kunnen komen.

Hier zien we thans op betrekkelijk kleine schaal plaats grijpen, wat vooral eertijds op vele plaatsen, en nog tegenwoordig hier en daar zeer in 't groot het geval was en is.

Wanneer een naakte rotsbodem aan de ongestoorde werking der natuur overgelaten is, en onder daartoe vooral atmospherisch gunstige omstandigheden verkeert, dan zal die, na verloop van tijd — somtijds eerst na langen tijd 't is waar, maar dit doet ter zake niets af — volmaakt onherkenbaar geworden zijn.

In plaats van uit steen, bestaat de bodem dan uit eene dikke aardlaag, geschikt voor de voeding van velerlei gewassen. Boomen, heesters en struiken tieren er welig, totdat eindelijk de mensch komt, en dezelfde plek ter bewoning geschikt acht, die weleer voor geen schepsel bewoonbaar was. Van dit oogenblik af neemt de bodem, onder zijne zorgvuldige en oordeelkundige behandeling, gestadig in vruchtbaarheid toe; weldra graast het vee, waar vroeger het gevogelte alleen eene rustplaats doch geen voedsel vond, en dezelfde onherbergzame grond kan eindelijk dikwijls eene onuitputtelijke bron van rijkdom en volkswelvaart worden.

Welnu, dit alles is het werk van het plantenrijk; van het plantenrijk alléén, dat, zonder menschelijke tussenkomst, deze aardlaag op het gebergte deed ontstaan.

In den regel gaat zulks volgenderwijze toe.

Op en tegen de rots verschijnen allereerst Korstmossen; dat de verschillende soorten hiervan zich vaak door zeer verschillende vormen kenmerken, hebben we reeds vroeger

gezien. Die, welke in dit geval de hoofdrol spelen, doen zich voor als gele, grijze of bruine plakaten, die vlak over den steen uitgebreid zijn. In deze streken hebben we daarvan allerwegen de voorbeelden voor oogen; somtijds zelfs vertoont de rotswand zich zóó sierlijk geel, dat zij daardoor reeds van verre onze opmerkzaamheid trekt; ook in ons eigen vaderland zullen we die voorloopers eener hoogere vegetatie nimmer te vergeefs tegen oude muren zoeken, daar ze zelfs op oude hardsteenen platen of pilaren niet ontbreken.

Deze planten, die op een lagen trap van ontwikkeling staan, moeten daar de mogelijkheid voor de latere ontwikkeling van andere planten doen ontstaan. Zij alleen echter kunnen thans dáár leven. Hare stoffijne, voor 't bloote oog meestal onzichtbare sporen — die we thans gemakshalve en om niet te veel in bijzonderheden te treden met zaden kunnen gelijk stellen — zijn steeds in de lucht verspreid; ze hechten zich aan den steen, en geven er, zoodra de toestand van den dampkring dit slechts veroorlooft, aanleiding tot het ontstaan dezer schijnbaar zoo weinig beteekenende, maar in de huishouding der natuur toch inderdaad zoo belangrijke planten.

Bezaten deze leêrachtige Korstmossen nu niet een zeer opmerkelijk, letterlijk aan alle atmosferische wisselingen weêrstand biedend vermogen, dan stierven ze daar gewis zeer spoedig. Maar dat de zon weken achtereen brandend op de rots schijne, dat de regen die langen tijd doorweeke, ze schikken zich volmaakt naar de omstandigheden. Is het lang heet en droog, welnu, dan droogen ze ook letterlijk uit, zoodanig zelfs dat men ze tot poeder wrijven kan, zonder dat dit uitdroogen hun leven in 't minst benadeelt; ze

groeijen alleen dán niet voort en schijnen dikwijls dood te zijn. Maar zoodra wordt de lucht niet vochtig of ze slurpen het water gretig op, en zetten hun leven en groei onmiddellijk voort, terwijl ze het voedsel dat ze behoeven, gelijk ik reeds hierboven, over de voeding der planten in 't algemeen sprekende, deed opmerken, gedeeltelijk aan de lucht en voor een ander deel aan het gesteente ontleenen en dat in hun weefsel verwerken.

Hoe sterk ze echter zijn, er komt toch ook aan het leven dezer planten een einde, en, als ze eenmaal gestorven zijn, gaan ze zeer spoedig in ontbinding over. De organische stof, waaruit ze bestonden, blijft dus daar liggen, en dit moge nu niet veel, ja slechts uiterst weinig zijn, het is, en hier komt het voornamelijk op aan, het is toch iets wat ze achterlieten, waar vroeger niets van dien aard te vinden was.

Intusschen ontwikkelen er zich weder andere nog vóór dat deze ontbonden zijn, die ook sterven en op hare beurt weêr wat organische stof achterlaten; en, laat nu elke zoodanige generatie slechts aanleiding geven tot het ontstaan van een millimeter humus, dan zal die toch reeds door tien achtereenvolgende generaties tot een decimeter aangegroeid wezen, wat echter te hoog zou gerekend zijn, daar de opvolgers ook ten deele leven van wat hunne voorgangers achterlieten. Maar dát die laag langzaam in dikte toeneemt is met dat al buiten twijfel; hier is alles slechts afhankelijk van tijd, en dat woord is in de natuur eene klank zonder beteekenis.

Is daar nu op den langen weg een dun laagje humus ontstaan, dan zendt de natuur er weder andere werklieden

op af, die wat spoediger voortgang maken. Dit zijn sommige kleine Bladmossen.

Deze, die reeds als iets hooger georganiseerd te beschouwen en dan ook niet zoo vormeloos zijn als die perkamentachtige Korstmossen, gaan met hetzelfde doel weder op eene andere wijze te werk. Eigenlijke wortels bezitten ze niet; slechts vezelachtige zuigertjes, waarmede ze zich vasthechten. Deze over 't algemeen dwergachtige plantjes bezitten de merkwaardige eigenschap dat ze, steeds in de lengte groeiende, van onderen afsterven naarmale ze zich van boven ontwikkelen, waardoor niet alleen het humuslaagje alweêr gestadig toeneemt, maar tevens, daar de uiterst dunne en fijne steeltjes zeer dicht opeenstaan, het water als 't ware daartusschen vastgehouden en de bodem alzoo tegen 't sterke uitdroogen beveiligd wordt. Korst- en Bladmossen leven op deze wijze geruimen tijd met elkander voort, terwijl eindelijk de laatste hunne voorgangers overwinnen, en er vervolgens in dat dunne aardlaagje reeds enkele Varens kunnen groeijen. Weêr iets meer ontwikkelde planten dus, die, daar ze meer omvang verkrijgen, haar loof vrij spoedig afsterft en gestadig door ander vervangen wordt, op veel krachtiger wijze bijdragen om den grond voor de ontvangst van meer eischende planten geschikt te maken, welke door den wind of door vogels aangevoerde zaden er welligt reeds vroeger nu en dan ontkiemden, maar, aangezien de aardlaag toen nog niet dik genoeg was, spoedig daarna stierven.

Is het echter eenmaal zoover gekomen, dat daar reeds Varens op kunnen tieren, dan neemt de humuslaag ook veel sneller in dikte toe, en is een latere weliger plantengroei

er zoo goed als verzekerd. Spoedig volgen dan ook enkele Grassen en andere kruidachtige planten, die op hare beurt weder door lage heesters gevolgd worden. Jaar op jaar vallen de bladeren af, sterven er geheele planten, die tot de rubriek der éénjarige behooren, zoodat de aardmassa er aanhoudend toeneemt en in gelijke verhouding het aantal verschillende gewassen. De steenige bodem draagt nu een overtreksel van vruchtbaren grond en heeft derhalve een geheel ander karakter verkregen. Slechts zulke boomen, die alleen dáár groeijen kunnen, waar hunne wortels tot eene aanzienlijke diepte in den grond kunnen doordringen, houden het er op den duur niet uit; wèl ziet men ook deze er dikwijls groeijen, wèl worden ze er ook aangeplant, zoodra de mensch eene zoodanige streek tot het veld zijner exploitatie kiest, wèl tieren ze er aanvankelijk dikwijls ook goed, en dat wel langer of korter naarmate de aardlaag dikker is, en de steenharde, voor hunne wortels ondoordringbare bodem dieper ligt, maar, hebben ze dien eenmaal bereikt, dan slaan ze aan 't kwijnen en bezwijken ten laatste.

En wanneer we nu, met deze bijzonderheden bekend — die, ik herhaal het, zich alleen onder gunstige omstandigheden aldus kunnen toedragen — hier deze overal in het dal verspreid liggende steenbrokken met eene verscheidene duimen dikke humuslaag bedekt zien; wanneer we daaraan al het hier medegedeelde zóó gemakkelijk kunnen herkennen, dat het zelfs voor den leek geen twijfel overlaat, iets wat natuurlijk alleen aan losliggende stukken steen van eenigzins aanzienlijken omvang duidelijk zichtbaar is, dan moeten we al zeer koel zijn, willen we de natuur ook in dit opzigt niet in haar werk bewonderen, en kan het ons

tevens niet vreemd voorkomen dat inzonderheid eene voor natuurschoon zoo gevoelige Duitse vrouw, met deze bijzonderheden bekend, uitroept: Doe 't niet, en verniel niet in één oogenblik wat het werk is van zoo langen tijd. —

— Maar hoe komt het nu dat die Sparreboom hier niet in den steen vastgegroeid is, maar er zóó los op staat, dat men hem er met ééne hand vanaf zou kunnen trekken, zoodat de geheele humuslaag meêging?

— Dat de humuskorst niet met den steen vereenigd is spreekt van zelf, maar 't is ook zoo vreemd niet als 't wel schijnt, dat die boom daar maar zoo los op staat.

Wanneer zulk een boom zich op den naakten steen ontwikkelt, dan zoeken zijne wortels de anorganische bestanddeelen, die ze voor den boom noodig hebben, in de wijdere en naauwere spleten der rots, om de eenvoudige reden dat er dán geen ander middel voor hen is om die te vinden.

De zaadkorrel echter, waaruit de boom hier ontstond, is op de humuslaag tusschen de lage kruiden in het mos gevallen, en nadat hij ontkiemd was, drongen zijne wortels dus dáárin. Ze vonden er wat ze behoefden, en konden het er vrij wat gemakkelijker en tevens in korter tijd en in grootere hoeveelheid verzamelen, dan wanneer ze zich in de harde massa hadden moeten boren, welker spleten bovendien, daar ze met aarde bedekt zijn, en dus niet onder den invloed verkeeren van de directe werking der lucht, veel langzamer verwijden, terwijl de oppervlakte van het gesteente tevens niet zoozeer aan verwering blootgesteld is. Wèl drongen ze natuurlijk spoedig tot op den steen door, maar ze drongen er niet ín, wjl hiertoe niet alleen geenerlei reden bestond,

maar wat bovendien ook niet zoo gemakkelijk zou gegaan zijn, als wanneer de steenoppervlakte aan de werking van weêr en wind blootgesteld is.

Ze kropen er echter des te gretiger overheen, en dat wel omdat de bodem vochtig bleef en de wortels, gelijk genoeg bekend is, gaarne die plaatsen opzoeken waar 't het vochtigst is, inzonderheid wanneer de boom in een niet zeer vochtigen grond staat.

Wat ze dus op den volkomen onbedekten rotsbodem zoo bij uitnemendheid doen, doen ze hier volstrekt niet, eenvoudig wijl de toestanden, waarin ze verkeeren, zeer verschillend zijn. —

De mensch, die aan gebrek gewoon is, wendt veel moeite aan om zich slechts nu en dan met onsmakelijke spijzen te voeden, ja hij vergast zich niet zelden daaraan; terwijl hij, die behoorlijk en zonder veel moeite in zijne behoeften kan voorzien, dáárvoor den neus optrekt; toch zijn beide menschen en hebben ze, waar alleen sprake van levensonderhoud is, dezelfde behoeften. —

We gaan alweêr verder, en zien dat het verschijnsel waarover we daareven spraken hier volstrekt geene zeldzaamheid is. Immers we ontmoeten een aantal steenen, sommige van wel tien meter lengte en genoegzaam even breed, waarop een zes- tot achttal Sparren zich tusschen Boschbeziën, Grassen, Varens en Mossen in de vrij dikke, maar los op het gesteente liggende humuslaag ontwikkeld hebben.

Tegen gindsche overigens vrij steile helling, ter linkerzijde van het pad, zien we hetzelfde. Dáár liggen echter een aantal zware boomen tegen den grond, die eenige dagen geleden

door den storm omvergeworpen werden. Ze zijn ontworteld en niet afgebroken, gelijk we dat reeds herhaaldelijk elders zagen, waar geen humuskorst op de rots aanwezig was. Deze tierden hier weliger, en hadden niet zoo'n kommervol leven als die gebreklijders daar heel in de hoogte, maar ze waren daarentegen ook op verre na zoo goed niet in staat om den storm het hoofd te bieden.

Als we nu moraliseeren wilden, bood zich daartoe hier eene schoone en ongezochte gelegenheid aan. Maar we verkeeren thans in eene veel te opgewekte stemming, om ons met ernstige levensbeschouwingen bezig te gaan houden.

't Is bijna onbegrijpelijk dat de steeds afwisselende schoonheden in dit dal, het *Bielathal* geheeten, na alles wat we reeds gezien hebben, nog zulk een diepen indruk op ons maken kunnen. We zijn zoo goed als aan het einde van onzen togt, en onze bewondering is nog steeds zóó groot, als vingen we dien pas aan; ja ze *klimt* nog met ieder honderdtal schreden. We trachten elkaâr door woorden te kennen te geven wat we gevoelen, maar ervaren op 'tzelfde oogenblik de magteloosheid der taal, waar het op 't wedergeven van zulke indrukken aankomt.

Wat doen onze beide jonge gezellinnen? Ook zij hebben herhaaldelijk getracht woorden te vinden, krachtig genoeg om de uitdrukking te zijn van haar gevoel; ze konden echter slechts uitroepen wat ze reeds honderdmaal hebben herhaald. Ze geven 't dus op, maar... zwijgen daarom niet stil. Dat kúnnen ze ziet, evenmin als gij, evenmin als ik, maar op eens uit zich haar gevoel op eene andere wijs... ze vangen aan te zingen, en haar zang wordt opgewekter, naarmate de omgeving prachtiger wordt.

De rotswanden weêrkaatsen die welluidende toonen aan den éénen kant, die aan de andere zijde tusschen het digte geboomte wegsterven, maar niet zonder dat ze weêrklank gevonden hebben in ons geschokt gemoed.

— Maar dat is niet fatsoenlijk, dat past niet aan jonge dames die eene goede opvoeding genoten hebben; te zingen langs den weg, foei! dat is...

— Sta mij toe de opmerking te maken dat deze toch inderdaad zeer fatsoenlijk zijn; dat ze gestadig blijk geven eene uitstekende opvoeding te hebben genoten, eene opvoeding, die wij mogten wenschen dat... maar enfin! dat is tot daaraan toe; voorts dat ze zeer goed weten wat aan jonge dames al dan niet past; maar veroorloof mij tevens er bij te voegen dat juist hier, en inzonderheid op dit oogenblik, deze karaktertrek der beschaafde Duitsche vrouw, welke haar op onze hoogachting aanspraak geeft, zóó krachtig uitkomt, dat het ons wèl is haar in deze omgeving te leeren kennen.

Men moet haar zien, te midden van Gods vrije natuur, opgetogen en als begeesterd door de grootheid en majesteit die daaruit spreken, om te begrijpen waarom zij voor sommige van die conventioneele vormen, die voor vele van haar, welke bij ons tot den meest gedistingueerden stand behooren, eene levenskwestie zijn, onverschillig is. — Onbillijk zou 't mij echter voorkomen, beiden, althans zonder een streng voorbehoud, alleen in dit opzigt met elkander te vergelijken; men zou zich daardoor al te zeer aan eenzijdigheid schuldig maken. Hier komt veel bij, wat bij zulk eene beoordeeling niet uit het oog mag worden verloren, veel gewis waarin de Nederlandsche vrouw zich

op hare beurt zeer gunstig van hare Duitsche zuster onderscheidt. —

Nu passeeren wij een dorp, tusschen vervaarlijke rotsen aan een klein riviertje, dat we reeds eenigen tijd gevolgd hebben, gelegen, welks inwoners blijkbaar hoofdzakelijk hun bestaan vinden in houthakken en zagen, daar we hier onderscheidene houtzagerijen ontmoeten, alle door het afstroomend water in beweging gebragt; ook schijnt de houthandel hier op groote schaal gedreven te worden. De huizen hebben een zeer eigenaardig, half Zwitsersch voorkomen, en geven, hier als het ware tegen 't gebergte hangende, dáár aan den voet gelegen, aan deze streek weder een geheel ander, veelal vrolijk en levendig karakter. Behalve uit den bouwtrant der huizen blijkt ons ook aan de kleederdragt en andere kleine bijzonderheden, dat we ons niet meer in Saksen bevinden.

Hier vloeijen nog een paar bergstroompjes met het reeds genoemde riviertje ineen, waardoor dit thans niet alleen eene vrij aanzienlijke breedte verkrijgt, maar tevens met groote snelheid naar de Elbe stroomt.

De breede weg blijft aan de regterzijde steeds met huizen bezet, slechts hier en daar door eene steengroeve afgebroken; het meestal schilderachtig voorkomen daarvan, te midden van eene overal woeste natuur, geeft aan alles een eigenaardig en tevens dikwijls hoogst bevallig voorkomen. Ter linkerzijde houden we den stroom, terwijl aan de overzijde daarvan de digtbegroeide rotsen nú loodregt, dan hellend, somtijds tot eene aanzienlijke hoogte over het water hangend, oprijzen.

Onze opmerkzaamheid wordt onderweg getrokken door een

zonderling toegetakeld heiligenbeeld, met een kindeken op den arm. Ik meen mij te herinneren ergens gelezen te hebben dat dit beeld een in Boheme — het geboorteland van Huss! — zeer vereerden heilige, met name NEPOMUK, voorstelt. Zeker intusschen is het een zonderling voortbrengsel van ruwe dorps-beeldhouw- en schilderkunst. Op 't zien daarvan kon ik dan ook een glimlach niet bedwingen en, onvoorzigtig genoeg, vroeg ik aan de oudste der beide Israëlitische dames:

— Wat denkt gij wel als ge zoo iets ziet? —

— „Zoo dikwijls ik iets dergelijks zie,“ is het koene antwoord, „bedenk ik dat we voorzigtig moeten zijn met het beoordeelen en vooral met het gispen van wat anderen gelooven. Ik ben Israëliete en gij zijt een Christen; ons kerkelijk geloof levert dus nog al wat verschil op; beiden houden we ons eigen geloof voor het ware, en zijn we van meening dat anderen dwaalbegrippen huldigen. Maar hoe, denkt gij, zou 't zijn, wanneer het toeval gewild had dat gij uit Israëlitische ouders geboren waart en mij daarentegen eene Christelijke opvoeding ten deel gevallen was? Waren deze menschen zoowel van kindsbeen af in het protestantsche geloof opgevoed, ze zouden thans even gemoedelijk in dit geloof zijn als ze nu met een vast vertrouwen dit beeld aanbidden.“ —

Mij dunkt deze woorden, en nog meer het beginsel van godsdienstige verdraagzaamheid, waarvan ze de uitdrukking waren, zouden ook uit den mond van sommige Christenen beter klinken dan.... nu, ge weet wel, Lezer, wat ik bedoel; ook is het hier de plaats niet om over zulke zaken uit te weiden.

Het laatste gedeelte van onzen togt, want uit alles blijkt dat we ons einddoel meer en meer naderen, is levendig en afwisselend; op den breeden en gemakkelijken landweg heerscht tamelijk veel vertier, waardoor we ruime stof hebben tot onderhoud van zeer uiteenloopenden aard en dus ongemerkt het einde ervan bereiken.

Weldra staan we weêr voor de Elbe en bevinden ons te *Hernskretschen*. Op dit oogenblik doet het ons werkelijk leed dat we reeds zoover in het jaargetijde gevorderd zijn, ofschoon we daar het voordeel aan te danken hebben gehad, dat we ons overdag gemakkelijk konden bewegen, zonder te veel last van warmte te hebben. In 't midden van den zomer namelijk bestaat er gelegenheid om van hier per stoomboot naar *Dresden* terug te keeren, een watertogtje, dat ongetwijfeld zeer veel genot moet opleveren; immers herhaaldelijk zagen wij van het gebergte hoe de Elbe zich, meest overal kronkelend, een weg tusschen hooge rotswanden baant, terwijl hier en daar het rivierdal zich een weinig verbreedt, en door beteelde akkers een lagchend aanzien verkrijgt. Van dit, volgens hen die 't op die wijze aflegden, allerbekoorlijkst traject, kunnen wij dus uit eigen aanschouwing niet spreken.

Wij varen, na onze aankomst te *Hernskretschen*, onmiddellijk de rivier over, naar het tegenoverliggende kleine spoorwegstation *Schöna*, alwaar we in de restauratie reeds een aantal reizigers, grootendeels touristen, van welke we er onderscheiden reeds hier of daar op onzen weg ontmoetten, bijeenvinden, en die met ons de aankomst van den van *Praag* komenden trein verbeiden.

Het is evenwel nog een klein uur te vroeg; we nemen

daarom plaats op een terras, ten einde nog zoo lang mogelijk onzen blik te laten weiden over de prachtige bergstreek aan de overzijde der rivier, waarin we twee zulke genotrijke dagen mogten doorbrengen.

Het weder is stil, zacht, in één woord prachtig. De zon neigt ten ondergang, en hare gulden stralen spreiden heldere tinten over de donkergroene toppen der Sparren, en worden door de hooge, daarboven uitstekende rotsen teruggekaatst; het gezicht over 't water is schilderachtig en, vooral bij dít licht, indrukwekkend. Het rustige uur hier doorgebracht, behoort mede tot die waarvan de herinnering niet ligt uitgewischt zal worden.

Maar aan alles komt een eind. Ginds worden de witte dampwolkjes van den aankomenden trein zichtbaar. Na nog een vlugtigen afscheidsgroet op de bergen geworpen te hebben, stappen we in den wagen, waarin het licht reeds ontstoken is. Tot *Schandau* reist het gezelschap, dat zoo veel bijdroeg om het genot van dezen dag te vermeerderen, met ons, om dáár af te stappen, ten einde den volgende dag de vesting *Königstein* te bezoeken. Wij stoomen door naar *Dresden*, waar we tegen negen uur aankomen, en hier is het, Lezer, dat ook ik, u vriendelijk groetende, afscheid van elkander neem.

Misschien merkt de een of ander aan dat er in dit boekje wel wat voorkomt 't welk men niet gewoon is in een reisverhaal aan te treffen. Dezen antwoord ik:

Dat het niet mijn plan was een gewoon reisverslag te geven, maar dat ik mij bij het opstellen ten doel stelde: voor- eerst om hen, die de *Sächsische Schweiz* denken te bezoeken, 't een en ander mede te deelen wat hun vooral dáár nuttig of aangenaam kan wezen; vervolgens om bij hen, die er geweest zijn, eenige aangename herinneringen op te wekken; voorts om hen die er nooit geweest zijn en er welligt ook nooit zullen komen eene, al is 't maar zeer oppervlakkige, schets te leveren van deze schoone landstreek; voorts om op eene ongezochte wijze het een en ander, vooral het plantenrijk betreffende, meê te deelen, wat niet zoo algemeen bekend is en toch binnen het begrip ligt van iedereen, en eindelijk om enkele bijzonderheden, welke niet tot eene van deze vier rubrieken behooren, voor eigen herinnering te bewaren. Dit laatste is echter, geloof ik, maar weinig, en ik meen te mogen vertrouwen dat geen mijner lezers het misbillijken zal, dat ik, terwijl ik zooveel voor anderen opschreef, hier en daar ongemerkt ook een paar regels voor mij zelve er onder liet loopen.

Leiden, Junij 1870.

In Saksisch Zwitserland,

DOOR

H. WITTE.

4

HAARLEM,
ERVEN F. BOHN.

H. Jax. F.

